

મુહપત્તિ-ચર્યાસાર

સંપાદક :-
પં. કલ્યાણવિજયભાઈ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :
શેઠ ભોગીલાલ સાકળચંદ
ટે૦ શ્રી વિજયનીતિસુશીલ જૈન લાઇબ્રેરી
પતાસાની પોળ : અમદાવાદ.

મુદ્રક :
શેઠ દેવચંદ હામલ
આનંદ પ્રી-પ્રેસ
ભાવનગર.

પ્રથમાવૃત્તિ
પ્રત ૧૦૦૦

—પ્ર સ્તા વ ના—

મુખવસ્ત્રિકા ચારિત્રના અંગને બધારે પ્રકાશિત કરનાર હોવાથી અમોએ ચર્ચા-સાર નામનું પુસ્તક જ્હાર પાડેલ.

ચર્ચા-સાર જ્હાર પાડવાનું પ્રયોજન આપની નજરે તો આવી ગયેલ હશે, છતાં ‘ દેવભક્તિમાલા ’ :વિગેરે અન્યકારોએ મુખવસ્ત્રિકાના ખંડનમાં પોતાનું માથું ઉંચક્યું હતું. સાદિ અને સરલ નિર્વંધ પ્રણાલિકાના ધ્વંસકારક ખની માથું ઉંચકનારની અવસ્થાનું ધ્યાન પોતાની મેળે નીહાળે તો તે રસ્તો તે આત્માઓને સ્વીકારાય એમાં લગારે અતિશયોક્તિ નથી. પણ તળે મારી નિર્વંધ પ્રણાલિકા કે સાવધ એટલું જ મારી દષ્ટિએ દેખાય તો જ સત્ય નજર આગળ તરી આવે. અસ્તુ.

અમોએ અમારી દષ્ટિની આગળ મુખવસ્ત્રિકાને ચારિ-

ત્રના અંગ તરીકે સ્વીકારી તેની પુષ્ટિકારક પુસ્તિકા ચર્ચા-સાર અમારે વગર વિલંબે ખૂદાર પાડવી પડેલ છે. તેમાં કંઈ કંઈ જગ્યા પર મુખવસ્ત્રિકાને વિશેષ સ્થાન અપાયેલ છે તે બાબત અમારા વાચકોની દૃષ્ટિ આગળ રજૂ કરું.

૧. સ્વાધ્યાય, ૨. વ્યાખ્યાન, ૩. પડિલેહણ, ૪. કાળે, ૫. સ્થંડિલ, ૬. સાધુના મૃતક-વિગેરે સ્થળે મુખ-વસ્ત્રિકા નાક પર રાખી કાને ભરાવવાનાં સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ ઉલ્લેખો મળે છે; છતાં વીસમી સદીના જમાનામાં અમો જ્યારે સં. ૧૯૬૦ ની સાલનું ચાતુર્માસ મુખ્યમાં કરેલ તે જ સાલમાં અસાડ સુદ ૧૫ના પાક્ષિક સિદ્ધચંદ્ર પત્રમાં ખંડનાત્મક સ્વભાવને અવલંબી લેખ લખાયો. સંમેલનમાં સાથે બેસનાર છતાં તે બાબતનો નિર્ણય કરવાની હિમ્મત પ્રદર્શિત કરાઈ નહીં. સંબંધી સાધારણ ઊઠા-પોહ પણ પ્રગટ થયેલ નહીં, તેમજ વિચારણા પણ નહીં; છતાં સિદ્ધચંદ્રકારે પાંચ માસની અંદર આ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરી ખૂદાર પ્રગટ કરેલ અને અમોને આજ્ઞાન આપતાં અંક ૨, તૃતીય વર્ષ, આસો વદ ૦)) તા. ૭-૧૧-૩૪ ના સિદ્ધચંદ્રમાં લખાય કે-“ હજી પણ પ્રતિજ્ઞા કરી મધ્યસ્થાનાં નામ આપી બહોર કરશે તો બીજાઓ તૈયાર જ છે.” આ આજ્ઞાન કેવું સુંદર ! આપનાર સિદ્ધચંદ્રકાર, લખનાર સિદ્ધચંદ્રના લેખક અને આજ્ઞાન ઝીલનાર બીજાઓ તૈયાર.

વાચકો વિચારો, લખનાર આત્મા ‘કોળા’ ‘નરો વા કુંજરો વા’ના ન્યાયે પોતાના માથા પરથી કલંક ઉતારી અન્યના ઉપર નાંખવા તૈયાર ! અન્ય કોણ ? તેનો પણ અમારે વિચાર. અમારે કોના પર વિચારો ફેંકવા ? આવી ચાંલબાળની રમતમાં રહેતો આત્મા સૂત્રના પાઠોને પોતાની

મતિ પ્રમાણે અર્થો લગાવી બીજા આત્માઓને ભ્રમિત બનાવવા કુટિલતા શું સ્વીકારી ન શકે? શાસ્ત્રને શાસ્ત્રના રૂપમાં શું ફેરવી ન શકે? ઉત્સર્ગ-સ્થાને અપવાદ અને અપવાદને સ્થાને ઉત્સર્ગ બનાવવા કોશીશ નહીં કરાતી હોય ?

બધુંએ બુદ્ધિની વિષમતાના પ્રભાવે. ઉપયોગની શૂન્યતાના સદ્ભાવે એ બને ને ? જાણી જોઈને કૂવામાં ચે પડેને ? તેમાં નવાઈ શું ? પણ અજ્ઞાનાવસ્થાના મદમાં મસ્ત બની કદાચ કોઈ પણ આત્મા રસ્તાની લાઈનદોરીથી અલગ વિલાગમાં ચાલવા કદાચ તૈયાર થાય; પણ ભાવિના યોગથી તે બાજુ ખંડાર આવે તો તેનાં ફલ કેવાં મળે ? તે જ વિચારાય તો બધુંએ સમજાય. પણ કર્માવલીને વધારવા જ્યાં કોશીશ કરાતી હોય ત્યાં સજ્જડ ઉપદેશક પણ હતાશ થઈ જાય છે, તો સામાન્યનું શું ગળું ?

આ ચર્ચા ઉપાડનાર સિદ્ધચક્રકાર, ઝીલનાર જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ આદિ.

રીતસર જે જે પ્રમાણેના મુદ્દાઓ ઘડી લોકોની જાણ સારું અમોએ ખંડાર મૂકેલ છે તેને વિચારી સત્ય વસ્તુના સંશોધકોને તેની શોધ કરવા ભલામણ કરું છું.

મુખવચ્ચિકા ચારિત્રનું એક મહાન્ અંગ છે. તેની વ્યવસ્થા કરવી તે અમારી ફરજ છે. તે અંગને વ્યવહાર પૂરતી રાખવા હાલ અમારી પ્રણાલિકા યોગ્યએલી દેખાય છે, પણ તે અંગને જેટલા પ્રમાણમાં જે જે જગ્યાએ ઉપયોગમાં આવે તે તે જગ્યાએ વાપરવા અમારી ખાસ ભલામણ છે. પ્રમાદાવસ્થામાં કદાચ ઉપયોગ ન કરાય તો પ્રાચક્ષિતના અધિકારી કહેલ છે પણ તે વસ્તુને

ખંડનના રૂપમાં ફેરવી દેવા કોશીશ કરાતી હોય ત્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત કેનું ? તેજ વિચારણીય છે. વાસ્તે અમોઝે સિદ્ધચક્રકાર સામે જે જે લખાણો લખાએલાં હતાં તે તે લેખોને પ્રશ્ન-જવાબ આમ બે નામો આપી આખી લેખ-માળા રૂપમાં સંગ્રહ કરી પ્રકાશિત કર્યાં છે. તે બુકને વાંચી વિચારશે તો પુસ્તક પ્રકાશનનો શ્રમ સાર્થક થશે.

ઈત્યલમ્

પંચાસ કલ્યાણવિજય

શ્રી ગૌતમસ્વામિને નમઃ

જૈનાચાર્ય વિજયનીતિસૂરીશ્વરજીસદ્ગુરુદેવો નમઃ

મુદ્રપત્તિ ચર્યાસાર

સં. ૧૯૯૦ની સાલમાં જૈનાચાર્ય વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ મુ'બઇ શહેરમાં ચાતુર્માસ માટે પધાર્યા હતા. તે દરમિયાન 'સિદ્ધચક્ર' પાક્ષિકમાં સં. ૧૯૯૦ના અસાડ શુદ્ધ ૧૫ તા. ૨૬-૭-૭૪ ગુરુવારના વર્ષ 'બીજી' અંક વીસમામાં સમાલોચના પ્રકરણમાં જૈનાચાર્ય સાગરાનંદજી મહારાજે એક ચર્યા ઊભી કરેલ.

ચર્યા ઊભી કરવી તે વિદ્વાનોનું કર્તવ્ય છે. પૂર્વના સમયમાં વિદ્વાનો દ્વારાએ અનેક ચર્યાઓ ઉપસ્થિત થયેલ અને થાય છે. પણ સત્ય વસ્તુ જો હાથમાં આવે તો તે વસ્તુને તરતજ સ્વીકારી જૂલને કબૂલ કરતા હતા. આ ઝેરી જમાનામાં ચર્યા તો ઉત્પન્ન કરાય છે, પણ સત્ય વસ્તુને અમલમાં મૂકાય નહીં, તેમ જૂલ પણ કબૂલ કરાય નહીં. જ્યાં સુધી જૂલને જૂલ તરીકે મનાય નહીં ત્યાં સુધી ચર્યા સમાપ્તિ થાય પણ નહીં ?

જે ચર્યાની સમાપ્તિમાં જેનું મન લગારે લાગેલું ન હોય તેવી ચર્યામાં વિતંડાવાદ સિવાય બીજી શું હોઈ શકે ?

આ ચર્યાસાર જે ચોપડી આકારે બહાર પાડવામાં આવેલ છે તે પેપર દ્વારાએ સવાલ-જવાબ કે વાદી-પ્રતિવાદી તરીકે લેખો

બહાર પડેલા તે વાયકજનોની આગળ રજૂ કરું છું. તે લેખોને મનન-પૂર્વક વંચાય તો જ પરિશ્રમ સફલ થશે એમ હું માનીશ.

કોઈ પણ આત્મા શંકા કરે કે આવા શુષ્કવાદમાં ઉતરવું તે હાલના જમાનામાં વ્યાજબી છે? જવાબમાં મુખવચ્ચિકા એક ચારિત્રતું ઉપહરણ શું આપણને દેખાતું નથી? દરેક બાહ્ય ક્રિયા-ઓમાં તપાસ કરતાં મુખવચ્ચિકા મુખ્ય સાધન તરીકે ગણેલ છે, પણ અમારા લેખોમાં તો વ્યાખ્યાનાદિ સમયમાં મુખવચ્ચિકાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે.

વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખવચ્ચિકા બાંધવાનું પ્રયોજન શું?

તીર્થંકર પ્રભુની વાણી અમોઘ. તેઓના મુખદ્વારાથી નીકળેલા શબ્દોને ગણધર પ્રભુએ ગુંથણીમાં ગુંથેલ. તે ગુંથેલ આગ-માદિની આશાતનાને નાબૂદ કરવા વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખવચ્ચિકા બાંધવાનું પ્રયોજન.

ઉપયોગવાનુ જીવો હાથમાં મુખવચ્ચિકા રાખી વ્યાખ્યાનાદિ શું વાંચી ન શકે?

તીર્થંકર પ્રભુએ એક સમયમાં એક જ ઉપયોગ. જે સમયે વાણીદ્વારાએ ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલો શ્રીતાવર્ગ આગળ ફેંકાતા હોય તે સમયે મોંમાંથી નીકળતા શુંકથી આગમ-શાસ્ત્રોની અગર પુસ્તકોની આશાતના દૂર કરવા સાં મુખવચ્ચિકા બાંધવાની જરૂર છે. બીજું કારણ વ્યાખ્યાન વાંચનાર મુનિઓ એક હાથમાં પુસ્તક અને બીજા હાથમાં મુખવચ્ચિકા રાખી ઉપયોગ કષ્ટ રીતે રાખી શકે? તેની વાસ્તે પણ જરૂર.

ત્રીજું કારણ મુનિઓ પ્રવચનમુદ્રાએ ધર્મદેશના આપે. પ્રવચન-મુદ્રા જમણે હાથે કરાય અને ડાબે હાથે પુસ્તક રાખવામાં આવે તો મુહપત્તિ કયાં રાખવી આટલા ખાતર પણ વ્યાખ્યાનાદિમાં મુહપત્તિ બાંધવાની આવશ્યકતા રહેલી છે.

સ્થાનકવાસીપણામાંથી છુટા થએલા સાધુઓ મુહપત્તિને તોડી સંવેગી પક્ષમાં આવ્યા વાસ્તે ફરી બંધાય કેમ?

: ૬ :

જવાબમાં ચોવીસ કલાક મુહપત્તિ બાંધનારો સ્થાનકવાસી વર્ગ તેમાંથી આગમોદ્ધારાએ જાણેલી સત્ય વસ્તુને અમલમાં મૂકવા તેઓએ બ્યારે સત્ય વસ્તુના પ્રતાપે સ્થાનકવાસી પંથને ત્યજ સંવેગી પક્ષ સ્વીકાર્યો. તો તેમાં પણ પૂર્વાચાર્યોના સંશોધનથી, પરાપૂર્વથી આવેલી સત્ય વસ્તુને અમલમાં મૂકવી તે આત્માર્થી જીવોની ફરજ છે. સત્ય વસ્તુને માટે આખા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયને છોડી સંવેગી બનાય તો આ વ્યાખ્યાનાદિમાં મુહપત્તિ બાંધવાની સત્ય વસ્તુને સ્વીકારાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

તીર્થંકરની પૂજાવિધિમાં પણ મુખકોશ બાંધવાનું વિધાન-પ્રતિપાદન કરલું છે, તેમ વ્યાખ્યાનાદિમાં મુહપત્તિનું બંધન વિધિ-પ્રતિપાદન સ્વીકારવું પડશે. કારણ મુખકોશબંધનથી જિનેશ્વર પ્રભુની આશાતના દૂર કરાય તેમ મુહપત્તિ બાંધવાથી જિનેશ્વર પ્રભુના આગમોની આશાતના દૂર કરાય. આ બંને વસ્તુઓ આશાતનાને નાબુદ કરવા સ્વીકારાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? અસ્તુ.

સં. ૧૯૯૦ અસાડ સુદ ૧૫ ગુરુવાર તા. ૨૬-૭-૭૪ વર્ષ બીજું અંક ૨૦મો, સમાલોચનના પ્રકરણમાં પ્રથમ ઉક્ત કરનાર હોવાથી તે નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રશ્નો

(૧) લાંબા તાડપત્ર ઉપરથી વ્યાખ્યાન વાંચવા વખતે પૂર્વ-પુરુષોએ મુહપત્તિ બાંધી, અને તે એક હાથે પાનાં વંચાય તેવી પ્રતોના વખતમાં ચાલુ રહી, પણ તે નીકળી જવી યોગ્ય હોય નીકળી ગઈ છે એમ માનવું શું ખોટું છે ?

(૨) ચર્ચાસારના ત્રણે ફોટા ઓઠે મુહપત્તિના છે માટે તે કલ્પિત છે અને જૂઠા હોય લેખક અને પ્રકાશકને નુકશાન કરવા સાથે ધર્મને હાનિ કરનાર છે.

(૩) પ્રદર્શનમાં સેંકડો પ્રતોમાં હજારો ચિત્રો વ્યાખ્યાન પ્રસંગનાં હતાં ને તેમાં એકેમાં મુહપત્તિ બંધન ન હતું.

(૪) ત્રણ ત્રણ ચાર કલાક બાંધીને વાંચનારા આખો દિવસ મુખ બાંધનારને સંમૂર્ચિત મનુષ્યની હિંસા કરનાર કેમ કહેશે ?

(૫) અણુવ્રતધારીને પણ અતિચાર કરનાર એવો કર્ણ-વેધ સાધુને પણ કદાચ અનુચિત છતાં કરવો પડશે.

(૬) એક પણ શાસ્ત્ર પાઠ વ્યાખ્યાનના મુહુર્તપતિબંધનને વિહિત કરતો નથી, (શીલાંકાચાર્ય' ને જિનભદ્રની વિધિપ્રથા કયા ભંડારમાં છે ?) (ચર્યાસારમાં ખોટા અર્થો અને ખોટા પાઠો છે.)

(૭) પંચ અસ્તુમાં ૯૫૭ માં ગાથાની ટીકામાં **મુલ્લવલ્લિકા** યા **વિધિગૃહીતયા સ્થગિતમુલ્લકમલ:**

એ પદો હાથમાં પકડેલી મુહુર્તપતિ જ વ્યાખ્યાનમાં મુખ ઠાંકવાનું સ્પષ્ટપણે લખે છે.

જવાબ

ઉપરના ચર્યાપત્ર સામે પ્રથમ જૈનાચાર્ય' વિજયનીતિ-સૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય જૈનાચાર્ય' વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય પંચાસ કલ્યાણવિજયજીનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે:-
એક જ શાસ્ત્રીય લીટી પકડી અનર્થ કરનાર એક લેખક

શાસ્ત્રીય વાતનો નિર્ણય પ્રત્યક્ષ મળ્યા છતાં ખુલાસો કરવા મન લલચાયું નહીં, અને પેપરો દ્વારા મન લલચાય તે કેવું આશ્ચર્ય ? પેપરો દ્વારાએ અત્યાર સુધી શાસ્ત્રીય એકે બાબતનો નિર્ણય થએલો વાયકાએ સાંભળ્યો છે કે ?

દાગણ માસમાં અમદાવાદમાં સાધુ સંમેલન એકત્ર થયેલ હતું. સિદ્ધચંકના લેખકે જે ચર્યા હાલ ઉપસ્થિત કરેલ છે તે ચર્યા ખાસ અમારે મુનિસંમેલનમાં ઉપસ્થિત કરી નિર્ણય કરવા વિચાર હતો. પરંતુ નગરશેઠના પ્રથમ પ્રવચનમાં '(ભાષણમાં) ઇન્કાર થએલ સાંભળી હૃદયમાં દિલગીરી પેદા થએલ હતી.

અમદાવાદના નગરશેઠના માનની ખાતર અમેએ મુહુર્તપતિની ચર્યા સંમેલનમાં ઉપસ્થિત કરેલ નહોતી, તે જ વાત સિદ્ધચંકનાં

અસાડ સુદ ૧૫ના અંકમાં ઉપસ્થિત કરેલી અમોએ જોઇ, વાંચી, વિચારી, અને પ્રત્યુત્તર આપવા મન પ્રેરાયું છે.

જેન કોમમાં અધ્યારના સમયમાં અનેક દાવાગ્નિઓ જાગેલી દેખાય છે. તેમાં મારે નવીન અગ્નિ પેદા કરવો તે માફ કર્તવ્ય નથી, છતાં પ્રત્યુત્તર આપાય નહીં તો સત્ય વાતને અસત્યના રૂપમાં લોકો ધસડી જાય, તેવા જ કારણે મારે પ્રત્યુત્તર આપવાની ફરજ પડેલી છે.

સત્ય વસ્તુને અસત્યના રૂપમાં બદલવા કોઇ વ્યક્તિ તૈયાર થતી હોય તો તે વ્યક્તિએ શાસ્ત્રીય પ્રણાલિકાનું ઉલ્લંઘન કર્યું કહેવાય ને ?

શાસ્ત્રીય મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર વ્યક્તિ પ્રમાણિકતાના રૂપમાં ઠરી શકે કે ? અપ્રમાણિક રૂપમાં આવતાં લખાણો જનતાને અવળા રસ્તે દોરી આમોઝીયામાં ધસડે છે, તેવી જ રીતે ‘સિદ્ધચક્ર’ પાક્ષિકે અસાડ સુદ ૧૫ તા. ૨૬-૭-૩૪ ગુરુવારના અંકમાં સમાલોચનાના પ્રકરણમાં ૩૭૬મા પાને એક જ શાસ્ત્રીય લીટી લખી જનતાને અવળે રસ્તે દોરી છે.

કોઇપણ સાધુ મુહપત્તિ વ્યાખ્યાનાદિ સમયે બાંધે અગર ન પણ બાંધે તેવો અમને કદાચ કહે હક નથી. કારણ દરેક જીવો જે રૂપે તે પ્રમાણે કરી શકે છે, પરંતુ સત્ય વસ્તુને અસત્યના રૂપમાં ફેરવવાની ચાલબાજી ખેલી લોકોને દોરવા માટે ત્યાં તરત જ સંજ્ઞાન માણસોએ સત્ય વસ્તુની ઓળખાણ કરાવવા આ લેખિની તૈયાર થઇ છે. તે વાંચકગણો વાંચી વિચારજો.

સિદ્ધચક્રના લેખક પંચવસ્તુમાં ૬૫૭મા ગાથાની ટીકામાં—
“મુલ્લવસ્ત્રિકયા વિધિગૃહીતયા સ્થગિતમુલ્લકમલઃ” આ લીટી સ્વીકારી અર્થ કરે છે કે “હાથમાં પકડેલી મુહપત્તિથી જ વ્યાખ્યાનમાં મુખ ઢાંકવાનું સ્પષ્ટપણે લખે છે.”

ઉપરની લીટીનો ઉપર બતાવેલો અર્થ લખી સિદ્ધચક્રના લેખક વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિ બાંધવાનું વિધાન નથી એમ સ્પષ્ટપણે બતાવે

છે. વાંચકો ! એક જ લીટીમાંથી ક્ષેપક મહાશય ! તારવણ કાઢી જનતાને અવળે રસ્તે દોરવા પ્રેરાય છે. ' એક માણસ અસત્ય બોલતો હોય તો બીજાને અસત્ય બોલાવવા પ્રેરણા કરે ને ? '

હાલ દસકામાં કેટલાક અધૂરા ક્ષેપકો અધૂરું લખી જેન કોમમાં વૈમનસ્યો ઉત્પન્ન કરે છે. અધૂરા લખાણથી અવશ્ય કલેશો દિનપ્રતિદિન ઊંડાં ઉતરતાં જાય છે. વાંચકો ! જ્યાં સુધી સૂત્રોની કે ગ્રન્થોની અડધી કે આખી ગાથાઓ આગળ કે પાછળના સંજ્ઞ સિવાયની લખી, મનઝમતા અર્થો લખી જનસમૂહ આગળ મૂકે તો જનો ભ્રમિત બને કે નહીં ? ભ્રમિત બનાવનાર માણસ કેવો કહેવાય ! તેનો ન્યાય કરવાનું કાર્ય વાંચકોને સોંપું છું.

વાંચકો ! હવે પંચવસ્તુનો પાઠ કેવા સ્વરૂપમાં બતાવેલો છે તે પર આપનું ધ્યાન ખેંચું છું.

પંચવસ્તુની ૯૫૭ મી ગાથા—

ઇયરો વિઠિઓ સંતો સુણેઈ પોત્તઈ ટઢઅ મુહકમલો ।

સંવિમ્બો ઉવવત્તો અચ્ચંત સુદ્ધપરિણામો ॥૯૫૭॥

ટીકા—ઇતરોડપિ—શિષ્યઃ સ્થિતઃ સન્—ઊર્ધ્વસ્થાનેન, શૃણોતિ, મુખવસ્ત્રિકયા વિધિગૃહિતયા, સ્થગિતમુખકમલઃ સન્ इति स एव विशिष्यते—સંવિમ્બો મોક્ષાર્થી, ઉપયુક્તઃ તત્રૈકાગ્રતયા અનેન પ્રકારેણ અત્યન્તશુદ્ધપરિણામઃ શુદ્ધાશયઃ इति गाथार्थः ॥

ભાવાર્થ—સાંભળવામાં તક્ષીન થએલ, અત્યન્ત શુદ્ધ પરિણામવાલા, મોક્ષના અભિલાષી શિષ્યે મુદ્ધપતિવડે મુખકમળ સ્થગિત કરીને ઊભા ઊભા સાંભળવી. શું સાંભળવી ? તે અધ્યાહાર છે.

ઉપરની ગાથાનો અર્થ ગુરૂ શિષ્યને કાંઈક સંભળાવે છે કે શિષ્ય વિનયપૂર્વક, ઉપયોગ સહિત, વિધિપૂર્વક સાંભળવા તક્ષીન થાય છે. આવા ભાવવાળી ગાથાને સિદ્ધચક્રના ક્ષેપક ઊલટા

સ્વરૂપમાં ગાથાના ભાવને એક લીટીમાં સ્થાપિત કરી શું ચિતરે છે !
‘ હાથમાં પકડેલી મુહપત્તિથી જ વ્યાખ્યાનમાં મુખ હાંકવાનું સ્પષ્ટ-
પણે લખે છે ’ આવા અર્થવાળી લીટીને સિદ્ધચક્રમાં લખી જનતાને
અવળે રસ્તે દોરવા ચાહે છે ને ? આવા અનેક બેખો બે કોને
અમિત બનાવવા શું પાક્ષિકમાં નહીં આવતા હોય ? વાંચકો !
જીએ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિને કદ રીતે વર્ણવી લાંબા લખાણો લખાય
છે. ભાઈએ ! અમિત બનતા નહીં, ‘ જે થાય તે સારા માટે ’
આ સાદી કહેવત યાદ રાખશો.

વાંચકો ! સિદ્ધચક્રના લેખક અમોને મુહપત્તિ ચર્ચા-સારમાંની
સૂચના કરે છે કે તેમાં ખોટા અર્થો અને ખોટા પાઠો છે. “ ચોર
કોટવાળને દંડ છે. ” મહાશયો ! ખોટા અર્થો કાણુ કરે છે ! તેનો
આ પ્રથમ પુરાવો જનતાની આગળ રજૂ કરેલ છે. તે જનતા
વિચારશે તેમજ સિદ્ધચક્રના લેખકને પણ જણાવું છું કે ચર્ચા-સારમાં
જે જે સ્થળોએ ખોટા પાઠો તેમજ અર્થો તમોને લાગતા હોય તે
અમોને જણાવશો તો અમો પણ ઉત્સુકમાંથી બચશું. તેનો લાભ
તમોને મળશે, પરંતુ ઉપર પ્રમાણે એક જ લીટી લઈ અમોને સૂચના
કરશો તો તે સૂચના તમોને જ સુપરત કરાશે.

લેખક મહાશય ! તમારી થએલી આ બૂલને તમો પણ
સ્વીકારી ખરી વસ્તુને જ્ઞાર પાડશો તો જ જનતા તમારા પર શ્રીદા
શીદા થશે.

ખરી વસ્તુને છુપાવવી તે સજ્જન માણસનો ધર્મ નથી.
વ્યાખ્યાનાદિમાં મુહપત્તિ બાંધવી તે અવશ્ય શાસ્ત્રાધારે અમો
દેખાડવા તૈયાર છીએ; અને કયાં સુધી, કદ વ્યક્તિથી છૂટી તે
પણ દેખાડવા તૈયાર છીએ, હજી પણ બહુવ્રતાએ અમુક સંઘાડા
સિવાય બધાએ બાંધી રહ્યા છે. નહીં બાંધનારને કેટલું નુકશાન
થાય છે. તેનો તાબો બનેલો દાખલો જનતાની આગળ મૂકું છું.

અમદાવાદ શહેરમાં અમુક...ઉપાશ્રયમાં સ્થિરતા કરતા
અમુક...આચાર્ય મહારાજ વ્યાખ્યાનની પીઠ પર બેસી વ્યાખ્યાન

ખૂબ જોરદાર કરી રહ્યા હતા. જુરસામાં ચાલતાં વ્યાખ્યાનમાં મક્ષિકાએ મુખમાં પ્રવેશ કર્યો. કરતાં વ્યાખ્યાનનો ધ્વનિ અટકે છે અને વમનનો ધ્વનિ ઝળટે છે. ભાઈઓ ! વિચારજો ! વીતરાગના વચનામૃતનું પાન કરતાં શ્રોતાઓ શું સાંભળે છે ! આ પ્રતાપ કોનો ? વ્યાખ્યાનમાં મુહુપત્તિ નહીં આંધનારાઓના મુખમાં મક્ષિકા પ્રવેશ કરી શકે કે ? એવા અનેક કારણોએ શાસ્ત્રકાર મહારાજે મુહુપત્તિ આંધી વ્યાખ્યાનાદિક કરવા ભલામણ કરેલ છે.

રીખભદાસ કવિના હિતશિક્ષાના રાસમાં નીચેનાં પદોના અર્થો કરવા સિદ્ધચક્રના લેખકને મારી ભલામણ છે.

મુખે આંધી તે મુહુપત્તિ, હેડી પાટા ધાર,
અતિ હેડી દાઢી થઈ, જોતર ગમે નીરધાર;
એક કાને ધ્વજ સમ કહી, ખભે પછેડી દામ,
કંડે ખોસી કોયળી, નાવી પુણ્યને કામ !

ઉપરનાં હિતશિક્ષાનાં પદોને વાંચી વિચારશે કે પરાપૂર્વથી ચાલતી આવેલી પ્રણાલિકાનો ધ્વંસ કરી ઉપરની ખરી વસ્તુને ખોટી બનાવવા કોશીશ કરવી તે સજ્જન માણસનો આચાર નથી. આટલો ટૂંક ઉલ્લેખ વાંચી-સમજી પોતાની બૂલને રમરણમાં રાખી અટકશે એવી મને આશા છે; છતાં ભાવીના ઉદ્યયથી અટકશે નહીં તો વાંચકોને અવળા રસ્તે જવા દેવા તે મારી ભાવના નથી, એમ લખી વિરમું છું. તથાસ્તુ

લી.

જૈનાચાર્ય વિજયનોતિસૂરીશ્વરજી મહારાજના
પ્રશિષ્ય પં. કલ્યાણવિજય
કોટ, વોરા બગર, મુંબઈ.

સિદ્ધચક્રના પ્રશ્નો.

[સં. ૧૯૯૦ ના શ્રાવણ સુદ ૧૫ તા. ૨૪-૮-૩૪ શુક્રવાર
અંક. ૨૨ વર્ષ ખીજી.]

૧. પંચવસ્તુની ટીકામાં—“ વિધિગૃહીતયા મુક્તવલ્લિકયા સ્થગિ-
તમુક્તકમલઃ ” આવું સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાન છતાં બાંધવાનો અર્થ કયો
તે ખોટો નથી ? ભેખમાં સંસ્કૃતપાઠ આપ્યા છતાં આ વાક્યનો તો
અર્થ જ નથી આપ્યો.

૨. અમદાવાદના શ્રીમાન નગરશેઠની પાસે મુહુપત્તિની ચર્ચા
સંભાલનામાં નહીં કરાવવાની કબૂલાત મુહુપત્તિ નહીં બાંધનાર પક્ષે
લીધી નથી.

૩. ભાષાસમિતિ અને વચનચુમ્મિના પ્રસંગો માત્ર બંધનમાં
ગોઠવ્યા છે તે ખોટું છે.

૪. આ ચર્ચાપત્ર લખાવીને અને ઉપાડેલી છે. પાક્ષિક તેમાં
નિષ્ફળતા અને શાન્તિના ભંગના ભયે ઉતરવા માગતું જ ન હતું.

૫. પંચવસ્તુની ગાથા ગુરુના નંદી વ્યાખ્યાનના કથનને
શિષ્યના તે શ્રવણ વખતની ને અપિ સમજના યોગ્યે સમાનતાને
સૂચવનારી છે તે જોયું હોત તો માલમ પડત.

(ભેખકે અન્ય જોયો જ નથી તેથી કંઈક સંભળાવવાનું છે
એમ લખે છે)

ટીપ્પણ્ય—પ્રથમ અને પાંચમા નંબરમાં કેટલો તફાવત દેખાય છે.
પંચવસ્તુની ગાથામાંની ટીકા પ્રથમ નંબરમાં લીટીમાં પડી અવળા અર્થની
પુષ્ટિ અને પાંચમા નંબરમાં ગાથામાં રહેલો ભાવ ગુરુના નંદી વ્યાખ્યાનનું
કથન ને શિષ્યનું શ્રવણ છતાં અર્થને કેવો મરડે છે તે જ પોતે પોતાના
આત્માને અવળા અર્થ કરતા દેખાડી આપે છે. આ તે વિદ્વત્તાને ? આવી જ
વિદ્વત્તાવાળા જીવોને વિદ્વાન તરીકે જૈન શાસન ગણતું હોય તેમ વાંચકોને
ભાગે છે ?

પ્રશ્ન તા. ૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૩૪ ના જૈન પત્રના અંકમાં એક જૈન મુનિદ્વારાએ મુહપતિ ચર્ચાનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં સોલ મુદ્દાઓ રજૂ કર્યાં છે તે નીચે પ્રમાણે—

(હાલમાં જ્યારે ક્રિયાવિધિની નિરર્થક ચર્ચાનો અમલ નથી ત્યારે મુહપતિ ચર્ચાનો અન્ય બહાર પડવાથી નીચેના ખુલાસાથી આવી ચર્ચાનો અંત આવે તેમ આશા રાખીએ.)

૧. જીવનભાનુ ચરિત્ર અને ભવભાવનાની વૃત્તિમાં વિકલ્પ અને પરપરિવાદના ત્યાગને શ્રાવિકાએ મુખ્યમંધન ગણ્યું છે, છતાં તે અન્યો અને તે ઉપરથી થએલ રાસના નામે સ્વાધ્યાયમાં મુહપતિ બાંધવાનું ગોઠવવું નિરર્થક છે.

૨. ચર્ચા ઉપાસક થા પૂર્વપુરુષો કે કોઇની પણ સાધ્વીઓ સ્વાધ્યાય પ્રસંગમાં મુહપતિ બાંધે છે ?

૩. હિત શિક્ષાના રાસમાં હાથમાં મુહપતિ રાગી વ્યાખ્યાન કરવામાં અનિષ્ટતા ક્યાં બતાવી છે !

૪. અનેક સૂત્ર અને અન્યોમાં પડિલેહણુનો વિધિ સવિસ્તર છતાં તેમાં નહી જણાવેલ મુખ્યમંધન શ્રદ્ધાળુને નવા અન્યોથી શ્રદ્ધા કરવી કેમ થાય ?

૫. વચનગુપ્તિમાં મુખનું આચ્છાદન કહ્યા છતાં બાંધવાનું કહેનારે વચનગુપ્તિના વખતમાં સર્વત્ર મુખ-મંધન કરવાનું કેમ પાલવતું નથી ?

૭. મુહપતિની મણત્રી જણાવતાં દરેક શાસ્ત્રકાર એકેક મુહપતિ જણાવે છે. તો વ્યાખ્યાનમાં મુહપતિ બાંધનારને મુહપતિઓ બે રાખવી પડે છે; માટે તે સર્વ તો તે શાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ છે, એમ જાણ્યા છતાં કેમ આગ્રહ કરાય છે ?

૮. વિચાર રતનાકરનું કાવ્ય વ્યાખ્યાન વખતની દશા માટે છે. એનો કોઈ પુરાવો નથી. સંભાનું ત્યાં નામનિશાન પણ નથી. તેમજ તેની મુદ્રાનું વર્ણન હોવાથી હાથથી મોઢે મુહપતિ રાખી એમ સ્પષ્ટ થાય નહી.

૯. કેવળ હાથથી જ યોગમુદ્રા થતી હોવાથી ને તેમાં મુહપત્તિ ધારણ કરવાનો વિશેષ જણાવવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વ્યાખ્યાન વખતે આચાર્યો હાથમાં જ મુહપત્તિ રાખતા હતા.

૧૦. કાળે કાઢવાનો જે સ્પષ્ટ પાઠ સૂત્રો અને ગ્રંથોમાં છે તેને કોઈ પણ કપ્પલ કર્યા વિના રહેતું નથી. વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિ બાંધવાનું વિધાન કરનારો તેવો એક પણ પાઠ અપાયો નથી, પંચવસ્તુ અને બ્રહ્મભાષ્ય જેવા ગ્રંથો તો વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિ હાથમાં રાખવાનું સ્પષ્ટપણે જણાવે છે.

૧૧. આચ્છાદિત, અંચિત, સ્થમિત શબ્દો બંધન અર્થવાળા જ છે એમ કહેનારે શાસ્ત્રો અને કેશાદિ તપાસવા વસતિ પ્રમાર્જન ને મૃતકને અંગે તો ચોક્કસ બંધનનો પાઠ જ છે.

૧૨. વાચના લેનારે મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી એ હકીકત નવાઈની હોવા સાથે મુખ બંધનવાળા પણ તેમ કરતા નથી.

૧૩. પ્રવચન મુદ્રા એક હાથે હોવાથી પુસ્તક સાપડા ઉપર કે ખોળામાં રાખી એક હાથે મુહપત્તિ રાખી શકાય.

૧૪. શીલાંગાચાર્યનો પાઠ નિવેશિતનો છે તથા કાનથી લઈને મુહપત્તિ મ્હોડે રાખવાનો છે; પણ છોડવા માટે કે બાંધવા માટેનો તે પાઠ નથી.

૧૫. મહાનિશ્ચિયમાં વંદન, પ્રતિક્રમણ, અગાસુ વિગેરેની માફક જ સ્વાધ્યાય અને વાચનાદિ (વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુત્રેક્ષા અને ધર્મકથા વ્યાખ્યાનમાં) મુહપત્તિ રાખવાનું સ્પષ્ટ સૂચવે છે.

૧૬. ઇન્દ્ર મહારાજ ધર્મદેશના વખતે મુખ અને નાક બાંધતા હતા એવી નવી શોધ આ ચર્ચા-સારમાં મળે છે, જ્યારે ઉપાધ્યાયજી તો પૂજા અને દેશના વખતે ઇન્દ્ર મહારાજ મુખ ઢાંકે છે એટલું જ કહે છે.

લેખક:—જૈન મુનિ

ટીપ્પણી:—લેખકના હૃદયમાં પોલ લાગે છે. નહીં તો પોતાનું નામ શાને છુપાવત? ચર્ચા-સાર મનનપૂર્વક વાંચેલ દેખાતું નથી એટલે જ્ઞમ.

તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૪. એક ખુલાસોને।

જવાબ.

તા. ૧૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૪ ના શ્રાવણ સુદિ ૨ “જૈન” પત્રમાં “મુહપતિ ચર્ચાતું” સ્પષ્ટીકરણ”ના મથાળા નીચે જે ૧૬ મુદ્દાઓ “જૈન મુનિ” ના નામથી પ્રગટ થયા છે તે વાંચતાં નનામા ભેખનો જવાબ આપવો તે જો કે ઉચિત નથી; કારણ કે નામ-વિનાની પ્રગટ થતી ભેખમાળા બધે જમે તેટલી ઉચ્ચ હોય કે અર્થ વિનાની હોય એમ છતાં તેની કિંમત એક કુટી બદામ કરતાં વધારે ગણી શકાય નહીં.

આ ચર્ચા એવી રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે કે તેમાં નથી શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ પ્રશ્ન કે નથી કોઈ પ્રાચીન પ્રમાણ. માત્ર તર્કની દૃષ્ટિએ આ બધા પ્રશ્નો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોય એમ જણાઈ આવે છે. માત્ર શાસ્ત્રોના નામો આપી ભેખક એટલું જ જણાવે છે કે “મુહપતિ હાથમાં રાખી વ્યાખ્યાન વાંચવાતું” સ્પષ્ટ વિધાન છે, અને મુહપતિ બાંધી વ્યાખ્યાન વાંચવાતું નથી. ” પરંતુ શાસ્ત્રના પાઠો વિનાતું આ વિવેચન શા કામતું !

માત્ર એક જ દલીલથી ભેખનો જવાબ આવી જાય તેમ મને લાગે છે. બાર માસની સંવત્સરીના દિવસે મુનિમહારાજો બારસા સૂત્રનું વાંચન સભા સમક્ષ કરે છે. વાંચનાર મુનિરાજો એક સમયમાં બે ઉપયોગવાળા અને છે. એક હાથમાં બારસા સૂત્ર, બીજા હાથમાં મુખવચ્ચિકા. ગૃહસ્થો ચઢાવો બોલી બારસાનાં ચિત્રો બતાવવા ઊભા રહે છે. ચિત્રો બતાવવા ઊભા રહેનાર ગૃહસ્થ મુખ-કોશ બાંધી ચિત્રો બતાવે છે. આ બંને જણાઓમાં મહાવીરનો આરાધક કોણ ? તે પ્રશ્નનો ભેખક વિચાર કરશે કે ? ગૃહસ્થને ચિત્રો બતાવતી વખતે બોલવાતું નથી છતાં પણ મુખકોશ બંધા-વાય છે. અને સાધુને સભા સમક્ષ બારસા શ્લોકનું વાંચન કરવાતું છે તો તે સાધુઓનો ઉપયોગ પાનામાં કે હાથમાં રહેલી મુહપતિ-માં ? આ બધાએ વિચાર વાંચકગણને સુપ્રત કરું છું.

‘ચોર કાટવાળને દંડે’ એ ન્યાયે હાલની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહેલ છે. સત્ય વાતને અસત્યમાં ફેરવવા કોશીશ કરાવાય છે.

અસાડ શુદ્ધ ૧૫ ના સિદ્ધચક્રના અંકમાં પંચવસ્તુની ગાથાની ટીકા અનર્થ કરનારી જતાવેલી હતી. તેવું ન અને ! તે ધ્યાનમાં રાખશે.

ચર્ચા ઉપસ્થિત કરનારાઓએ જે જે પાઠો આપવા વિચાર હોય તે પાઠો સંબંધ વગરના આપવા મહેરબાની કરશો નહીં; નહીં તો ઉત્સુતબાષી બનશે.

અમારું મુહપત્તિ ચર્ચા-સાર નામનું પુસ્તક સંમેલન પહેલાં જહાર પડેલ હતું. મને પુછનારાઓને મેં સંમેલનમાં વાત કાઢવા સૂચના કરેલ હતી, છતાં પેપરોદ્વારા ચર્ચા ચલાવી રહ્યા છે એ અમે યોગ્ય માનતા નથી, કારણ કે આવી ચર્ચા પેપરોના પાને ચઢાવી નકામે મિથ્યાવાદ વધારવામાં લાભ શું ?

ઉપરના સજ્જોમાં મુનિરાજે પૂછેલી કલમોનો સમાવેશ થઇ જાય છે, છતાં જુદી જુદી કલમોના પ્રત્યુત્તરો આપવા મન લલચાય છે, પરંતુ ભેખક મુનિરાજ પોતાનું નામ જાહેર કરે તો અમે જવાબ આપવા ખુશી છીએ. અને પાઠોના ફકરાઓ સહિત અવશ્ય સાત્ત્વીય દષ્ટિએ વાતને સિદ્ધ કરવા માફ મન પણ દોરાય છે. નનામા ભેખકોને માટે નહીં, કારણ કે આ ચર્ચાના જોખમદાર કોણ ?

ભેખક મુનિ મૃતકને મુહપતિ બાંધવાનું રતીકારે છે એટલી તેમની સરલતા લાગે છે. અરવુ.

કોટ
વોરાખજર
મુંબઈ

}

ભેખક:—
જોનાચાર્ય વિજયનીતિસૂરીધરજી
મહારાજના પ્રશિષ્ય પં. કલ્યાણવિજય

મુઁમદ સમાચાર શનિવાર

તા. ૧૩ અક્ટોબર ૧૯૩૪

લેખક:—જૈન

પ્રભુપૂજન વખતે અને શાસ્ત્રવાંચન વખતે જૈનોને એક ભાગ મુખ ઉપર એક લુગડું આંધે છે. અથવા ખરા શખ્તો મૂકીએ તો પ્રભુપૂજન વખતે મુખકાશ આંધે છે અને શાસ્ત્રવાંચન વખતે મુહપતિ આંધે છે. આ મુખ આંધનાર વર્ગ તે શ્વેતાચર મૂર્તિપૂજક વર્ગ. એ સિવાય જેઓ મૂર્તિપૂજક નથી તેઓ આખો દિવસ અને રાત દરેક પ્રસંગે મુખ ઉપર મુહપતિ આંધેલી રાખે છે અને ન્યારે આહાર ખાવો અને પાણી પીવું હોય ત્યારે જ તે મુહપતિ દૂર કરે છે. ઉપલા મુહપતિ આંધનાર વર્ગમાં બે પક્ષ છે. એ આ વીગતોથી ખુલ્લું જણાશે કે પહેલો વર્ગ શાસ્ત્ર વાંચતી વખતે જ મુહપતિ આંધનાર વર્ગમાં બે પક્ષ છે. એ આ વીગતોથી ખુલ્લું જણાશે કે પહેલો વર્ગ શાસ્ત્ર વાંચતી વખતે જ મુહપતિ આંધે છે, ન્યારે બીજો વર્ગ આખો દિવસ, રાત-માત્ર આહારપાણી લેવાના વખત સિવાય મુહપતિ આંધે છે. આ બંને વર્ગ વચ્ચે મુહપતિની ચર્ચા આશરે ૩૦-૩૫ વર્ષો અગાઉ થઈ હતી. તે વેળાએ સ્થાનકવાસી સમુદાયના શ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહે તેમાં ભાગ લઈને એવું જતાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો હતો કે જેઓ આખો દિવસ રાત મુહપતિ આંધે છે તેઓ જ મહાવીરના ખરા અનુયાયીઓ છે; ન્યારે જેઓ થોડા વખત મુહપતિ આંધતા હતાં તેઓ અને તે સિવાય મુહપતિ નહીં આંધવા છતાં શાસ્ત્રો વાંચનારાઓ શ્રી મહાવીરના ધર્મથી વિમુખ હતા. આ ચર્ચાએ બહુ ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું હતું અને સામસામે બહુ લખાણો થયાં હતાં, પણ તેનો અંત આવ્યો ન હતો. થોડા વર્ષો અગાઉ એક પુસ્તક એક સ્થાનકવાસી મુનિરાજ તરફથી બહાર પડ્યું હતું તે પુસ્તકમાં શ્રી મહાવીર અને તેમના ગણધરો તેમજ તેમના પછીના આચાર્યો મુહપતિ આંધતા હતા તેવું દેખાડનાર તેઓનાં ચિત્રો આપવામાં આવ્યા હતાં. અને જેઓ તેમ નહીં કરતા હોય તેઓને ધણા જ ઉચ્છેદણી કરનારા વિશેષણો લગાડવામાં આવ્યાં હતાં. આ પુસ્તક સામે શ્વેતાચરો તરફથી મોટો ખગસખાટ થયો હતો!

અને તેઓ તરફથી તેનો વિરોધ કરનારા લેખો પણ પ્રગટ થયા હતાં. પણ કોઈ વ્યવસ્થા પ્રમાણે કામ નહીં થવાથી તે બાબત પણ પાછળથી પડતી મુકાઈ હતી. શ્વેતાંશર મૂર્તિપૂજકો અને સ્થાનક-વાસીઓ વચ્ચેની મુહપત્તિ ચર્ચા, આ ઉપરથી જણાશે કે વર્ષો અગાઉ પડતી મુકાઈ હતી અને સૌ સૌના વિચાર સ્વાતંત્ર્યમાં ઘુમી રહ્યા હતા, એ ચર્ચા દરમિયાન અને તે અગાઉ ૬૦-૭૦ વર્ષ પર શ્વેતાંશરોમાં એક ત્રીજા પક્ષે જુદી જ વળણ બતાવી હતી. એ ત્રીજા પક્ષની માન્યતા એ હતી કે શાસ્ત્રો વાંચતી વખતે મુહપત્તિ બાંધવી જ જોઈએ એવો આગ્રહ રાખવાની જરૂર નથી. શાસ્ત્રોની આશા-તના નહીં થાય તેવી રીતે જો શાસ્ત્રોતું વાંચન કરવામાં આવે તો આશાતના ટાળવાનો જે હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે તે પાર પડતો હોવાથી, મુહપત્તિ મુખ આગળ, થુંક પુસ્તક પર નહીં પડે, તેવી રીતે રાખી શકાય અને તેમ કરવાથી શાસ્ત્રોની આશાતના ટળે છે. સ્થાનકવાસીઓની સાથે ચર્ચામાં ઉતરી તેઓને પોતે માનેહું સત્ય સમજાવવામાં નિષ્ફળ નીવડેલો પક્ષ શાસ્ત્રવાંચન વખતે મુખ આગળ મુહપત્તિ રાખવા જણાવનાર પક્ષ તરફ. આ વખતે શાસ્ત્રાગ્રા ભંગ કરનાર તરીકે જોવા લાગ્યો અને તે કારણથી અરસપરસ ચર્ચા ચાલી. દરેક પક્ષે પોતાના સમર્થનમાં શાસ્ત્રના પોથી તે વખતે આગળ કર્યા. એમ કહેવાય છે કે શ્રી વિજયનંદસૂરીજીની હયાતીમાં આ ચર્ચા પંચાસજી શ્રી રત્નવિજયજી મહારાજે ચીડીઓ મારફતે શ્રી મુળચંદ્રજી મહારાજ સાથે શરૂ કરેલી અને તે બાદ શ્રી વિજયનંદસૂરિજી સાથે પણ થયેલી. એમ કહેવાય છે. શ્રીમાન બુદેરાયજી મહારાજને જો શાસ્ત્રોના પાક બરાબર સમજાવવામાં આવ્યા હોત તો તેઓ મુહપત્તિ બાંધવાની તર-ફેણ કર્યા વગર ન રહેત. વળી શ્રી આત્મારામજી મહારાજના હસ્તે સં. ૧૯૪૭ના વર્ષમાં લખાયેલો એક પત્ર રજુ કરીને એવું દર્શાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે તેઓએ એ પત્ર મારફતે જણાવ્યું છે કે “મુહપત્તિ બાંધવી સારી છે અને જે રિવાજ પરંપરાથી ચાલ્યો આવ્યો છે તેનો લોપ કરવો ઠીક નથી.” આ બધું એમ કહેવાય છે

કે આ 'દેવ ભક્તિભાળા'માં પંન્યાસજી દેવવિજયજી મહારાજે એવું જણાવ્યું છે કે મુહપતિ આંધનાર પક્ષની હાર થવાથી એ ચર્ચા અંધ થઇ હતી. જ્યારે પંન્યાસજી રત્નવિજયજી મહારાજ કે જેઓએ શ્રી મૂળચંદજી મહારાજ સાથે ચીકીઓ લખીને ચર્ચા શરૂ કરી હતી તેઓ એમ જણાવે છે કે સંઘમાં કેાઇપણ રીતે વિક્ષેપ ન પડે માટે ચર્ચાનો અંત લાવવાની અમારી ઇચ્છા હતી, પરંતુ અમોએ ઘણા પ્રયત્ન કર્યો છતાં તેનો અંત આવી શક્યો નહીં અને તેનું પરિણામ વિશેષ વિખવાદમાં આવશે એમ ધારીને અમોએ એ ચર્ચા છોડી દીધી." બનવાજોગ છે કે પંન્યાસજી દેવવિજયજી મહારાજે આવી રીતે આવેલા અંતને હાર તરીકે વર્ણવી હોય. પંન્યાસજી શ્રી રત્નવિજયજી મહારાજની સંકલના ઉપર જણાવેલી વિગતો પરથી જણાશે કે વિરોધી પક્ષને જીતવાને બદલે શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકોમાંથી એ પક્ષ શ્રી મૂળચંદજી મહારાજ અને યુટોરાયજી મહારાજના વખતમાં પડ્યા અને વિજયાનંદસૂરિજી પણ મુહપતિ આંધવાની પરંપરાને વખાણનાર છતાં, તેઓએ મુહપતિ હાથમાં રાખીને અશ્ચાતના ન થાય એવી રીતે શાસ્ત્રો વાંચવાની પ્રથા ચાલુ રાખી. મુહપતિ આંધવાની ચર્ચા ચીકીઓ લખીને શરૂ કરનાર પંન્યાસજી મહારાજે એ વખતે ચર્ચાનો અંત લાવવામાં સંઘવિક્ષેપ જોઇ એ ચર્ચા પડતી મુશ્કેલી હતી, એમ તેઓએ લખ્યું છે એમ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે પણ એ ચર્ચા પડતી મુકવા છતાં પોતે જ ચીકીઓ લખી હતી. તેને અને તેના જે જવાબો મળ્યા હતા, તેને તેમજ શાસ્ત્રના મુહપતિ આંધનના પોથાને એક પુસ્તકમાં તેઓએ એકઠા કર્યા અને તેને નોંધી રાખ્યા. એ વખતે ખુલ્લા એ પક્ષ પડ્યા. એક પક્ષ વાંચન વખતે મોં અને નાક ઉપર બાંધાય એવી મુહપતિ કાનના છેદમાં તેના છેડા ખોસીને શાસ્ત્ર વાંચતો, જ્યારે બીજો પક્ષ હાથમાં મુહપતિ મુખ આગળ રાખીને, શાસ્ત્ર આશાતના ન થાય એ રીતે શાસ્ત્ર વાંચતો. આ બંને પક્ષો હજી પણ વિઘ્નમાન છે અને તેમાં પહેલા પક્ષમાં મુખ્યત્વે શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ, શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ, શ્રી વિજય હર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ અને તેમના શિષ્ય સમુદાય મુખ્ય છે. બીજા પક્ષમાં ઉપરોક્ત આચાર્યો સિવાયના આચાર્યો અને તેમના

સાધુઓ મુખ્યત્વે જણાય છે. આ આચાર્ય મહારાજોમાં મુહપતિનો મતભેદ છતાં તેઓ અમદાવાદખાતે છેલ્લા મળેલા સાધુ સંમેલનમાં એકત્ર બેઠા હતા અને સુલેહ-સંપત્તી ફરેક કાર્ગમાં એક સાથે મળીને કામ કર્યું હતું, પણ એ છતાં પહેલા પક્ષને બીજો પક્ષ મુહપતિ બાંધતો ન હતો, તેથી શાસ્ત્રાણો ભંગ થવાનો અને તે કારણે બીજાઓના આત્માનો દ્રોહ થવાનો ભય લાગ્યો અને તેઓને સ્વત્વ ધર્મ પર લાવવા માટે તેઓએ સાધુ સંમેલન મળવા અમાઉ આગળ જણાવેલ. પં-મસજી મહારાજ શ્રી રત્નવિજયજીએ એકત્ર કરેલ વિગતોના ગ્રન્થનો સાર તૈયાર કરીને “શ્રી મુહપતિ ચર્ચા-સાર” નામે પુસ્તક આકારે તે પ્રગટ કર્યો. એ પુસ્તક પ્રગટ થતાં બીજા પક્ષે તે સાથે અમાઉ શ્રીમદ્ મૂળચંદ્રજી મહારાજના વખતમાં બન્યું હતું તેમ વાતો કરવા માંડી અને મુનિ સંમેલનના વખતે પહેલા પક્ષના બે બાગેવાન આચાર્યોએ બીજા પક્ષના બાગેવાન આચાર્યોને પોતે માનેલો સાર ધર્મ સમજાવવા ચર્ચામાં ઉતરવા તૈયારી બતાવી. એમ કહેવાય છે કે મુનિસંમેલનને, પહેલે જ દિવસે, મુનિ સંમેલનને આમંત્રણ આપનાર, અમદાવાદના નગરશેઠે, મુહપતિની કે ગચ્છની સમાચારીની ચર્ચા નહીં કરવા સર્વેને વિનવિ કરવાથી મુહપતિની ચર્ચા હાથ ધરાઈ નહીં, અને તે બાદ મુનિ સંમેલન પૂરું થતાં એક પક્ષ મુળપદમાં આવ્યો અને ચાતુર્માસની રિથિતિ મુળપદમાં કરી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રી મુહપતિ ચર્ચા-સાર નામનું પુસ્તક એ અમાઉ પ્રગટ થઈ મળ્યું હતું અને તેનો આધાર વધારાથી સામે બીજા પક્ષે પોતાની હસ્તકના એક માસિકમાં કેટલાક બહુ ટુંકા લખાણો કાઢના નામ લીધા વગર પ્રગટ કર્યો અને તેમાં એવું જણાવવાની કોશિશ કરી કે મુહપતિ હાથમાં રાખીને આશાતના ન થાય તે રીતે શાસ્ત્રો વાંચવાના પાઠ શાસ્ત્રોમાં મળી આવે છે.

ઉપરોક્ત માસિક પત્રમાં મુખ્ય લેખ તરીકે આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસૂરજી છે. અને તે માસિક પત્રનું નામ શ્રી રિશદેવજી છે

એ માસિકમાં માત્ર જૈન ધર્મને લગતી બાબતો ચર્ચવામાં આવે છે અને તે માત્ર જૈન કામમાં ફેલાયલું જ પત્ર છે. એ પત્રમાં જે ટીકા કોષપણ સાધુ કે આચાર્યનું નામ લીધા વગર થાય છે. તે બહુ ટુંકી હોય છે અને તે શંકાના સમાધાન તરીકે જ શાસ્ત્રાધારે લખાય છે એમ તેમના સંચાલક જણાવે છે. શ્રી “મુહપતિ ચર્યા-સાર” ના પુસ્તકમાં આશરે દોઢસો પૃષ્ઠો ભરીને ભખાયેલી વિગતો સામે ઉપરોક્ત “સિદ્ધચક્ર”માં કોઈ એકાદ લીટી લખતાં પહેલા પક્ષના એક મુનિરાજે મુંબઈ સમાચારના તા. ૮ ઓગસ્ટના અંકમાં જૈન સમાજ સાવધાન એકજ શાસ્ત્રીય લીટી પકડી અનર્થ કરનાર એક લેખક એ મથાળા હેઠળ એક લીટીની સામે બે કોલમનો એક લેખ પ્રગટ કરાવ્યો, એક લીટી લખનાર એક આચાર્ય હતા. બે કોલમ લખનાર એક મુનિરાજ હતા. આચાર્યની એક લીટી સામે લખતાં મુનિરાજશ્રીએ જે કેટલીક બાબતો લખી હતી તેને શાસ્ત્રપોથા સાથે કે મુહપતિની ચર્યા સાથે શું સંબંધ છે તે સમજી શકાતું નથી, પણ તેમણે મુંબઈમાં શાંત વાતાવરણમાં જવાળા પ્રગટાવી છે અને આચાર્યો અને મુનિરાજો પોતાના જેવા બીજા આચાર્યો સામે કેવી રીતે લખી શકે છે તે જોવાનું બાગ્ય મુંબઈના જૈનોને પ્રાપ્ત થયું છે. “એક જ શાસ્ત્રીય લીટી પકડી અનર્થ કરનારા લેખક” વિષે લખતાં જે પ્રથમ વાક્ય લખાય છે કે આવી ચર્યા છાપાઓમાં કરવી નકામી છે એમ લખનારની મનોદશા જણાવે છે તેઓ લખે છે કે “શાસ્ત્રીય વાતનો નિર્ણય કરવા મળ્યા છતાં ખુલાસો કરવા મન લલચાયું નહીં અને પેપરો દ્વારા મન લલચાય તે કેવું આશ્ચર્ય! પેપરો દ્વારા અત્યાર સુધી શાસ્ત્રીય એકે બાબતનો નિર્ણય થયેલો વાંચકોએ સાંભળ્યો છે? અને તે છતાં પેપરો દ્વારા જ લેખ લખવામાં જ નિર્ણયો આવી જશે એમ માનીને મુનિરાજશ્રી એક શાસ્ત્રીય લીટી લખનાર આચાર્ય મહારાજને અનર્થ કરનાર લેખક તરીકે જણાવી, તેમના ઉપર ગુસ્સો ઠાલવતાં જણાય છે. મુનિ સંમેલનમાં સાથે બેસીને અનેક નિર્ણયો કરનાર મુનિરાજે જૈન શાસ્ત્રીય વાતોને જૈન છાપાઓમાં ચર્ચે તો જૈન કામ તેનો વધુ

લાભ મેળવી શકે. સાગરાનંદજી મહારાજે તેમના લખાએલા પુસ્તકમાં પ્રગટ થએલી વ્યાખ્યાનોની સમાલોચના જૈન છાપા સિદ્ધયકમાં કરી હતી, અને જો તે છાપામાં તેનો પ્રત્યુત્તર અંગત હુમલાઓ કર્યા વગર અપાય તો તેમાં જેઓને સત્યનો પ્રકાશ કરવાની હોંશ છે તેઓને તેમજ જૈન જનતાને લાભ થયા વગર રહે. નહીં તેમ ન કરતાં અન્ય છાપાઓમાં તેને લગતી શાસ્ત્રીય ચર્ચા કરવામાં જેઓને જૈન શાસ્ત્રો વિષે માહિતી નથી, એથી આગળ વધીને જણાવીએ તો મુનિરાજશ્રીના પોતાના લખ્યા પ્રમાણે છાપાઓમાં લેખો લખીને આવી ચર્ચાઓનો અંત આવ્યો નથી તો તે જ જુલ તેઓશ્રી પોતે જ શા માટે કરે છે ? આવી શાસ્ત્રીય ચર્ચા રૂપરૂપમાં મળીને જ કરવાનું ઇષ્ટ હોય તો ચાતુર્માસ પછી કોઈ સ્થળે તેઓ ખંને પક્ષો મળે અને સામસામા શાસ્ત્રનાં પાઠો શ્રીમદ્ નેમીસૂરી-શ્વરજી કે શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરિજી સમક્ષ રજૂ કરીને, તટસ્થ દષ્ટિએ જીત મેળવવાની ઇચ્છા આત્મસાક્ષીએ રજૂ કરીને તેના અર્થ સમજવા કોશિશ કરે તો અત્યારે જે મતભેદ, અભિમાન અને કુસંપની તરફદોરી રહી છે તે જુદો જ માર્ગ લે અને ખંને પક્ષ એક એકના દષ્ટિબિંદુ અને અર્થ સમજી શકે. તેમ કરવાથી પ્રેમ વધવાનો સંભવ છે; જ્યારે હાલની રીતિ તેથી બિલકી સ્થિતિમાં તેમને અને તેમના અનુયાયીઓને મુકશે.

જૈન લેખકને પ્રત્યુત્તર

મુંબઈ સમાચાર તા. ૨૭ ઓક્ટોબર ૧૯૩૪

લેખક:-પં. કલ્યાણવિજય

મુંબઈ સમાચાર તા. ૧૩ ઓક્ટોબર ૧૯૩૪ આસો શુદ્ધ ૫ ના રોજ જૈન ચર્ચામાં મુહપત્તિની ચર્ચા વિષેનો લેખ જૈનના નામથી અંકિત થયેલો છે. મેં તે લેખનું અવલોકન કર્યું. વિચાર્યું. આ મુહપત્તિ ચર્ચા સ્થાનકવાસી સાથે અસંબંધવાળી છે. સ્થાનકવાસી સાધુઓ આખો દિવસ મુહપત્તિ બાંધી રાખે છે. જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ તો વ્યાખ્યાન સમયે સ્થાંડિલ ભૂમિમાં, મૃતક મુર્તિને અને સ્થાપનાચાર્ય પ્રતિલેખનમાં વિગેરે સ્થળોએ મુહપત્તિ કાને લગાવી, નાક પર રાખી, બાંધવાનું સ્પષ્ટ વિધાન કરે છે સ્થાનકવાસી મુનિઓ તો દોરી મુહપત્તિએ બાંધી આંકે પહોર રાખે છે. બંનેમાં આટલો બધો તફાવત દેખાય છે, તેથી બંનેનો મુકાબલો અસ્થાને છે. મુહપત્તિ ચર્ચા ક્રિયા વિષયક છે. જેટલી ક્રિયાની શિથિલતા તેટલી ધર્મની શિથિલતા તમોને શું નથી લાગતી? પૂર્વે જેટલા ક્રિયાદારો થયા તે શાથી થયા? સત્તરમા સદ્કામાં પંચાસજી સત્યવિજયજી મહારાજે ક્રિયાદાર કયો તે શાથી કયો હતો? એના પૂર્વે અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક સુરિસંપ્રદાઈ જગતગુરૂ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજે નિયમાવલી તૈયાર કરેલી તે શાથી કરેલ હતી? એના પૂર્વે આનંદવિમળજી મહારાજે ક્રિયાદાર કરેલ હતો તે પણ શાથી કરેલ હતો? આવી રીતે પરંપરાપ્રણાલિકાનો વિચાર કરીએ તો આત્મવિકાસી માણસો અવશ્ય શિથિલતાને નાબુદ કરી વિકાસ ભાવનાને પેદા કરે છે, તો વિકાસ ભાવનાને પેદા કરવા સિદ્ધચક્રકારે મુહપત્તિનું પ્રથમ પગથિયું સ્વીકારી મનની ભાવનાને દોરી હોય એમ તમોને શું નથી લાગતું? સિદ્ધ-ચક્રના લેખક તમારા લખવા પ્રમાણે આનંદસાગરજી મહારાજ છે, પરંતુ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ મારા અનુભવ પ્રમાણે હાથ, પગ વગરની એક લીટી પકડી અન્ય અર્થ કરે તેવો મને સંભવ નથી, અન્ય અર્થ કેવો તેનો પુરાવો

જો કે મેં આપેલ છે, છતાં આ સ્થળે વાંચકોની જાણ ખાતર આપું છું,

પંચવસ્તુ ગ્રન્થ તે સુરતવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર તરફથી બહાર પડી ચૂકેલ છે. ગા. ૯૫૭ મી છાપેલ પાનું ૨૪૫.

ધ્યેયો વિ ઠિઓ સંતો સુણેધ પોત્તધ ઠાધ અમુહકમલો,
સંવિઓ ઉવવત્તો અચ્ચંતસુદ્ધપરિણામો ॥ ૯૫૭ ॥
ધતરોડપિ શિષ્યઃ સ્થિતઃ સન્-ઉર્ધ્વસ્થાનેન શૃણોતિ,
મુખવસ્ત્રિકયા વિધિગૃહિતયા સ્થગિતમુખકમલઃ સત્
ધતિ। સ એવ વિશિષ્યતે-સંવિનો મોક્ષાર્થી ઉપયુક્તઃ
તત્રૈકાગ્રતયા અનેન શુદ્ધપ્રકારેણ અત્યન્ત પરિણામઃ
શુદ્ધાશયઃ ધતિ ।

ગાથાર્થ :

ઉપલી ગાથા તેમજ દીકાનો આખો ભાવ આ પ્રમાણે છે.
“ સાંભળવામાં તક્ષીન ચિત્તવાળા, અત્યન્ત શુદ્ધ મનોવૃત્તિવાળા,
મોક્ષના અભિલાષી શિષ્યે વિધિએ ગ્રહણ કરેલી મુહપતિવડે મુખ-
કમળ સ્થગિત કરીને (શ્રીનંદી) ઊભા ઊભા સાંભળવી.

આવા ભાવવાળા ગાથાના અર્થને કેવી રીતે ગુલાદ ખવરાવે છે તે આપણે તપાસીએ. “ મુખવસ્ત્રિકયા વિધિગૃહિતયા સ્થગિત મુખ-
કમલઃ” આ પદો વચમાંથી સ્વીકારી અસાડ સુદ ૧૫ના સિદ્ધચક્ર
પાક્ષિકમાં કેવી રીતે અર્થને લખાય છે તે જુઓ:- “ હાથમાં પકડેલી
મુહપતિથી જ બ્રહ્માખાતમાં મુખ ઢાંકવાનું સ્પષ્ટપણે લખે છે.” આમ
હાથ-પગ વગરની એટલે પૂર્વાપરના સંબંધ વગરની લીટી આપવી
તે; તેમજ લીટીના ભાવને અન્યાય આપનાર તે; અને હરિભદ્રસૂરી-
શ્વરજી મહારાજના ગ્રન્થનું અપમાન કરનાર અને તો સામરાનંદ-
સૂત્રીશ્વરજી મહારાજ લાગતા નથી. સામરજી મહારાજ સિદ્ધાન્તવાદી
છે અને આગમોદ્ધારક પણ કહેવાય છે, તેથી આવી ગેરસમજૂતી
ફેલાવવા તેઓ કદિગદ્દ થાય એમ કેમ સંભવે? કહાવ્ય ભાવીના

યોગથી મનુષ્ય ભૂલે તો છે પણ સાગરજી મહારાજ જેવા નર અવશ્ય ભૂલ સુધારી બહાર પાડે તેવું મારું અનુમાન છે.

અસાડ સુદ ૧૫ના સિદ્ધચક્રના અંકમાં તેઓશ્રીએ સમાલોચના લખેલી હોય એમ મને લાગતું નથી. કદાચ હોય તો આગ-મોદ્દારકના ગિરદને અવશ્ય કલંક લાગે એમ મને લાગે છે. અરતુ. જે હોય તે ! આગળ વધતાં તેઓ લખે છે કે મુનિસંમેલનમાં સાથે બેસીને અનેક નિર્ણયો કરનારા મુનિરાજો જૈન શાસ્ત્રીય વાતોને છાપાઓમાં ચર્ચે તો જૈન કોમ તેનો વધુ લાભ મેળવી શકે. આના ખુલાસામાં લખવાનું કે આપણી જૈન કોમની હાલની સ્થિતિનું અવલોકન કરીએ તો મારું પડશે કે આપની સાધારણ વાત પણ જાહેર પેપરોમાં બહાર આવે છે. શાસ્ત્રીય, ઐતિહાસિક કે સમાજની ગમે તેવી બાબતો આધુનિક જમાનામાં બહાર પેપરોમાં આવવા લાગી છે દાખલા તરીકે બે એક અઠવાડિયા પહેલાં મહાવીર વિદ્યાલય સંબંધી જાહેર પેપરોમાં સ્થાન અપાયું હતું ને ! મહાવીર-વિદ્યાલય સંબંધી મારા વિચારો નથી. મહાવીર વિદ્યાલય જૈનોની કે જાહેર જનતાઓની ? એક સંસ્થામાં ગમે તેવી વાત બનેલ હોય છતાં તે વાત જાહેર પેપરોમાં સુંદર લાગે કે જૈન પેપરોમાં ? આ વાત યાદ કરાયેલી હોત તો આવી પેપરો સંબંધી વાત તમે લખત નહી. ગાંડી સાસરે જાય નહી અને ડાહીને શિખામણ આપે-આ લોક કહેવત યાદ તો છે ને ? સંભારો, આપણી દસ વરસની પ્રણાલિકા. ભાઈ એમ જ ચાલે છે ! જાહેર પેપરોમાં આપવાની આપની મનોદશાનું સુચવન કરાય છે તે મનોદશા નિર્મૂળ જ્યાં સુધી નહી થાય ત્યાં સુધી સારા કે ખોટાની પરીક્ષા મારા જૈન લેખકો કરી શકશે નહી સત્યને સ્થાન આપશે નહી. પથર અને મણીની કિંમત ત્યાં સુધી અંકાશે નહી. આગળ જતાં લેખક મારી જ વાતને પુષ્ટિ આપતાં લખે છે કે શાસ્ત્રીય વાતનો નિર્ણય પ્રત્યક્ષ મળ્યા છતાં ખુલાસો કરવા મન લલચાયું નહી અને પેપરો દ્વારા મન લલચાય તે કેવું અશ્ચર્ય ! વાત સત્ય છે. હજી પણ જનતાના કાન ખેંચવા, લેખકોની મનોદશા ખુલા-

ત્રવા મારે લખવું પડે છે કે અત્યાર સુધી પેપરો દ્વારાએ જે જે ચર્ચાઓ ઉત્પન્ન કરેલી હતી અને છે. તે ચર્ચાઓનો અંત અસાર સુધી આવેલો લેખકોને યાદ છે કે ? પૂર્વે દેવદ્રવ્યની ચર્ચા ઉપસ્થિત થયેલી હતી. અમદાવાદમાં વિદ્યાશાળાના હોલમાં જૈનાચાર્ય વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહાસંજના પ્રમુખપણા નીચે સભા એકત્ર થયેલ હતી. સભામાં આચાર્ય શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા ઉપાધ્યાયજી પ્રેમવિજયજી મહારાજ, તેમજ પંચાસજી રામ-વિજયજી મહારાજ આદિ મુનિમંડળ એકત્ર થયેલ હતું. પ્રમુખ સાહેબે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં એમ જાહેર કરેલ હતું કે આવા સમયમાં દેવદ્રવ્યની ચર્ચા ઉપસ્થિત થયેલ છે તે ચર્ચા પેપરોદ્વારા નહીં ચર્ચાતાં ચાતુર્માસની સમાપ્તિ બાદ સાધુઓને એકત્ર કરી સમાધાન કરવું તે જ આપણું કર્તવ્ય છે. ” આ કર્તવ્યને ભૂલતા નહીં. પેપરોથી કોઈપણ નિર્ણય થાય એમ મને લાગતું નથી. આમ સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાન કરેલ હતું. છતાં આપણું મન પેપરો દ્વારાએ નિર્ણય કરવા ચાહતું હોય ત્યાં દોષ કોનો ?

અત્યાર સુધી પેપરોદ્વારાએ જે જે ચર્ચાઓ ઉપસ્થિત થયેલી હતી. અને છે તેમાં મને કલેશોની વૃદ્ધિ સિવાય કંઈ બીજું દેખાતું નથી. અને જે સમયમાં ચર્ચાએ વિભાગ દશા દેખાડી છે તે અદ્યપિ સુધી વિભાગ દશા તરી આવતી હોય એમ મને લાગે છે, એથી જ આ ચર્ચા પણ પેપરદ્વારાએ ઉત્પન્ન થાય નહિ તે માટે અમોએ સાધુ સંમેલનના પહેલા સાધુ-સંમેલનમાં નિર્ણય કરવા ચર્ચા-સાર બહાર પાડેલી હતી. ચર્ચા ઉપસ્થિત કરવા મેં સંમેલનમાં પ્રેરણા કરેલી હતી, છતાં દિલ લલચાયું નહિ અને તે જ ચર્ચા સિદ્ધક્રમમાં ઉપ-સ્થિત થાય છે તો લેખક મહાશય, દોષ કોનો ?

છેવટે લેખક લખે છે કે આ ચર્ચા વિજયનેમીસૂરીશ્વરજી કે વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી સમક્ષ રજૂ કરી તટસ્થ દૃષ્ટિએ, જીત મેળ-વવાની ઇચ્છા વગર, આત્મસાક્ષીએ રજૂ કરીને તેનો અર્થ સમ-જવા કોશિષ કરે તો અત્યારે જે મતભેદ, અભિમાન અને કુસંપ તરફ દોરી રહ્યા છે તે જીવે જ માર્ગ છે. આ વાત મને પણ ઠીક

લાગે છે. ચર્ચા ઉપરિથિત કરનારને અવશ્ય ઉપરની બધી વાત ધ્યાનમાં ઉતરી જાય તો જ મતભેદના બળે અભિમાન અને કુસંપનાં બુદ્ધિ થાય એવું મને લાગે છે. અભિમાનના બળે કુસંપનું સ્થાન આપણી કામમાં રહેલું હોય એવું મને લાગે છે. ઉપરની પંચવસ્તુની માથાનો અર્થ કોઈ વિદ્વાન પંડિત પાસે વંચાવી, સત્ય વસ્તુને ઓળખી મારા જૈન લેખક, વિચારે તો જ આપણા મતભેદ મટશે એવી મારી ખાત્રી છે.

અમોએ સુખવશ્ચિકાના સ્થાનને જ્યારથી ગુમાવ્યું છે ત્યારથી જ રીખભદ્રાસ કવિનું કાવ્ય યાદ અમોને આવે છે.

“કેડં ખેંસી કાથળી, નાવી પુણ્યને કામ ” આ વાક્યાનુસાર મુહપતિ ચાલી રહેલી છે. તે તમારા ધ્યાનમાં નહીં હોય કે ? જ્યાં કદાગ્રહને સ્થાન અપાયેલ હોય ત્યાં અવશ્ય સત્ય વસ્તુ બાંજી પરચી જાય છે, આ ચોક્કસ જાણુશો આટલું લખી હાલ નિરમું છું. અસ્તુ.

સિદ્ધચક્ર અંક ૨૨, વર્ષ બીજી.

શ્રાવણ સુદ ૧૫, તા. ૨૪-૮-૩૪, શુક્રવાર.

૧. નાનાં ને કાગળનાં પુસ્તકો પહેલાં હતાં તેનો પુરાવો દેવો.
૨. પુસ્તકની પ્રતિભાજી માફક વગર બાંધે આશાતના મણુનારે દરેક વાંચન વખતે બાંધવું. સ્નાનનો પ્રસંગ પણ લેવો.
૩. તે ઓઠ ઉપરની મુહપતિ બાંધ્યાના ફેટા જૂઠા અને ધર્મહાનિકર નહીં તો બીજી શું ?
૪. મુહપતિ બાંધનારની મુહપતિ બીની થાય ને થાય પણ છે.
૫. મુહપતિ માટે કાન વિધવાનું પ્રાયશ્ચિત કયા સૂત્રમાં છે ?
૬. ચર્ચાસારમાં તે જ ગાથાનો અર્થ બાંધવામાં જણાવ્યો છે.
૭. હાથથી જ યોગમુદ્રા છે અને તેમાં મુહપતિ રાખવાની હોય તો જ બાબ્યકારના વચન પ્રમાણે વિશિષ્ટતા થાય.

સિદ્ધચક્ર અંક ૨૩, વર્ષ બીજું.

તા. ૮-૯-૩૪. શનિવાર.

૧. શાસ્ત્રના પાઠો અને અર્થો અસંગત હોય તેના ઉપર કરેલા પ્રશ્નોને તર્ક કહી ઉડાવવાને ઉત્તર ન દેવા એ અર્થાસારની ચોપડી લખી, અર્થો ઉપાઆ પછી યોગ્ય છે ?

૨. બારસે દેખાડનાર બે હાથે પકડે છે, સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકારથી સજ્જ થાય છે ને તે પછુ જિનેશ્વરના ગભારા માફક ગુરુદેવ પાસે મુખકોશથી મુખ બાંધે છે. મુહુપતિના આઠ પડ નથી હોતાં ને તે મુખકોશનાં તો આઠ પડ હોય છે, છતાં આવકતું અનુકરણુ શ્રેય લાગે છે.

૩. બારસે આદિનાં વ્યાખ્યાન વખતે બે ઉપયોગ દર્શાવા મુહુપતિ બાંધી પછુ બાકીના બાષણને વાચનાના પ્રસંગોમાં બે ઉપયોગવાદી બનવું ઇષ્ટ હશે તેથી આખો દિવસ નહીં બાંધતા હોય. (બેર ક્રિયાના સ્થાને ઉપયોગ કહેનારે શું વિચાર્યું હશે ? સમજાવેરની હદ કહ ?)

ટીપ્પણુ—૧. દરેક સૂત્રોમાં આવકતું અનુકરણુ સાથુ કરે કે સાધુનું અનુકરણુ આવક કરે ? એ જ વિચારણા કરાય તો જ વાત સમજાય શકાય ને ?

૨. જે ક્રિયામાં બે ઉપયોગ રખાય તે ક્રિયા કેવી ? તે જ સમજાય તો જ સમજાવેર મટે ને ?

જવાબ

મુખ્ય સમાચાર. તા. ૧૮ ઓક્ટોબર, ૧૯૭૪. ગુરુવાર.
જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજનો વધુ ખુલાસો.
ગોડીજી ઉપાશ્રય મુખ્ય.

શ્રી સિદ્ધ્યંક પાક્ષિક અંક ૨૨, તથા ૨૩ની સમાલોચનાનો વિષય. મુહપત્તિમાં નાના અને કાગળનાં પુસ્તકો પહેલાં હતાં તેનો પુરાવો માંગવામાં આવ્યો છે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું જે ઋષ-ભદેવ ભગવાને બ્રાહ્મીને લીધીઓ શીખવી ત્યારથી લીધીનાં વિધાનના ક્ષેત્રની અંદર અભાવ થયો નથી; ચાલુ જ રહેલ છે. રૂમકે અસ્તિ, મમ્મિ અને કૃષિ એ ત્રણની જ્યાં પ્રધાનતા વર્તતી હોય તેને જ કર્મભૂમિનાં ક્ષેત્રો કહેલ છે. એટલે વર્તમાન ભારતનો તેમાં સમાવેશ થતો હોઇને એ ત્રણે વસ્તુઓ પૂર્વે પ્રવર્તતી હતી, વર્તમાનમાં મોજુદ છે અને ભવિષ્યમાં રહેશે એ નિર્વિવાદ છે.

વળી વર્તમાન યુગના મનુષ્યો કરતાં પૂર્વ સમયનાં મનુષ્યો આત્મિક જ્ઞાનનાં ધારક હતા. પુરુષની બહોંતેર અને સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓ સંપૂર્ણ નહીં તોપણ ઘણું અંશે તો ખીસેલી હતી જ. અને ભ્રમનકળા ખીસેલી હોય એ તો સ્વાભાવિક જ છે. વળી ગંડી, કચ્છપી, આદિ પુસ્તકોનાં પાંચ બેઠો સૂત્રમાં કહેલા છે. આગમ પુસ્તકોમાં કાઠ થયા પહેલાનાં છે. વળી વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દિમાં ટૂંકા ભોજપત્ર અને ટૂંકા તાડપત્રો પર લખાયેલી પ્રતો આત્યારે પણ પુનાની ભાંડારકર લાયબ્રેરીમાં મોજુદ છે. તેમજ શ્રી કાલિકાચાર્યની કથા ઇંગ્લીશમાં ડોક્ટર નોર્મન બ્રાઉને બહાર પાડેલ છે તેમાં વિક્રમની ૧૨ મી શતાબ્દિમાં લખાએલ ટૂંકા પાનાની પ્રતોમાંહેનાં ફોટાઓના બ્લોકો આપેલ છે. તથા શોધકોની એ માન્યતા છે કે ઇસુની ત્રીજી સદીમાં કાગળોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. સંશોધકોની દૃષ્ટિએ જોઇએ તો શ્રીમાન્ દેવર્દિગણી ક્ષમાક્ષમણુજના વખતે કાગળ હોવા સંભવે છે. દલીલને ખાતર માની લઇએ તો લાંબા પાનાની પ્રતો હોય તો પણ એકલું પાતું હાથમાં લઇને વાંચી શકાતું નથી, પણ પાટલીમાં રાખીને વંચાય છે કે જેથી એક હાથે વાંચવામાં કરી બાધ આવી શકે નહીં.

આ ઉપરથી એ સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે કે પૂર્વે મોટા પાનાની પ્રતોના કારણથી એ હાથે ઝાલીને વાંચવું પડે એટલા માટે જ મુહપત્તિ બાંધવાની પ્રથા હતી, એમ કહેનારની વાત યોગ્ય નથી. વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો જ્ઞાનની આશાતના ટાળવા માટે જ તે પ્રથા હતી અને છે એમ માનવું પડશે. મોહું ઢાંક્યા સિવાયનું ઈન્દ્રનું વચન પણ સાવચ્છ (પાપવાળું) કહ્યું છે.

“ પુસ્તકની પ્રતિમાજી માફક વગર બાંધે આશાતના ગણનારે દરેક વાંચન વખતે બાંધવું અને સ્નાનનો પ્રસંગ પણ લેવો.”

આ પ્રમાણે વગરમાંગી સલાહ આપવામાં આવી છે. તેનાં જવાબમાં જણાવવાનું કે પૂર્વના મહાપુરુષોએ જે જે સ્થલે મુહપત્તિ બાંધવાનું દર્શાવેલ છે તે તે સ્થાને બાંધવાનું સ્વીકારીએ છીએ. ઓછી જગ્યાએ બાંધાતી હોય તેને પ્રમાદ જ ગણી શકાય છે. ‘સત્યનું પાલન તો દૂર રહ્યું પણ સત્યને અસત્યનું સ્થાપન કરવું તે શું યોગ્ય છે?’

મૂર્તિ એ સ્થાપના તીર્થ કરવું બિંબ છે. સિદ્ધ્યકના ચન્ત્રની અંતર્ગત જ્ઞાનની સ્થાપના હોય છે તો તેનું પૂજન પણ શુદ્ધસ્થો સ્નાન કરીને જ કરે છે. સાધુઓ તો સ્નાનના અભાવે દ્રવ્ય પૂજનો નિષેધ હોઈને ભાવપૂજ જ કરે છે. તેવી જ રીતે વાંચનને અંગે પણ સાધુઓને સ્નાનની જરૂર ન જ હોય એ સૌ કોઈ સમજી શકે તેવી સ્પષ્ટ વાત છે.

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં બ્રમરનાં દષ્ટાંતે સાધુઓને ગૌચરીએ જવાનું જણાવેલ છે, અર્થાત્ જેમ બ્રમર પુષ્પોને કીલામણા ઉપજાવતો નથી, ઇજા કરતો નથી અને જુદા જુદા પુષ્પોમાંથી પરિમલ ગ્રહણ કરી સ્વાત્માને સંતોષે છે, તેમ મુનિ પણ જુદા જુદા સ્થળોએ ભગી, કોઈને પણ કીલામણા ઉપજાવવા સિવાય ગૌચરીએ જાય અને તેવા વિશુદ્ધ આહારથી સ્વાત્માને સંતોષે. હવે આ ઉપરથી સર્વાંશે મુનિની સાથે ઘટાવીએ તો અચુકત જ બની જાય છે, કેમકે બ્રમર તો અવિરતિ છે, તો મુનિને પણ અવિરતિ બનવું પડશે. વળી બ્રમર પુષ્પનાં દીધા સિવાય પોતાની મેજે જ મુગધને ગ્રહણ કરે છે, તો અહીં મુનિએ પણ શુદ્ધસ્થાનાં વહોરાવ્યાં

સિવાય જ આહારાદિક લેવા જોઇએ, પરંતુ તેમ ન જ હોઇ શકે. દ્રષ્ટાંત સહાએ એકદેશી જ હોય. સર્વ ધર્મથી દૃષ્ટાન્તમાં સમાનતા સંભવી શકે જ નહીં. શ્રી તીર્થંકરોએ શ્રી તીર્થંકરો જેવું કયું એમાં પણ બધા ધર્મોની સમાનતા નથી.

મુહપતિ બાંધનારની મુહપતિ બીની થાય ને થાય પણ છે. ” જે સખ્યું છે તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે અમો બાંધનારા હોઇને અમારો અનુભવ છે કે મુહપતિ નાક ઉપર રહેતી હોવાથી બીની થતી નથી. જો મુહપતિ હાથમાં રાખીને મુખ પાસે રાખવામાં આવે તો પણ જેઓને થુંક લાગતું હશે તેને તો લાગશે જ. યદિ માનીએ કે બીની થતી હોય તો પણ તેને મુકાબલે પહેરેલ કપડાં પસી-નાથી(પરસેવાથી) વધારે બીનાં થાય છે, અને આખો વખત શરીર પર જ રહે છે જ્યારે મુહપતિ તો અમુક વખત જ મુખ પર જ રખાય છે. અને તેમાં પણ વચમાં છુટી કરાય છે. ‘તો કપડામાં જીવોત્પત્તિનો સંભવ છે. કે નહીં? અને તો તો વખતોવખત કપડા બદલવાનો રિવાજ હોત તેમજ તેના અંગે વિધાન પણ હોત અને વધારે સંખ્યા કહી હોત; પરંતુ તેમ નથી. એ ઉપરથી માની શકાય છે કે એમાં તેવો સંભવ નથી.

“મુહપતિ માટે કાન વીંધવાનું પ્રાયશ્ચિત કયા સૂત્રમાં છે?” તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે સાધુના મૃતદેહને મુહપતિ બાંધવાના સૂત્રપાઠનો સ્વીકાર તો સહુએ કરેલ છે, તો જેઓને કર્ણવેધ ન થએલ હોય તેઓને તે વખતે કરવો પડે છે તો પછી હયાતીમાં પણ આશાતના ટાળવા તેમ કરે તેમાં શું નુકશાન છે? તે જ નથી સમજી શકાતું.

વળી દરેક જાતના પ્રમાદનું પ્રાયશ્ચિત લેવું હોય તો અપરાધના પ્રમાણમાં ‘જીતકલ્પ તથા છેદ્મુત્રી’ના આધારે આપી શકાય છે તેમજ લઈ શકાય છે.

યોગમુદ્રાના વિષય પરત્વે જણાવવાનું કે બન્ને હાથની દશ આંગળીઓને અન્યોન્ય બીડાવવાથી યોગમુદ્રા બને છે. યોગમુદ્રા મુખ પાસે રાખવાનું જણાવ્યું નથી. વાંચતી વખતે યોગમુદ્રા કરવાનું જણાવ્યું છે. તે યોગમુદ્રા મુખથી દૂર ત્યારે જ રહી શકે કે જ્યારે મુખ પર મુહપતિ બાંધેલ હોય.

: ૨૯ :

તે ઉપરથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે આગમ પુસ્તકારૂઢ થયા તે પહેલાંની મુહપત્તિ આધવાની પરંપરા છે. આ વાતને વિધિ પ્રયાનો પાઠ પણ સિદ્ધ કરે છે. જેનો તમે નિર્વેશ અર્થ કરો છો. તેનો પ્રકરણથી આધવાનો અર્થ જ સ્પષ્ટ થાય છે, અને તે ઘટે પણ છે, તેમજ તેની પરંપરા પણ ચાલુ જ છે. દલીલની ખાતર તમારો નિવેશ અર્થ લખ્યો તો પણ નાક ઉપર રાખી કાનના છિદ્રોમાં ભરાવ્યા વિના ઘટશે નહીં; કારણ કે નિવેશનો અર્થ સ્થાપન છે અને તે સ્થાપન કાનમાં ભરાવ્યા સિવાય બની શકશે નહીં. એટલે નિવેશથી પણ આધવાનો અર્થ સિદ્ધ થાય છે.

પરંતુ તેમ ન કરતાં જે યોગમુદ્રામાં મુહપત્તિ રાખે અને બંને હાથને મુખ પાસે લઇ જાય તો વિવેકભરેલું જણાતું નથી. વળી પાના ઉપર મુહપત્તિ આવવાથી વાંચી શકાશે નહીં, માટે જે યોગ-મુદ્રાને અખંડિત રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવું હોય તો નાક ઉપર મુહપત્તિ રાખી, કાનમાં ભરાવવી જ આવશ્યક થઇ પડશે, એ નિઃશંક છે.

અર્ચાસારમાં આપેલ પંચવસ્તુની ગાથા દ્વપદ મી નંદીસૂત્ર સાંભળવા તથા સાંભળવાને અંગે છે તેમજ તેમાં આપેલો અવિ શબ્દ ગુરુની માફક બોલા રહીને સૂત્ર સાંભળવાની સમાનતાનો સૂચક છે, પણ મુહપત્તિ હાથમાં રાખવાની સમાનતાનો સૂચક નથી.

“શ્રી ભગવંતી સૂર્યના આરંભમાં શ્રીમંત્ર સુધર્માસ્વામિ મહારાજે પ્રથમ આહી લીપીને નમસ્કાર કર્યો છે. આ ઉપરથી શાસ્ત્ર-લિપિ કેટલી માનનીય છે તે સમજી શકાય તેમ છે.

આરસામાં દર્શન કરાવનાર જ્યારે મુખકોશ આંધીને દર્શન કરાવે છે તો પછી વાંચનાર આંધીને વાંચે તો તેમાં શું વાંધો હોઈ શકે ? તે સમજાતું નથી.

આહી મુહપત્તિના અંગે આઠ પડતું વિધાન કયાંયે પણ છે જ નહીં. દ્વિતીય સંદાએ એકદેશીય જ હો. સર્વ ધર્મથી સમાન ન જ હોય તે પૂર્વે દર્શાવી ગયા છીએ એટલે પુનરુક્તિ કરવી વ્યર્થ છે.

પ્રશ્ન—

ભાદરવા વદિ ૦૫ તા. ૮-૧૦-૩૩ સોમવાર

દ્વિતીય વર્ષ, અંક-૨૪

૧—સામાન્ય રીતે તાડપત્ર મોટાં જ ને ઘણી પ્રતો મોટા તાડપત્ર ઉપર જ છે ને તેથી જ વચમાં તથા બે છેડા ઉપર ફારી જગ્યા દોરીને સ્થાને રહે છે. ને મોટાની અપેક્ષાએ તે બંધન કલ્પાય છે.

પુસ્તક ઉપર જ વાંચન છતાં પુસ્તક સંગ્રહને સંયમ ગણાવ્યું ત્યાં પણ બંધનનો લેખ નથી, માટે કદાચ તે કારણ હોયને ! પ્રમાદ હોય તો જ્ઞાની જાણે. કારણ અને વિધાનનો સ્પષ્ટ લેખ કેમ નથી આપાતો ?

૨—પ્રસંગાપાદનને સલાહનો ફેર ન સમજે તેને શું કહેવું ?

૩—થુંકથી કલાકો સુધી બીની અલગ રહેતી મુહપતિમાં જીવોત્પત્તિ ન માનવા શરીરે લાગેલા પરસેવાથી બીનાં કપડાં આગળ કરનારને શું કહેવું ?

૪—પંચવસ્તુની ૯૭૫ ગાથાના અર્થમાં ચર્ચા-સારમાં બાંધવાનો અર્થ ખોટો જણાવ્યો છેને ?

૫—સાધુના મૃતકને રોકવું પડે તો કહેવું મુખ્યબંધન કરવા તે વખત કાન વિધવા એમ કહેનારે તે પાઠ આપવો અંજુલીનો છેદ તો કશો છે ને તે ક્ષતપણા માટે છે. જો કાન વોધ્યા હોય તો તેની જરૂર શી ?)

૬—આચારદિનકરને આવસ્યક બાલબોધ વિગેરેમાં મુહપત્તિના આઠ પડનો લેખ છતાં ને બંધનવાળાની અપેક્ષાએ ખારસે વખતે આઠપડે બંધાતા છતાં તેનો અનિયમ કરતાં પાઠની જરૂર છે

ટીપ્પણી—૨ આચારદિનકર પા. ૧૭, ભા. ૧ લો કણ્વેધ સંસ્કારવિધિમાં બાલ્યાવયથી કણ્વેધ સંસ્કાર થાય છે છતાં કણ્વેધ કરવો પડે તો પ્રાયશ્ચિત લેવું પડે આવા પ્રશ્નો અસ્થાને છે. મૃતકને

તા. ૧૭ નવેમ્બર ૧૯૩૪

વિજય હર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજનો ખુલાસો—

સિદ્ધચક્ર પાક્ષિકનાં દ્વિતીય વર્ષાના ૨૪મા અંકમાં આવેલ પ્રશ્નોની વિશેષ સમાલોચના નીચે પ્રમાણે છે.

જે વસ્તુ પરંપરાથી ચાલી આવેલ છે, વિવેકદષ્ટિથી જોતાં પણ સાધુધર્મમાં જેનું સ્થાન મહત્ત્વનું છે, જેના સતત ઉપયોગથી ઉચ્ચારાએલું વચન નિર્વહ ગણાય છે એવી ‘મુખવસ્ત્રિકા’ને વ્યાખ્યાનાદિક વખતે મુખ ઉપર ન બાંધવાનો આગ્રહ કેટલાક આચાર્યો દિકો અને મુનિવરો તરફથી થઈ રહ્યો છે, તે ખેદજનક છે. સત્ય વસ્તુસ્થિતિનો સ્ફેટ કરવાના શુભ આશયથી જ આ અને આ પૂર્વેના લેખો લખાએલ છે. અસ્તુ ! તેઓથી તરફથી એમ લખાએલ છે કે “સામાન્ય રીતે તાડપત્ર મોટા જ હોયને ! ધણી પ્રતો મોટા તાડપત્ર ઉપર જ છે” ને તેથી વચમાં તથા બે છેડા ઉપર કારી જગ્યા દોરીને સ્થાને રહે છે તે મોટાની અપેક્ષાએ તે બંધન કલ્પાય છે. પુસ્તક ઉપર વાંચન છતાં પુસ્તક સંગ્રહને સંયમ ગણાવ્યું ત્યાં પણ બંધનનો લેખ નથી, માટે કદાચ તે કારણ હોયને? પ્રમાદ હોય તો જ્ઞાની જાણે. કારણ અને વિધાનનો સાદ્ લેખ કેમ નથી આપાતો?

આના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે “તાડપત્ર મોટાં જ હોય અને ધણી પ્રતો તાડપત્ર ઉપર જ લખાએલ છે.” આ વાતનો અમે સાદ્ ઇન્કાર કરીએ છીએ. અર્થાત્ તે વાત જૂલભરેલી છે.

દસવૈકાળિક ચૂણી અધ્યયન ખીણું પૃષ્ઠ ૮૧માં

પણ કબ્જિવિધ કરવાની આવશ્યકતા દેખાતી નથી. જ્યાં જે આત્મા વ્યાખ્યા નદિમાં મુખવસ્ત્રિકા બંધનનો અભાવ દેખાડે છે તેઓને જરૂર તો પડેને ? આગ્રહી જીવોને જરૂર શી ?

૩. પંચ વસ્તુની ગાયાનાં અવળા અર્થ કરી અન્યાય કરનાર આત્મા ચર્ચા—સારમાં અર્થ મોટા જણાવ્યો કહેનાર પોતે જ મોટા કહે છે. મોટા અર્થ કરનાર પ્રાયશ્ચિતના અધિકારી હોઈ શકે ને ?

“ચાણુકો આગચો ભવદીર્ઘો ન દેધ તાહે ચાણુકો ચિતેષ્ઠ
સથો અહં ગયાગિતિ કાઉં દવ્વં પુત્ત પોત્તાણું દાગિણું સંગોવિતાય
ગંધા સંજોધ્યા, પત્તયં ચ લિહિજ્ઞ સોવિ જોગો સમુગ્ગે છુદો.”

આ ચન્દ્રગુપ્ત રાજાને ગાદી અપાવનાર અને પાછળથી તેના
તથા પુત્ર બિંદુસાર રાજાના પ્રધાન તરીકે કામ કરનાર શ્રી ચાણુક્ય
વિષે આ પ્રમાણે વર્ણન આવે છે. (ચન્દ્રગુપ્ત રાજાને સંપ્રતિ મહા-
રાજાની પાંચમી પાટે પૂર્વે થયેલ છે તે જ સૂત્રની હરિભદ્રસૂત્રિએ કરેલી
ટીકામાં અધ્યયન બીજી પાને ૮૧માં ચાણુક્ય વિષે નીચે પ્રમાણે
વર્ણન આવે છે.

“ચાણિકો ચિત્તેદ્ રુદ્ધો,

અહં ગયાઋત્તિ કાઉં દવ્વં પુત્તપોત્તાણં દાઋણં ।

સંગોવિત્તાય ગંધા સંજોદ્ધય,

પત્તયં ચ લિહિજ્ઞ સોવિ જોગો સમુગ્ગે છુદો ॥

ચાણુક્ય વિચારે છે કે આ રાજા ૩૪ થયો છું, હું ગતાયુ
થયો છું એમ ધારીને દ્રવ્ય પુત્ર-પ્રપૌત્રોને આપીને, ગોપવીને, સુગંધી
વસ્તુઓ મેળવી પત્રને લખીને, તે પત્ર અને યોગ દ્વારકામાં મુકયો.

આ પાઠ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પૂર્વે કાગળો હતા.
અત્રે વપરાયેલ પત્ર (પત્તયં) શબ્દ કાગળના અર્થમાં જ યોજાયેલ
છે. ચાણુક્યની ખીના આગમ પુસ્તકા૩૬ થયા પહેલાની છે. એટલે
તે વખતે કાગળો હતા તો ત્યાર પછીના કાલમાં અર્થોત્ત જ્યારે જ્ઞાન
લખાયું ત્યારે તો ખાસ કરીને કાગળોનું અસ્તિત્વ સંભવે છે. આ
તો ભગવાન મહાવીરના પછીના સમયની વાત છે, પરંતુ ખુદ ભગ-
વાન મહાવીર દેવને તેમના માતાપિતા નિશાળે બેસાડે છે ત્યારે
પણ કાગળવાચક શબ્દ શ્રી કલ્પસૂત્રની ટીકા તથા બાલાવબોધમાં
વપરાયેલ છે. વળી વર્તમાનમાં પણ પાટણ, અમદાવાદ, જેસલમેર
કે બીજા ગમે ત્યાંના પ્રાચીન જ્ઞાન ભંડારોનું અવલોકન કરવામાં આવે
તો તેમાં પણ તાડપત્ર પર લખાયેલ પ્રતો તો બહુ જ અદ્ય સખ્યા-
માં જણાશે; પરંતુ મોટા પ્રમાણમાં તો કાગળ ઉપર લખાયેલ પ્રાચીને
પ્રતો જોઈ શકાશે. પુસ્તક અને તેના ગંડી આદિક બેદોથી જ કાગળ

આદિક સાધનો પૂર્વે હતાં એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે. આ સર્વ ઉપ-
રથી જ સ્વતઃ દ્વિતીય થાય છે કે પૂર્વે કાગળો અવશ્ય હતા જ
અને તેથી જો એમ કહે છે કે તાડપત્ર પર જ વધારે લખાએલ
છે તેઓની એ વાત આ પ્રમાણેથી ટકી શકતી નથી. અસ્તુ !

એ જ પેરેગ્રાફમાં તેઓ જણાવે છે કે ‘પુસ્તક સંગ્રહને સંયમ
ગણાવ્યું’ ત્યાં પણ બંધનનો લેખ નથી. ” આ વાત પણ વાસ્તવિક
નથી તે આપણે જોઈએ. દશવૈકલિક સૂત્રની ચૂર્ણી પાના ૨૧મા
ઉપર જણાવેલ કે-

કાલં પુણ પડુષ્ઠ ચરણકરણદ્વા અવ્યોચ્છિન્નિ નિમિત્તં
ચ ગેળ્હમાણસ્સ પોત્થરા સંજમો ભવદ્દ ।

વળી કાળને આશ્રીને ચરણકરણને માટે અને અવ્યુચ્છિન્નને
માટે પુસ્તકને ગ્રંથી કરતાં સંયમ થાય છે. આ પાઠદ્વારા શાસ્ત્ર-
કાર મહર્ષિ સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે કે અવિચ્છેદના નિમિત્તે જ પુસ્ત-
કના સંગ્રહને અજીવ સંયમ કહેલ છે.

પ્રવચનસારોધ્ધાર પા. ૧૩૫.

“ અજીવરૂપાણ્યપિ પુસ્તકાદીનિ દુષ્પમાદિદોષસત્તયા-
વિધપ્રક્તઃસુષુકશ્રદ્ધાસંવેગોચમબલાવિહીનાઽસકાલીનવિનેયજ્ઞના-
નુમ્મહાય પ્રતિલેખનાપ્રમાર્જનપૂર્વ યતનયા ધારયતેઽજીવ-
સંયમઃ ”

અજીવરૂપ પણ પુસ્તક વગેરેને દુષ્પમાદિ દોષથી તથા પ્રકારથી
બુધ્ધિ, આયુષ્ય, શ્રદ્ધા, વૈરાગ્ય, ઉદ્ધમ, બાહ્યિકાની હાનિથી વર્ત-
માનકાળના શિષ્યના ઉપકારને અર્થે પ્રતિલેખના તથા પ્રમાર્જન-
પૂર્વક અજીવરૂપ પુસ્તકોને યતનાવડે ધારણ કરતાં સાધુને અજીવ-
સંયમ કહેલ છે, જે ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. આમાં વાંચતી
વાત નથી, તેમ વ્યાખ્યાનત્રો પ્રસંગ પણ નથી.

ત્યાં બાંધવાનું ન કહેવાથી વ્યાખ્યાનમાં બાંધવાનું અમારું
કહેવું ખોટું નથી. કારણ અને વિધાનના સ્પષ્ટ લેખોની માંગણી

કરનારને જણાવવાનું કે-અમોએ તો ચર્ચાસારની બુકમાં વિધિ પ્રથા આદિ શાસ્ત્રોના સ્પષ્ટ પાઠો આપેલા છે. એટલે હવે અમારે નવેસરથી શાસ્ત્રપાઠો આપવાના રહેતા નથી. મુહપત્તિ બાંધવાની ના પાડનાર તરફથી અત્યાર સુધીમાં અમારા પાઠના વિરોધી પાઠો અપાયેલા નથી, તેમજ એક પશુ પાઠ મુહપત્તિ હાથમાં રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવા વિષેના બહાર પાડવામાં આવેલ નથી કે જેથી અમારે વધારે પાઠ આપવાની જરૂર પડે.

હસ્તલિખિત ગ્રામીન તાડપત્રની પ્રતો વિષે તેઓશ્રીનો એવા પ્રકારનો અભિપ્રાય તેમના લખાણ ઉપરથી જણાય છે કે “ તાડ-પત્રનાં પાનાની પ્રતો પર વચમાં અને બન્ને બાજુએ રહેલી ખાલી જગ્યાના અંગે દોરીથી બંધન કલ્પાય છે. ”

આ વાત પશુ અવાસ્તવિક જણાય છે, કેમકે કાગળની નાના પાનાની પ્રતોમાં પશુ તેવી જ વચમાં અને બન્ને બાજુએ ખાલી જગ્યા હોય છે. દોરીથી વીંધીને બાંધવાનું એક પશુ પ્રતને અંગે અનુભવાયું નથી. વળી આપણા વચ્ચે મુખ્યત્વે કરીને મુખ પર મુહપત્તિ વ્યાખ્યાન પ્રસંગે બાંધવા વિષેની ચર્ચા છે, એટલે તે વિષયને ચર્ચાતાં વિષયાન્તર કરીને પ્રતની વાત કરવી તે કેવળ અસ્થાને જ છે. તે જ સમાલોચનામાં આગળ ચાલતાં તેઓશ્રી લખે છે કે પ્રસંગાપાદન ને સલાહનો ફેર ન સમજે તેને શું કહેવું? તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે પ્રસંગનું આપાદન તથા સલાહનો સ્ફેટ કયાં વિના ન સમજવાનું લખે તેને અમારે શું કહેવું?

તેમની એક ફલીલ એ છે કે “ શુંકથી કલાકો સુધી બીની અલગ રહેલી મુહપત્તિમાં જીવોત્પત્તિ ન માનવા શરીરે લાગેલા પરસેવાથી બીનાં કપડાં આગળ કરનારને શું કહેવું? ” આ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે પૂર્વે પશુ લખાઈ ગયેલ છે અને હજુ પશુ અમારું સ્પષ્ટપણે માનવું કે મુખ પર બાંધવાથી મુહપત્તિ બીની થતી નથી. આ અમારા સ્વાનુભવની વાત છે, તેમ છતાં કોઈને શુંક કહ્યું હોય તો હાથમાં રાખીને મોઢા નજીક રાખવાથી પશુ બીની થશેજ.

મુખથી છેટે રાખે તો મોઢા પર રાખી ગણાય નહીં તેમ જ સંપાતીમ જીવો નિર્વંશ, વચન તથા વાયુકાયના જીવો, સચિત્ત રજ-આદિ પૃથ્વીકાયના જીવો, ઉદક બિન્દુરૂપ અપકાયના જીવો અને યાનાશાતના પણ ટાળી શકાશે નહીં. અર્થાત્ મુખથી મુહપત્તિ દૂર રાખવાથી આ સર્વ પણ દૂર થઈ શકશે નહીં, એ સમજી શકાય તેવી વાત છે. કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે ભાષાના પુદ્ગલો ચાર સ્પર્શવાળા હોવાથી વાયુકાય આદિની હિંસા નહીં થાય, તે કહેવું પણ વ્યાજબી નથી, કેમકે ભાષાના પુદ્ગલો શરીરના અચિત્ત પવનની સાથે નીકળે છે એટલે તે પવન ઉઠા (મરમ) સ્પર્શવાળા હોઈને તથા આઠ સ્પર્શવાળા હોઈને ખંડારના વાયુકાયના જીવોનો નાશ તેનાથી થાય છે.

દશવૈકલ્પિક સૂત્ર, તથા આચારાંગ સૂત્ર વિગેરેમાં સ્પષ્ટપણે વર્ણન છે કે બિન્ન બિન્ન વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા જીવોના મેળાપથી અન્યોન્ય સન્નતીય જીવોનો નાશ થાય છે, કેમકે સ્વકાય સત્ત્વ પણ કહેલ છે. એના પ્રગટ દષ્ટાંતો આપણી સન્મુખ મેળાદ છે; જેમકે એક કૂવાનું જલ ખીજા કૂવામાં પડે અથવા ખારા પાણીના જીવો મીઠા પાણીમાં મળે તો તેઓનો નાશ થાય છે. એ દષ્ટાંતે મુખમાંહેના પવનથી વાયુકાય આદિની હિંસાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે.

પ્રાન્તે કહેવાનો ભાવાર્થ એ જ છે કે મુખથી મુહપત્તિને દૂર રાખવાથી આ સર્વ દોષોત્પત્તિનો સંભવ છે; જ્યારે હાથમાં રાખી મુખ નજીક રાખવાથી જેઓનું થુંક ઉડતું હશે તેઓની મુહપત્તિ તો બીની થશે જ; તે સર્વ કરતાં નાક ઉપર રાખી મુહપત્તિના બંને છેડા કાનમાં ભરાવવારૂપ પરંપરાગત પ્રવૃત્તિ શું ખોટી છે? તે જ નથી સમજી શકાતું. અરતુ.

આગળ ચાલતાં આપ જણાવો છે કે “ પંચવસ્તુની ૯૭૫ ગાથાનાં અર્થમાં ચર્ચાસારમાં બાંધવાનો અર્થ ખોટો જણાવ્યો છે ને? પરંતુ ચર્ચાસારમાં ૯૭૫મી ગાથા જ નથી ત્યાં તેનો જવાબ શું આપવો? ”

ત્યારપછી આપ જણાવો છો કે—“ સાધુના મૃતકને રોકવું પડે તો કહેલું મુખ બંધન કરવા તે વખત કાન વિંધવા એમ કહેનારે તે પાઠ આપવો (અંગુલીનો છેદ તો કશો છે ને તે ક્ષતપણા માટે છે. જો કાન વિંધ્યા હોય તો તેની જરૂર શી ?) આના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે સ્થાપનાજી, પડિસેહણ, ઉપધી, પાત્રાદિકના પડિસેહણ વખતે મુહપત્તિ મોઢે બાંધવાનું કહ્યું છે તે ઉપરથી જેઓ વિધિ જાળવતા હશે તેઓના તો કાન વિંધાયેલા જ હશે. દોરાથી બાંધવાનો નિષેધ કયો છે, એટલે ન વિંધેલ હોય તેને વિંધવાનો અર્થ—સામર્થ્ય સ્વયં સિદ્ધ થઈ જાય છે. વળી જેઓના કાન વિંધાયેલા હોય છે તેઓ પણ સુવપાકતા અનુસારે અંગુલીનો છેદ તો કરે જ છે; કેમકે અંગુલી—છેદ તે જ ક્ષત માટે છે; તેમજ તે પ્રથા પરાપૂર્વથી ચાલી આવેલી છે, એટલે તેમાં કોઈનો ક્ષેષ પણ ઇન્કાર નથી જ, પડિસેહણ, સ્થાપના, પડિસેહણ, વ્યાખ્યાન આદિ સમય પર બાંધવાનું કહેવા છતાં જેઓ ન જ બાંધતા હોય તેઓને જખરજરતી કોણ કરે છે ?

વળી એઓએ અમુક પ્રસંગોએ બાંધવાના વિધાન પરથી આખો દિવસ બાંધી રાખવામાં શું વાંધો ! એમ કહેતા હોય તેઓને જણાવવાનું કે પ્રસંગે પ્રસંગે બાંધવાનું કહેલ હોવાથી આખો દિવસ તો બાંધવાનું નથી જ કહેલ એ વિપાક સૂત્રના પાઠથી સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. વળી ધણાઓનું એમ કહેવું છે કે તમે વ્યાખ્યાનાદિ પ્રસંગો માટે મુહપત્તિનો આગ્રહ રાખો છો તો ત્યાર પછીના પ્રસંગોમાં મુહપત્તિનો જોઈએ તેટલો ઉપયોગ કેમ રાખતા નથી ? આ પ્રશ્ન વર્તમાન સાધુ સંસ્થાના વાતાવરણનો સુચક અને વાસ્તવિક પણ છે, પરંતુ કદાચ બધો વખત ન જાળવી શકાય તો તે ઉપરથી એવો નિર્ણય ન થાય કે જેટલો વખત જાળવતા હોઈએ તેટલો વખત પણ જાળવવું. જો આમ કરીએ તો સર્વથા માર્ગથી પરાક્રમ થવાનો વખત આવે માટે બાકીના સમયમાં બીજી શકે તેટલો ઉપયોગ રાખવો એમ અમે સાધુઓનું જરૂરી કર્તવ્ય સમજીએ છીએ. પણ પૂર્વના મહાન પુરૂષોની જે સંસ્કૃતિ વારસામાં મળી

હોય અને તેનું યોગ્ય પાલન થતું હોય તેમાં શિશિલ અનુભવ એવો અર્થ તો લઈ શકાય જ નહીં. અરતુ ! ભારખાદ આપ જણાવો છો કે આચારદિનકર ને આવશ્યક બાલાવબોધ વિગેરેમાં જ મુહપતિના આઠ પડનો લેખ છતાં તે બંધનવાળાની અપેક્ષાએ ખારસા વખત આઠ પડે બંધાતા છતાં તેનો અનિયમ કરતાં પાઠની જરૂર છે. આના જવાબમાં લખવાનું કે આચારદિનકર વિગેરેમાં લખવાનું કે આચાર દિનકર વિગેરેમાં આઠ પડની મુહપતિનું વિધાન હાથમાં રાખવાને અંગે છે, પણ મુખે બંધાતી મુહપતિને અંગે નથી. શ્રાવક તો મુખકોશ બાંધે છે સાધુ મુખકોશ બાંધતો નથી; પણ મુહપતિ બાંધે છે, વળી સાધુનું અનુકરણ શ્રાવકને હોય પણ શ્રાવકનું અનુકરણ સાધુને કરવાનું ન હોય તેનું કારણ સાધુ સર્વ-વિરતિ છે અને શ્રાવક દેશવિરતિ છે. આઠ પડની મુહપતિ બાંધવાનું વિધાન જો આપના જાણવામાં છે તો મુહપતિના આઠ પડના એ પાઠો આપને વાતનો રફોટ શા માટે કરતા નથી ? અને શા માટે ના કહો છો ? શા માટે બીજા પાઠો મંગી છો ? આપે આપેલા આચારદિનકર આવશ્યક બાલાવબોધ વ્યાખ્યાનાદિકમાં મુહપતિ બાંધવાની સિદ્ધિમાં બસ છે. હવે માત્ર આઠ પડ કે ચાર પડની વાત રહી તો જણાવવનું કે ચાર પડ બાંધવાની તે પરંપરા છે અને હાલમાં એનું આચરણ પણ છે, એટલે આપ આઠ પડની મુહપતિ સાધુને વ્યાખ્યાનાદિકમાં બાંધવાના પાઠો આપો કે જેથી અમો પણ વિચાર કરીએ.

આપ મુખ પર મુહપતિ બાંધવાના નિષેધની ચર્ચા કરો છો તો તેમાં આઠ પડની મુહપતિ બાંધવાના પાઠને જાણતાં છતાં કરો છો તે આપને બાજબી જણાય ખરું ?

મુ. મુબંધ બંદર ને લી. આચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી
ગાડીજી ઉપાશ્રય. } મહારાજ

પ્રશ્ન—આસો સુદ ૧૫ તા.૨૦-૧૦-૩૪ સોમવાર

તૃતીય વર્ષ અંક ૧ લો

૧—તાડપત્રોની પ્રતો ટૂંકી થોડી ત્યારે લાંબી ઘણી હોય છે.

૨—પાટલી સાથે પાતું રાખે તો પશુ લાંબી પાટલી એક હાથે રહે નહીં અને વંચાય પશુ નહીં.

૩—બાંધનાર પક્ષ વધારે ચર્ચા ન વધારવા માગતો હોય કે સત્યનું સમર્થન કરવા માંગતો હોય તો બાખ્યાનની વખતે બાંધવાનો પુરાવો આપે એ જ સારું છે.

૪—આશાતના ટાળવા માટે જ મુખકોશ બાંધવાની જરૂર ગૃહસ્થના અનુકરણે શાસ્ત્રના વિધિપાઠ વગર જણાવી તેથી તેની માદક પ્રસંગ આવે.

૫—બ્રમરનું દ્રષ્ટાન્ત છે નહીં કે અનુકરણ તમારે તો ગૃહસ્થોના મુખકોશનું અનુકરણ લેવું છે. તેમ જ આશાતનાના બચથી તે માનીને અનુકરણ કરે છે.

૬—બાંધનારની મુહપત્તિ બીની થાય તે શ્રોતાને દ્રષ્ટા દેખી શકે છે, ને તે નાક ઉપર હોવાથી અધર રહે છે.

૭—મૃતકના કાન વિંધવાના પાઠ તો આપો કે જેથી બીજા પ્રસંગે તે છવિછેદનું ચોગ્યપણું છે કે કેમ? તે વિચારાય.

૮—શ્રી ભગવતીજના વાક્યથી બોલતાં મુખ ઢાંકવું એટલું જ નક્કી છે. જે તેથી સાવચ વચનપણું ટાળવા બાંધવાનું હોય તો બધી વખત બોલતાં બાંધવી પડશે.

૯—નમુઃયુષ્યું કહેતાં મુખ આગળ હાથને મુહપત્તિ રાખી મુખમુદ્રા બને છે. હાથમાં હોવાથી જ જિનંધરની ચોગ્યમુદ્રાથી આ જુદી પડે.

૧૦—મુખ આગળ મુહપત્તિ હાથે રખાય તે સ્થાપન નહીં?

૧૧—ચર્ચાસારમાં દપજના અર્થમાં જુદું કહેલ છે.

૧૨—મુખકોશ બાંધનાર મૌન હોઈ તમારે વાંચવું છે.

તૃતીય વર્ષ અંક ૨ જો

આસો વદ ૦)) તા. ૭-૧૧-૩૪. બુધવાર

૧. મુહપત્તિ ચર્ચાસારમાં પંચવસ્તુની ફરોડવિ એ માથા અને તેની ટીકા આપીને તેના તાત્પર્ય તથા ભાવાર્થમાં મુખ્ય આંધવાનું જણાવેલું હોવાથી સત્યતા માટે—'વિધિગૃહીતયા મુક્તવલ્લિકયા સ્થગિતમુક્તકમલઃ' એ પાઠ અર્થ સાથે જણાવી મુખ્યબંધનનો અર્થ ખોટો છે એ જણાવાયું છે (એમાં માત્ર લીટી હાથ પગ વગરની કહેવું તે ઉપયોગી વસ્તુને નહિ સમજનારનું કાર્ય છે.)

૨. રમુહપત્તિ ચર્ચા-સાર ખૂબ પાડીને જો વાસ્તવિક નિર્ણય કરવો હતો તો નગરશેઠની પાસે વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ આંધવાના વિષયને કેમ બાદ કરાયો ? તથા સંમેલનમાં એક વિદ્વાન મુનિએ તમને તે ચર્ચા કરવાનું કહ્યું હતું છતાં કેમ ખસી ગયા ? હજુ થયું પ્રતિજ્ઞા કરી મધ્યસ્થોનાં નામ આપી જાહેર કરશો તો બીજાઓ તૈયાર જ છે.

ચર્ચાસારની માફક ખોટા પાઠો અને અર્થો ન આપતાં વ્યાખ્યાનની વખતે મુહપત્તિ આંધવાના વિધાનનો પાઠ અપાય તો તે પક્ષને શોભાવાળું છે. કાળે કાઢવા વિગેરેમાં કાન વિધ્યાનો પાઠ હોય તો થયું લેખકે આપવો જોઈએ કારણ કે ત્યાં તો ગરદને ગાંઠ વાળવાની વાત છે.

ટીપ્પણ્ય-૧. એક હાથની આખી ટીકા હયાતીમાં વિદ્યમાન છતાં તે પકડેલા પૂછની માફક ચોતાના કક્કાને સત્ય કરાવવા પ્રયત્ન કરાય તે જ મિથ્યા તમોને નથી લાગતું ? આવા અનર્થ ઉપજવનારા અર્થો કરનાર પંડિતવર્ચો તેઓને કેવા કહે ? તે જ વિચારણીય.

૨. નગરશેઠની પાસે વ્યાખ્યાનાદિની ચર્ચા બાદ કરાવનાર બીજાને કહે છે

'કે બાદ કરાવેલ, વાહ ! બુદ્ધિનો ઉપયોગ ખૂબ દેખાડાય. બાદ કરાવનાર લખનાર તો નથીને ? અને વિદ્વાન એક મુનિએ સંમેલનનો વખત પૂર્ણ થતાં ઉઠ્યા બાદ ચાલતાં કમિલ તેનો જવાબ ચર્ચા કરવાનો જ આપવામાં આવેલ તે તો તમો ભૂલી ગયા હશે ને ?

સત્ય વસ્તુ તો આ જમાનામાં ભૂભ્રમ, તેમાં વીસમી સદીનો જ દોષ ને ? આ બાબત પ્રથમથી જ ચર્ચા-સાર ખહાર પાડી ચેલે જ કે કેલ છતાં કાયરથી ચેલે જ સ્વીકારાય નહીં અને આધે રહી પેપર દ્વારાએ ચદ્વા તદ્વા લખી ભરડી ત્રાંખે તેમાં દોષ કોનો ? નો નિષ્કૃંચ કરવાની ભાવના હોત તો વાતને સંમિલનમાં ઉપાડી અવશ્ય સત્ય વસ્તુનો નિષ્કૃંચ કરત, ખસ્ટુ ન્યાં ગુરૂ પર શ્રદ્ધાનો અભાવ દર્શિગોચર થતો હોય ત્યાં અન્ય પર શ્રદ્ધા કેવી રીતે સંભવે ? આપના જ ગુરૂ વ્યાખ્યાદિમાં મુદ્દપત્તિ બાંધતા હતા કે ?

જવાબ

તા. ૨૫ નવેમ્બર ૧૯૩૪

સમાલોચના પર દ્રષ્ટિપાત:—

ટૂંકા કાગલ ઉપર પ્રતો લખવાની શરૂઆત વિક્રમની ૧૧ માં સદીથી શરૂ થયેલી જણાય છે. શાસનમાન્ય પરમ ગીતાર્થ હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ બ્યાખ્યાન સમયે મુહપતિ બાંધતા હતા એમ તે સમયના વિદ્યમાન કવિ રૂપમદાસજી હીરસૂરિરાસમાં લખે છે. હરિયસો એક પ્રશ્ન પૂછતો. “ કપડા કયું બંધેષ ” થુંક ખિતાય ઉપર જઈ લાગે તેણે બંધ્યા હે એહિ ॥ ૧ ॥ હરિયસો ફિર એમ પૂછતો “ થુંક પાક કૈ નાપાક ? ” હીર કહે “ મુખમાં તવ પાકી, નીકળે નામ નાપાકી ” ॥ ૨ ॥ વાચક, એ ગણની અંદર તાડ-પતના લાંબા પાના કે લાંબી પાટલીની ગંધ સરખી પણ નથી. હરિયસ મચ્છી રાસમાં તો સાધુઓ મોઢે મુહપતિ બાંધી બ્યાખ્યાન કરે એવા ચોકખા અક્ષરો છે. બીજો ખંડ, ૬ ફી ઢાલ.

સુલભબોધી જીવડા, માડ તિજ ખટ કર્મ,

સાધુજન મુખ મુહપતિ, બાંધી કહે જિનધર્મ ॥ ૧ ॥

સમાલોચકની પરંપરામાં થઈ ગએલા પૂર્વપુરુષોએ પણ મુહપતિ બાંધેલી છે, તે સમાલોચક અને બીજા વૃદ્ધ માણસો પણ જાણે છે. પૂર્વપુરુષોએ મુહપતિ બાંધી એટલું સ્વીકાર કરીને એમાં જીવોત્પત્તિના સંભવની કલ્પના કરી, પૂર્વધર મહારાજ આદિ મહાપુરુષો ઉપર દોષનું આરોપણ કરવું એ પૂર્વપુરુષોની મરકરી નહિ તો બીજું શું કહેવાય ? મુહપતિ બાંધનારા હાલ પણ વિદ્યમાન છે.

સમાલોચક પ્રત્યક્ષ જુએ છે છતાં “ નીકળી ગઈ છે ” એવું લખે એ હડહડવું અસત્ય નહિ તો બીજું શું ?

૧. બ્યાખ્યાન પ્રસંગના ચિત્રોમાં મુખના દેખાવની ખાતર મુહપતિ બંધન ન કયું હોય તેથી મુહપતિ નથી બાંધતા એમ શી રીતે કહેવાય ? જુઓ હુવારની પોળે પં. મણિવિજયજીદાદાની

છબી છે તેમાં મુહપતિ બંધન નથી ક્યું એટલે તેઓશ્રી મુહપતિ નહોતા બાંધતા એમ કોણ કહી શકે છે ?

૨. જેના હૃદયમાં એવી ભાવના હોય કે સાચું તે જ મારું તેને માટે મુહપતિ ચર્ચાસારની અંદર મુહપતિ બંધનને વિહિત કરનારા ધણા પાઠો છે. બાકી જેને એમ જ હોય કે હું કહું તે સાચું, મારું તે સાચું તેને માટે એકે પાઠ નથી. પંચવસ્તુમાં ૯૫૭ મી ગાથાની ટીકામાં મુખવલ્લિકયા વિધિગૃહીતયા સ્થગિતમુલ્લકમલ:- એ પદોનો અર્થ સાગરજી હાથમાં પકડેલી મુહપતિથી જ વ્યાખ્યાનમાં મુખ હાંકવાનું ૨૫૪૫થે લખે છે. એ પદોનો સામરજી જે અર્થ કરે છે તે હરિભદ્રસૂરીશ્વરના અભિપ્રાયને અનુસરતો નથી એમ અમારે કહેવું પડે. ઉપરોક્ત પદોમાં વ્યાખ્યાન સાંભળનારને મુખબંધન કરવાનું હોતું નથી એ જગજાહેર છે, છતાં ચર્ચાસારની અંદર આપેલ મુહપતિ બંધનને લગતા પાઠોને, અસત્ય ઠરાવવાની ખાતર વ્યાખ્યાન શબ્દ ઉમેરીને, મનમાન્યો અર્થ કરે છે તેથી ખુલાસો કરવાની જરૂર રહે છે.

વાચક! પંચવસ્તુની ઉપરોક્ત ગાથા આચાર્ય પદવી-પ્રદાન પ્રસંગને અનુસરતી છે. આચાર્યપદ અપાય તે વખતે આચાર્ય શિષ્યને નંદીસૂત્ર સંભલાવે છે અને શિષ્ય કેવી રીતે નંદી સાંભલે, તે વિધિનો નિર્દેશ આ ગાથામાં કરેલો છે. એનો સંબંધ પૂર્વની ગાથાની સાથે છે, ટીકાના ઉપરોક્ત પદોનો સાગરજી જે અર્થ કરે છે તેની સાથે વિચારીએ. મુહપતિ એ સાધુનું ચિહ્ન છે. પંચવસ્તુમાં સાધુને બે પ્રકારની મુહપતિ રાખવાનું કહ્યું છે : હાથમાં રાખવાની અને મોઢે બાંધવાની. એનું પ્રમાણ ત્યાં આપેલ છે. મોઢે બાંધવાની મુહપતિનો અવસર ઉપયોગ થાય છે અને હાથમાં રાખવાની મુહપતિ તો હમેશાં દરેક સાધુના હાથમાં જ રહે છે એટલે 'મુખવલ્લિકયા સ્થગિતમુલ્લકમલ:' એ પદો ઉપરથી હાથમાં પકડેલી મુહપતિથી મુખ હાંકવું એ અર્થ ૨૫૪ આવી જાય છે એટલે વિધિગૃહીતયા પદની જરૂર રહેતી નથી; પરંતુ આચાર્યપદ પ્રસંગે શિષ્યે પણ નંદીસૂત્ર સાંભળતી વખતે મુહપતિ બંધન કરવું જોઈએ

તે માટે જ હરિભદ્રસૂરિએ મુહપત્તિના વિશેષણ તરીકે ‘ વિચિત્રહૃતયા ’
પદ મુકેલ છે. એ પદ ઉપરથી મોઢે આંધવાની જ મુહપત્તિ બેવાય
પણ હાથમાં રાખવાની બેવાશે નહી. તેથી ચર્ચાસારમાં આંધવાનું
લખ્યું છે તે ખોટું નથી. એક વિદ્વાન પણ અગ્રિહથી વશ થઈ
સત્ય વાતને જનતાની આગળ કેવી રીતે અસત્યના રૂપમાં ફેલાવે છે
તે જણાવવા માટે આટલું લખવું પડ્યું છે,

જવાબ

તા. ૫ ડીસેમ્બર ૧૯૩૪

સિદ્ધચક્ર પાક્ષિક વર્ષ ૩૭૫, અંક ૧લામાં આવેલ સમાલોચનાનો
જેનાચાર્મ વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી તરફથી ખુલાસો.

કોઈ સમજદાર અને સરલ વ્યક્તિને અપવાદ તરીકે ખાદ
કરતાં પ્રાયઃ કરીને સર્વત્ર એ જ નિયમ પ્રચલિત થયેલો જણાય છે
કે પોતાની વાતને સિદ્ધ કરવા માટે મનુષ્ય દરેક પ્રકારના પ્રયત્નો
કરે છે. અને કેટલીક વખત ‘ દૂબતો માણસ તણખલાને પકડે ’ એ
આપે આખ્યાનાદિક પ્રસંગે મુહપત્તિ આંધવાની પ્રથા સનાતન અને
સત્ય હોવાથી તેની વિરૂદ્ધ બોલતાં ઘણી વાર અસંબદ્ધ ફલીભો થતી
જેવામાં આવે છે.

જનસમાજ સત્ય વસ્તુસ્થિતિથી જાત થાય. તે હેતુથી આ
અર્થો પરત્વે અમારી તરફથી અવારનવાર પ્રકાશનાં કિરણો ફેંકવામાં
આવે છે. અરતુ !

તેમના તરફથી લખવામાં આવેલ છે કે “ તાડપત્રની પ્રતો
દુકા થોડી ત્યારે લાંબી ઘણી હોય છે. ” આના જવાબમાં
જણાવવાનું કે આ વિષય પરત્વે અન્ય ક્ષેત્રમાં સવિસ્તર રદીઓ આપેલ
છે તો પણ તે વિષે દુકામાં જણાવવાનું કે-પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારો
જેતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે તાડપત્ર પર લખાયેલ પ્રતો જ થોડી છે,
જ્યારે મોટા પ્રમાણમાં કાગળ ઉપર પ્રાચીન પ્રતો ઉપલબ્ધ થાય
છે. વળી તાડપત્ર ઉપર જે થોડે અંશે લખાયેલ છે તેમાં પણ
કેટલેક સ્થાને નાના તાડપત્ર પર તથા બોજપત્ર પર પણ લખાયેલી

પ્રતો અમારા સાંભળવામાં આવેલ છે. આ ઉપરથી લેખકની વાત ટકી શકતી નથી.

આગળ ચાલતાં તેઓ જણાવે છે કે “ પાટલી સાથે પાનું રાખે તો પણ લાંબી પાટલી એક હાથે રહે નહીં, અને વંચાય પણ નહીં. ” આના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે એ તો સૌના સર્વસામાન્ય અનુભવની વાત છે કે એક હાથમાં પાટલી ખુશીથી રાખી શકાય અને વાંચવામાં પણ કશો બાધ આવી શકશે નહીં.

તેઓશ્રી લખે છે “ બાંધનાર પક્ષ વધારે ચર્ચા ન વધારવા માગતો હોય કે સત્યનું સમર્થન કરવા માંગતો હોય તો વ્યાખ્યાનની વખતે બાંધવાનો પુરાવો આપે એ જ સાફ છે. ” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે ચર્ચાસારની ખુકમાં સ્પષ્ટપણે શાસ્ત્રીય પાઠો અપાયેલા છે. તેમ છતાં જો નહીં બાંધનારાઓ બાંધતા થશે તો તે વિષેના અન્યો રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરશું.

આગળ ચાલતાં આપ જણાવો છો કે “ આશાતના ટાળવા માટે જ મુખકોશ બાંધવાની જરૂર ગૃહસ્થના અનુકરણે શાસ્ત્રના વિધિપાઠ વગર જણાવી તેથી તેની માફક પ્રસંગ આવે. ” આના પ્રત્યુત્તરમાં લખવાનું કે શ્રી તીર્થેશ્વર ભગવાનના મુખેથી ત્રિપદી સાંભળીને ગણધર મહારાજાઓ અંતર્મુહૂર્તમાં દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે, તેમ જ સાધુની સ્થાપના પ્રથમ જ છે અને મુહપતિનો સ્વીકાર દીક્ષાની સાથે છે. ગૃહસ્થના મુખકોશના અનુકરણથી સાધુઓ વ્યાખ્યાનાદિક સમયે મુખ પર મુહપતિ બાંધે છે, એમ લખવું એ બાજબી નથી. પ્રજા અને જ્ઞાનાદિકની આશાતના સર્વવિરતિ ચાલે છે એના અનુકરણે દેશવિરતિ પણ ટાળે છે. સર્વવિરતિ મુહપતિનો ઉપયોગ રાખી બોલે છે. એના અનુકરણે દેશવિરતિ પણ મુહપતિ અથવા વસ્ત્રનો ઉપયોગ રાખી બોલે છે. વળી મુખકોશ જુદી વસ્તુ છે. અને મુહપતિ જુદી વસ્તુ છે એટલે અનુકરણ ગણાય જ કય રીતે ? અર્થાત્ તે વાક્ય તદ્દન અયોગ્ય અને અસંબંધ છે. એ દરેક સ્વયં વિચારક સ્વયમેવ સમજી શકે તેમ છે અને તેવા વાક્યદ્વારા પૂર્વપ્રશ્નોની પણ આશાતના થાય છે, જે દુઃખદ બીના છે. આ પ્રથા

એ કાંઈ આનંદકાલ શરૂ થયેલ પ્રથા નથી, પરંતુ પૂર્વના શ્રી ગણેશ મહારાજદિક સુવિહિત પૂર્વધર મહાપુરુષો તરફથી પરંપરામાં મળેલ વારસો છે તેમજ શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજનાં પહેલાંના બધાના પૂર્વજો બાંધતા હતા એ નિઃસંશય ખીના છે.

શ્રી બુદ્ધરાયજી મહારાજના પરિવારમાં પણ શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજો બાંધેલ છે, તેમ તેમના પરિવારે પણ બાંધેલ છે. બહુશ્રુત પંન્યાસજી શ્રી ગંભીરવિજયજી મહારાજો પણ અમદાવાદમાં હુવારની પોળના ઉપાશ્રયે વ્યાખ્યાન સમયે બાંધેલ હતી એટલું જ નહીં પણ એ પ્રથા સત્ય અને વાસ્તવિક છે તેમ તેઓશ્રીએ લખેલ પણ છે. બહુશ્રુત સુરિવરોએ પણ પરંપરાથી બાંધવાનું સ્વીકાર્યું છે. તેમના હસ્તાક્ષરો પણ જનતાની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. પ્રસિદ્ધ સૂરીશ્વરોએ પણ કહેલ છે કે ગુરૂમહારાજ નહોતા બાંધતા એટલે અમો નથી બાંધતા; પણ બાંધવાનો રિવાજ ખોટો નથી ગણ્યો. કર્મનું સાચું જ્ઞાન ધરાવનાર પ્રસિદ્ધ ઉપાધ્યાયજીએ પણ અમારા એક સાધુની સાથે વાતચીત દરમ્યાન કહેલ છે કે—મુહપતિ બાંધવા વિષેના પાઠો તમારા કરતાં પણ અમારા વાંચવામાં વધારે આવેલ છે. પ્રસિદ્ધ પંન્યાસજીએ પણ અમારા એક સાધુ સાથે વાતચીત દરમ્યાન કહેલ છે કે—મુહપતિ બાંધવાનું ખંડન કરનાર વિરાધક છે. આ સર્વ નક્કર હકીકતો ઉપરથી દરેક સુઘ મનુષ્યો સમજી શકશે કે તે વસ્તુ સ્વયં પ્રકાશિત અને સત્ય છે. કદાચ મુહપતિ ન બાંધતી હોય તો મૌન રહેવું ઉચિત છે, પરંતુ તેનું ખંડન કરવાથી તો અભાર સુધીના જ્ઞાનીઓની અવજ્ઞા કરવા જેવું થાય છે.

સૂત્રોમાં સાધુનું અનુકરણ ગૃહસ્થોને હોય છે પણ ગૃહસ્થનું અનુકરણ સાધુઓએ કર્યું તેવું જોવામાં કે સાંભળવામાં આવેલ નથી. શ્રી ભગવતીજી તેમજ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રાદિમાં આશાતના ટાળવાને અંગે જમાલી, મેઘકુમારની દીક્ષા પ્રસંગે તેમનું મરતક મુંડનાર માણસ મુખે મુખકાંશ બાંધીને મુંડન કરે છે તેવા પાઠો છે. આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે મુંડનાર વ્યક્તિ ગૃહસ્થ એવા રાજપુત્રોની અવજ્ઞા ટાળવા માટે મોઢે મુખકાંશ બાંધે છે તો સાધુઓ

જ્ઞાનની આશાતના ટાળવા મુખે મુહપત્તિ બાંધે એ તો સ્વાભાવિક જ છે.

એ જ સમાલોચનામાં આગળ ચાલતાં ગૃહસ્થના અનુકરણની એની એ વાત વળી ફરી ફરીને લખે છે કે-બ્રમરનું દષ્ટાંત છે નહીં કે અનુકરણ તમારે તો ગૃહસ્થનાં મુખકોશનું અનુકરણ લેવું છે. તેમજ આશાતનાના ભયથી તે માનીને અનુકરણ કરે છે ! તેમના આ વાક્યોનો સવિસ્તર જવાબ ઉપર અપાઈ ગયેલ છે. છતાં દુઃકામાં જણાવવાનું કે અમારે ગૃહસ્થના મુખકોશનું અનુકરણ કરવું જ નથી. પણ અખંડ-ઠેઠ પૂર્વધરોથી ચાલી આવતી પ્રથા તથા આગમ તેમજ શાસ્ત્રવચનોને માન આપીને જ બાંધીએ છીએ, નહીં કે કદામહવચ.

તેઓશ્રી લખે છે કે “ બાંધનારની મુહપત્તિ બીની શાય તે શ્રોતા ને દષ્ટા એમ દરેક જણી શકે છે ” બાકી હાથમાં રાખીને વાંચનારની તે વિષે કેટલી ઉપયોગશ્યતા છે તે વિષેની જૂલ કબૂલ કરીના દષ્ટાંતો મોજુદ છે અને શ્રોતાએને પણ સુવિદિત થયેલ છે. હાથમાં રાખીને વાંચનારની ઉપયોગશ્યતા હોય છે.

તેઓ લખે છે કે “ મૃતકનાં કાન વીંધવાના પાઠ તો આપો કે જેથી બીજા પ્રસંગે તે છવિછેલું ચોખપણું છે કે કેમ તે વિચારાય. ”

આના જવાબમાં લખવાનું કે આવશ્યક બહુવૃત્તિ હરિભદ્રસુરિકૃતમાં જણાવે છે કે તુંહવે મુહપોત્તિયારા બન્ધહ “જાણિ સંઘાણાણી શંગૂલો અંતરાણી તચ્છહ હસિ કાલિજાહ.” અર્થ-તેનું મ્હોં મુહપત્તિથી બાંધે છે જે આંગલીના વચલા સાંધા છે તેમાં ચામડીમાં જરા ચીરો પાડે છે. પગ અને હાથના અંગુઠા બાંધે છે.

અર્થાત તેનું મ્હોં મુહપત્તિથી બાંધે છે એ વચનથી મુહપત્તિ બાંધવાનું જણાવેલ છે. તથા દોરાથી બાંધવાનું વિધાન નથી. આ ઉપરથી કાન વિંધીને પણ મુહપત્તિ મૃતકના મુખે બાંધવી એવો અર્થ સામર્થ્યથી રહેજે. આવીજ જાય છે.

આગળ ચાલતાં તેઓ લખે છે કે “ શ્રી ભગવતીજનાં વાક્ય-થી બોલતાં મુખ ઢાંકવું એટલું જ નહીં છે, જો તેથી સાવચ

વચનપણું ટાળવા બાંધવાની હોય તો બધી વખત બોલતાં બાંધવી પડશે.” આના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે શ્રી ભગવતીસૂત્ર, શ્રી મહાનિશિથસૂત્ર આદિના શાસ્ત્રપાઠો પ્રમાણે જોઈએ તો બેશક ઉઘાડે મુખે ઉચ્ચારાયેલું વચન સાવચ વચન-પાપવાળું વચન છે. બધો વખત બાંધવાનું નથી કહ્યું, પરંતુ વ્યાખ્યાનાદિક નિયત કરેલ સમયે જ બાંધવાની છે. બાકીના સમયમાં હાથમાં રહેલી મુહપતિનો ઉપયોગ રાખવાનો છે.

તેઓ લખે છે કે “નમુશ્યુષુ” કહેતાં મુખ આગળ હાથ ને મુહપતિ રાખી યોગમુદ્રા બને છે.” હાથમાં હોવાથી જ જિનેશ્વરની યોગમુદ્રાથી આ જુદી પડે છે.” વ્યાખ્યાનની અને જિનેશ્વરની ધર્મદેશનાની યોગમુદ્રા ચૈત્યવંદન બૃહદ્બાખ્યાના પાઠથી જુદી નથી એમ સિદ્ધ છે, છતાં જુદી પડે છે એમ કહેનારે વ્યાખ્યાનની યોગ મુદ્રાના સ્પષ્ટ પાઠો આપવા.

આચારદ્વિનકરનાં ૩૩ મા ઉદ્ધયમાં પ્રવચન મુદ્રાએ ધર્મદેશના કરવાનું જણાવેલ છે. વિધિપ્રથા શ્રી જિનભદ્રસૂરિકૃત ૨૧ મા દ્વારમાં ‘પ્રવચનમુદ્રયા સ્મરિણા ધર્મદેશના કાર્યા’ અર્થ-સ્મરિએ પ્રવચન મુદ્રાએ ધર્મદેશના કરવી. “પ્રવચનમુદ્રયા ગુરુણા ધર્મદેશના કાર્યા” અર્થ-ગુરુએ પ્રવચન મુદ્રાએ ધર્મદેશના કરવી. “લક્ષિણાગુણેન તર્જની સર્વોચ્ચ કોશાગ્નિ પ્રસારણેન પ્રવચનમુદ્રા” અર્થ-જમણા હાથના અંગુઠા સાથે તર્જની આંગળી જોડવી અને બાકીની છુટી રાખવાથી પ્રવચનમુદ્રા થાય છે. વાચનાર મુહપતિ નાક પર રાખી કાનમાં ભરાવ્યા વિના વાચે તો કંઈ રીતે પાનાં અને મુહપતિ હાથમાં રાખનારથી (જાને હાથ અવરૂદ્ધ હોવાથી) શી રીતે મુદ્રા થઈ શકે ?

આગળ ચાલતાં તેઓ લખે છે કે “મુખ આગળ મુહપતિ હાથે રખાય તે સ્થાપન નહીં ?” આના જવાબમાં લખવાનું કે મુખને અડાડીને જ રાખી શકાય અને વાસ્તવિક યતના જળવાય. પરંતુ મુખથી દૂર રાખવાથી પૂર્ણ યતના જળવાતી જ મથી. વ્યાખ્યાનમાં તો નાક પર રાખીને કાનમાં ભરાવવાનું જ કહ્યું છે.

વળી તેઓ લખે છે કે- “ચર્ચાસારમાં ૯૫૭ ના અર્થમાં આંધવાનું જુદું કહેલ છે” તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે તે ગાથાનો અર્થ ખોટો છે જ નહીં, પરંતુ વાસ્તવિક છે. માત્ર આજુબાજુના જુદા જુદા શાસ્ત્રોના પાઠોનો ખ્યાલ રાખીને આંધવાનો અર્થ લેવાનું સૂચવ્યું છે એ સમાજોચ્ચ નાને સમાપ્ત કરતાં છેવટે તેઓશ્રી લખે છે કે-“મુખકોશ આંધનાર મૌન હોય, તમારે વાંચવું છે. આ વાક્યના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે એ તો સર્વમાન્ય અને સામાન્ય બાળક પણ સમજી શકે તેવી સ્પષ્ટ વાત છે કે જે મૌન રહેનાર પણ બાંધે છે. તો બોલનારે તો ખાસ કરીને મુહપતિ બાંધવી જ જોઈએ. મૌન રહેનાર શ્રાવકને તો જ્ઞાના શાતતાનું કારણ નથી. મુખમાં કાંઈ પડવાનો સંભવ નથી. તેમ છતાં પણ જે મુખકોશ બાંધે છે, તો મુનિઓને તો વાંચનને અંગે જ્ઞાનની આશાતના ટાળવી હોય છે, તથા વાયુકાયારિક જીવોની રક્ષા કરવાની હોય છે, તે કારણ માટે શ્રાવકથી પણ સાધુની જવાબદારી વિશેષ વધે છે; માટે મુનિઓએ તો વ્યાખ્યાનમાં મુહપતિ બાંધવી જ જોઈએ.

વળી આપ વારંવાર સ્પષ્ટ પાઠોનું જણાવે છે તો તેવા પાઠો અપાયા છે અને જરૂર પડ્યે અપાશે, તેમ છતાં ઘણી બાબતો એવી હોય છે કે જે વધારે પ્રસિદ્ધ અને નિત્યના આચરણમાં મૂકાયેલ હોય છે. તેના પાઠો થોડામાં જ હોય છે. તે ઉપરથી વરતુનો નિષેધ નથી થઈ શકતો. દૃષ્ટાન્ત તરીકે-નવકારવાળીની અંદર પરમેશીના ‘૧૦૮’ ગુણો દ્વારા ‘૧૦૫’ પારા નીચે ‘૩’ પારા મેરની જગાએ. એ પ્રમાણે રાખવાનો જીનો રિવાજ છે. મેળને નહીં ઉલ્લંઘવાના પાઠો તો છે, પરંતુ મેરને ગણાય નહીં એવા નિષેધક પાઠ છે? નહીં ગણાતા પારા રાખવા કેવળ નિરર્થક છે, તેમજ તેથી કાળાંતરે કરીને ‘૧૦૮’ થી અધિક પારાનાં સંબંધથી પરમેશીના ગુણોનું પણ વિસ્મરણ થવાનો સંભવ છે. આ વિષયમાં પણ જ્યાં સુધી મેરને નહિ ગણવાનો પાઠ રજૂ ન થાય ત્યાં સુધી તો કશીંબા વિચારો જ યોગ્ય અર્થાત્ મેરના પારા સહિત નવકા-

: ૪૯ :

રવાળી પૂરી ગણ્યા પછી ફેરવીને નવકારવાળી ગણવાથી મેરુ ઉત્સાહ-
નનો દોષ આવતો નથી, અર્થાત્ ' ૧૦૮ ' થી વધુ પારા રાખવા ઠીક
જણાતા નથી, તેમજ આ વસ્તુ પણ પ્રચલિત હોવાથી તે વિશે
પણ ધણા ગ્રન્થોમાં પારાની સંખ્યાનો ખાસ ઉલ્લેખ નથી તેવી જ
રીતે અગાઉના વખતમાં દરેક ગચ્છના મુનિઓ મુહપતિ મુખ
ઉપર આંધતા હોવાથી તે વિષેના પાઠો થોડા ગ્રન્થોમાં હોવા સંભવે છે.

વળી ધણાઓ શાસ્ત્રમાં કેટલેક સ્થાને દાંતની કાન્તિનું વર્ણન
આવે છે તે પરથી મુહપતિ નહિ આંધતા હોય તેમ કહે છે, પરંતુ
તે વર્ણન તો કેવળ વસ્તુસ્વરૂપની દૃષ્ટિએ કરાયેલ છે, અને તેથી મુહપતિ
આંધવાના અભાધને સિદ્ધ કરનાર નથી, કેમકે તેમ કરવા જતાં તેઓ
ઉપાડે મુખે ભોલતા હતા તેમ સિદ્ધ થઇ જશે.

અમદાવાદમાં મળેલ સાધુ-સમ્મેલન વખતે શ્રીમાન નગરશૈક્ષની
વિનંતિથી અમે મુહપતિ આદિની ચર્ચા ઉપાડેલ નહી. તે સમ્મે-
લનમાં નક્કી થયેલ કે સાધુ-સાધુઓ વચ્ચે કોઇ વિષયમાં મતભેદ
ભ્રમો થાય તો જો એક જ ગામમાં બંને પક્ષનો નિવાસ હોય તો
રૂબરૂ મળીને ખુલાસો કરવો, અને જો બહારગામ હોય તો પ્રથમ
પત્ર-વ્યવહાર કરી પછી યોગ્ય જણાય તેમ કરવું.

અમે ચર્ચાની બુક બહાર પાડેલ તે પૂર્વેના અનેક આક્ષેપોના
પ્રતિકાર તરીકે તથા વસ્તુસ્થિતિના નિર્ણયના હેતુથી બહાર પાડેલ.
આપની પાસે પણ અમારી જેમ પુસ્તક બહાર પાડવાનો માન
ખુશ્ખો હતો, પરંતુ આપે તે માર્ગને ગ્રહણ નહી કરતાં ' પેપર ' માં
ચર્ચાની પ્રથમ શરૂઆત કરી. એટલે નિરૂપાયે અમારે જાહેર
પેપરમાં આ પ્રશ્નને છણવો પડ્યો છે. હવે જો આ લેખોની સમા-
લોચના નહી આવે તો અમારે કંઇ પણ લખવાપણું રહેતું નથી. અસ્તુ.

સુચેષુ કિં બહુના ?

ૐ શાન્તિ:

વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ

ગાડીજી ઉપાગ્રય, મુંબઈ

: ૫૦ :

જવાબ

તા. ૧૨ ડીસેમ્બર ૧૯૩૪

સિદ્ધ્યક પાક્ષિક, વર્ષ ત્રીજું, અંક બીજામાં આવેલ સમા-
લોચનાનો જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ તરફથી ખુલાસો

આપ પંચવસ્તુનો ચર્ચાસારમાં આપેલ અર્થ ખોટો જણા-
વો છે તથા તે જ ગાથાનો અર્થ આપે સિદ્ધ્યક પાક્ષિક, વર્ષ ૩જું,
અંક ૨૦માં નીચે પ્રમાણે કરેલ છે.

“ મુલ્લવલ્લિકલા વિધિગૃહીતયા સ્થાગિતમુલ્લકમલક : ”
એ પદો હાથમાં પકડેલી મુહપત્તિથી જ વ્યાખ્યાનમાં મુખ ઢાંક-
વાનું સ્પષ્ટપણે લખે છે. આના જવાબમાં જણાવવાનું જે-ઉપરની
ગાથા, સાંભળનાર શિષ્યની સાંભળવાની વિધિનું વિધાન કરનારી છે.
આપે તે ગાથાની વચ્ચેની પંક્તિ લખતે તેનો અર્થ વાંચનારને
લાગુ પાડવા પ્રયાસ કરેલો જણાય છે, પરંતુ તે ગાથાનો અર્થ
કોઈ પણ રીતે વાંચનારને લાગુ પડી શકતો નથી.

જો આપ તેવો અર્થ વ્યાખ્યાનદાતાને અંગે લાગુ પાડી
શકતા હો તો પંચવસ્તુની દપક તથા દપડમી ગાથાઓ પૂરેપૂરી
ટીકા સાથે આપી તેનો સ્પષ્ટ અર્થ વાંચનારને હાથમાં મુહપત્તિ
રાખવાનો લાગુ કરી બતાવો. દપડમી ગાથામાં આવતો અપિ
શબ્દનો અર્થ અમે પૂર્વે કરી ગયા છીએ એટલે હવે તો આગલા
પાછલા સંબંધ સહિત આપને તે પ્રમાણે સિદ્ધ કરવાનું બાકી રહેલ છે.

વળી ઉપર જણાવેલો તમારો અર્થ જ વ્યાખ્યાનમાં
હાથમાં પકડેલી મુહપત્તિથી મોઢું ઢાંકવાનું કહેવાથી વ્યાખ્યાનમાં
વાંચનારને માટે જ છે એમ સિદ્ધ થતું નથી એટલે વાંચનારને અંગે
બાંધવાનું સિદ્ધ જ છે. સાંભળનાર સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા
આદિ પણ મુહપત્તિથી મોઢું ઢાંકતા હોવાથી ઉપરનો અર્થ શ્રોતાને
જ લાગુ પડે છે, પણ વાંચનારને નહીં.

ચર્ચાસારમાં તે ગાથાના તાત્પર્ય તથા ભાવાર્થમાં આગળ-
પાછળના પાઠના અનુસારે બાંધવાનો અર્થ લેવાનું સૂચવ્યું છે.

વળી સમાલોચનામાં આગળ ચાલતાં આપ લખો છો કે “મુહપતિ-ચર્ચાસાર” બહાર પાડીને જે વાસ્તવિક નિર્ણય કરવો હતો તો નગરશેઠની પાસે વ્યાખ્યાન વખતે મુહપતિ બાંધવાના વિષયને કેમ બાદ કરાવ્યો? તથા સમ્મેલનમાં એક વિદ્વાન મુનિએ તમને તે ચર્ચા કરવાનું કહ્યું હતું છતાં કેમ ખસી ગયા? હજુ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી મધ્યસ્થનાં નામ આપી બહાર કરશો તો ખીજાઓ તૈયાર જ છે. ચર્ચાસારની માફક ખોટા પાટો અને અર્થો ન આપતાં વ્યાખ્યાનની વખતે મુહપતિ બાંધવાના વિધાનોનો પાઠ અપાય તો તે પક્ષને શોભાવાળું છે. કાળે કાઢવા વિગેરેમાં કાન વીંધ્યાનો પાઠ હોય તો પણ લેખકે આપવો જોઈએ, કારણ કે ત્યાં તો ગરદને ગાંઠ વાળવાની વાત છે.

આના જવાબમાં જણાવવાનું કે નગરશેઠની સાથે અમારી મુલાકાત હડીમાઇની તાડીમાં થયેલ. પ્રસંગોપાત વાતચીત દરમ્યાન મુહપતિ વિષયક ચર્ચા કરવા આપ તૈયાર છો? એમ તેમણે કહ્યું. પ્રત્યુત્તરમાં અમારા તરફથી પણ તૈયારીસૂચક જવાબ અપાયેલો કે જે વખતે તેમની સાથે ખીજા પણ ગૃહસ્થ હતા.

આપ જણાવો છો કે એક વિદ્વાન મુનિએ ચર્ચા કરવાનું કહ્યું છતાં કેમ ખસી ગયા? તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે મને કોઇ પણ મુનિએ કે કોઇએ ચર્ચા માટે કહેલ જ નથી. માત્ર નગરશેઠની ગમ્મ, સમાચારી અને મુહપતિ વિષયક વાત નહીં ચર્ચવાની વિનંતિથી જ તે વાત તે પ્રસંગે ઉપસ્થિત થયેલ નહીં.

વળી આપ અમને પ્રતિજ્ઞા કરી મધ્યસ્થના નામ સૂચવવાનું લખો છો તો જણાવવાનું કે અમારા એકલા તરફથી અપાયેલાં નામો મધ્યસ્થના રૂપમાં કેમ ગણી શકાશે? તે નામો તો બંનેની સમ્મતિથી જ થઇ શકે. બાકી અમે પણ ચર્ચા માટે તૈયાર છીએ, પરંતુ આપનું ખોટું અનુકરણ કરવા તૈયાર નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે માની દ્યો કે આપ કોઇ ધર્મ દર્શનની વ્યક્તિ સાથે કોઇ પણ વિષય પરત્વે ચર્ચામાં ઉતરી હો અને તેમાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી અથવા યુદ્ધિમત્તાથી આપનો પક્ષ નિર્ણય પડે તો તેથી આપ કંઈ તેનો ધર્મ સ્વીકારો

નહી તેવી જ રીતે અમે પણ આપનું ખોટું અનુકરણ તો નહી જ કરી શકીએ.

વળી વર્તમાનમાં જોઇ શકાય છે કે ન્યાયમંદિરમાં ચુકવાતા દરેક ફેસલાઓમાં દરેક મનુષ્યને સાચો જ ન્યાય મળે છે એવું કંઈ નથી, પણ જેનો ધારાશાસ્ત્રી પોતાના અસીલના કેસની રજુઆત સુંદર રીતે કરી શકતો હોય તેની તરફેણમાં ન્યાયની તુલા નમે છે. આ ઉપરથી સત્ય ન્યાય થયો છે એમ ન જ માની શકાય. આપનું અયોગ્ય અનુકરણ કરવા અમે તૈયાર નથી એના સમર્થનમાં આપના થોડા કાર્યોની અત્રે નોંધ લેવી અસ્થાને તો નથી જ.

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગ-એ બન્ને માર્ગો પોતપોતાના વિષયમાં અથવા પોતાને સ્થાને બળવાન હોય છે. અપવાદ એ વિશેષને અંગે છે. એટલે તેને સામાન્ય રૂપે કરવા જઠ્રએ અથવા જ્યાં ઉત્સર્ગની પ્રાધાન્યતા હોય તેને ગૌણ કરીને તે સ્થાને અપવાદનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો અપવાદનો દુરુપયોગ જ થયો ગણી શકાય તેમજ અપવાદ એ જ ઉત્સર્ગનું સ્થાન લઇ લે. નિમ્નલિખિત શાસ્ત્રપાઠો સ્પષ્ટપણે ચોમાસાની દીક્ષાનો નિષેધ કરે છે. ‘ઉત્સર્ગ માર્ગ એ જ છે.’ કવચિત અપવાદી પાઠો છે. તે વિશેષ પુરુષને અંગે જ છે. તેમજ વર્તમાનમાં ચોમાસાની દીક્ષા નહી દેવાનો રિવાજ પ્રચલિત છતાં આપે તેનો આદર કયો નથી એ બહુીતી વાત છે. એટલે તે કાર્યથી સમગ્ર આધુનિક સંસ્થાના નિયમનું ઉલ્લંઘન થયું છે તેમજ ગણી શકાય.

ચોમાસાની દીક્ષાના નિષેધના પાઠો અર્થ સાથે

વૃણૈકાલિક હારિમદ્રીય ટીકા અ૦ ૨, પૃ. ૨૦૬

उडुबद्धमि न अणलावासा वासेउ दोऽविणो सेहा विक्खि-
जंति पायं ठवणा कप्पो इमो होइ ॥

શેષાકાળમાં અયોગ્યને દીક્ષા ન આપે અને ચોમાસામાં યોગ્ય અને અયોગ્ય બન્નેને (દીક્ષા) ન આપે. પ્રાયઃ આ સ્થાપના કદ્ય છે,

દશલોકાલિક ચૂર્ણી અં ૨, પૃ. ૨૨૬.

હુલ્લે અળલા ણ પવ્વાવિજ્જંતિ, વાસાસુ સવ્વેડ્ધિ,
અકપ્પઠવણા ગયા કપ્પો હમો ॥ — શેષાકાળમાં અયોગ્યને અને
વર્ષાઋતુમાં સર્વને દીક્ષા ન આપે. અકલ્પ સ્થાપનાગત આ કલ્પ છે.

સાકુના મૃતદેહને મુહપત્તિ બંધનના પાઠો અનેક વખત
આપના વાંચવામાં આવવાનો સંભવ હોવા છતાં ક્રિયામાં મૂકવાની
વાત તો દૂર રહી પરંતુ આપના તરફથી પ્રકાશિત થયેલ ‘ સાધુ
આવશ્યક ક્રિયાસૂત્ર ’ નામની પ્રતમાં પણ તે વિધિને સ્થાન નથી અપ્રા-
યેલ, તે ખીના આશ્રય અને ખેદજનક છે.

વળી નીચેના પાઠોથી જોઈ શકાય છે કે પરંપરાયણ આગમ
છે અને તે પ્રથા માનનીય છે. તેનો લોપ સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર
છે. “ પરંપરાની આચરણા પ્રભુ આશા સમાન છે. ” એટલે હાલમાં
પણ તે સ્વીકાર કર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી જ.

આચરણાયાશ્ચ લક્ષણમિદં કલ્પભાષ્યે—“ અસદેળ સમા-
રૂણં જં કલ્પિય કેણ્ણ અસાવજ્જં । ન નિવારિઅમન્નેહિં બહુમણ્ણ-
મયમેઅમાયરિઅં ॥૧॥ ” આચરણા ચ જિનાજ્ઞા સમાનેવ ચદ્
માષિતં માઘ્યાદૌ અસદ્દાહ્વણ્ણવજ્જં ગીઅથ અવારિઅંતિ
મજ્જતથા આચરણા વિ હુ આણત્તિ વચ્ચણ્ણો સુબહુ મજ્જંતિ ॥૨॥

આચરણાનું લક્ષણ કલ્પભાષ્યમાં આ પ્રકારનું છે—અશઠ
પુરુષે જે આચરણ કયું અને કોઈ જગ્યાએ પણ કોઈએ સાવલ
રહિત જાણી નિષેધ ન કયું અને અન્ય એવા ઘણા પુરુષોએ જે
સ્વીકારેલું એવું જે આચરણ તે આચરણા કહીએ.

તે આચરણા પણ શ્રી જિનપરમાત્માની આજ્ઞા સમાન જ છે
જે માટે ભાષ્યાદિમાં કહ્યું છે કે—અશઠ પુરુષે આચરણ કરેલું હોય
અને અનલલ હોય (નિર્દોષ હોય) ને ગીતાર્થ પુરુષોએ નિવારણ
ન કરેલું હોય તો તે આચરણ પણ નિશ્ચે જિનાજ્ઞા જ છે. એવા
વચનથી મધ્યસ્થ પુરુષો ઘણું માન આપે છે.

તેવી જ રીતે મુહપત્તિ નાક ઉપર રાખી કાનમાં ભરાવીને
આખ્યાન વાંચવાની આચરણા પણ ઠેક શ્રી ગણધર મહારાજથી જ
ચાલી આવે છે એટલે તે શ્રી જિનાજ્ઞા સમાન જ છે.

આગમ, નિર્ધૃક્તિ, બાધ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા, અવચૂરી આદિ શાસ્ત્રો પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, આલાવબોધ આદિ ધણી ભાષાઓમાં છે, તો ચર્ચાને અંગે આપે કઈ કઈ ભાષાનાં શાસ્ત્રો પ્રમાણમાં લેવા માંગે છે ?

વળી ધણી મઝેનાં અનેક આચાર્યોના રચેલાં શાસ્ત્રો વિશ્વ-માન છે તો આપ દરેકનાં રચેલાં શાસ્ત્રોને પ્રમાણભૂત માની ચર્ચામાં સમ્મત ગણો છો કે નહીં ? તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની આવશ્યકતા છે.

વળી શાસ્ત્રનાં રચનાકાળને અંગે કઈ સદી સુધીનાં રચાયેલાં શાસ્ત્રોને પણ માન્ય ગણો છો ? તેનો ખુલાસો કરશો.

ચૂર્ણિ, ટીકા આદિના પાઠોનો અમલ થતો જોવામાં આવતો નથી, તો તે નહીં માનવાને લીધે કે પ્રમાદવશ તે જણાવશો. વળી ‘આંધનાર તથા નહીં આંધનાર એ બેમાંથી આરાધક કોણ ?’ આ પ્રશ્નનો પણ ખુલાસો કરશો.

કાળને અંગે આપ ગરદને આંધવાનું જણાવો છો તેના વિરોધી અમે પણ નથી, પરંતુ ઉપધી-સ્થાપના વિગેરેની પડિલેહણમાં તો મુહપતિને કાનમાં ભરાવીને પડિલેહણ કરવાનું ચોકખું જણાવેલ છે. એટલે જેઓને ન વીંધેલ હોય તેઓને વીંધવાનો ભાવાર્થ રહેજે આવી જાય છે. આપે કાળની વાત દર્શાવી પણ તેની સાથે જણાવ્યા છતાં આ વાતને કેમ નથી લખતા ?

પડિલેહણની વિધિ તો દીક્ષાની શરૂઆતથી જ થાય છે. આપે આવશ્યક આલાવબોધનાં પાઠનું નામ સૂચવ્યું છે તે ઉપરથી માની શકાય છે કે-ભાષાનાં શાસ્ત્રો અને આલાવબોધ શાસ્ત્રો વાદ વખતે સમ્મત છે, એમ અમે સમજીએ છીએ.

વળી ધણી વખતે કહેવામાં આવે છે કે આંધનારની મુહપતિ બીની થાય છે, તો તે વિષે લખવાનું કે હાથમાં રાખીને વાંચનારની મુહપતિ મોઢા પર નહીં રખાતી હોય તેમજ મુખ પર મુહપતિના અભાવે જ્ઞાનની આશાતના તથા જીવવિરાધના તેઓ ટાળી શકતા નહીં હોય તેમ આપના લખાણ પરથી જ જણાય છે; કેમકે આંધનારની તો નાક પર રહેતી હોવાથી મુખથી કંઈક અંશે દૂર પણ રહે છે, જ્યારે હાથમાં રાખનાર જો યરોબર ઉપયોગપૂર્વક વર્તે

તો તેણે મુખને અડાડીને જ રાખવી જોઈએ અને તેથી તેની તો વધારે બીની થાય જ. પણ જેઓની બીની ન થતી હોય તેઓ મુખથી દૂર રાખતા હશે, અને તેથી ઉપયોગ બરોબર જળવાતો નહીં જ હોય તેમ જાણી શકાય છે.

મોઢાથી વ્યાખ્યાન વંચાતું ત્યારે પણ યોગમુદ્રાએ અને પ્રવચન-મુદ્રાએ વંચાતું તો મુદ્રાના અંગે હાથ છૂટા રખાતા હોઈને મુહપત્તિ બાંધવાનો રિવાજ ઠેકથી ચાલ્યો આવે છે.

પાંચમની ચોથ કારણે પ્રવર્તેલી હોવા છતાં હાલ એ કારણ નાબૂદ થવા છતાં પણ આચરણ તરીકે સ્વીકારાય છે તો પછી મુહપત્તિ વ્યાખ્યાનમાં બાંધવાનાં કારણો તો—‘જ્ઞાનાશાતના, જીવવિરાધના, સાવધવચનનો પરિહાર ઉપસ્થિત છે જ તો પછી શા માટે ન બાંધવી?’

બીજું કપડવંજના—બાંધેલાતું જ સાંભળવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા ગાંધી બાલાબાઇ રણુછોડના કહેવા પ્રમાણે આપે પણ કપડવંજમાં પંચના ઉપાશ્રયમાં મુહપત્તિ બાંધીને વ્યાખ્યાન કર્યું છે અને તેમણે બન્ને સ્થલે એ રીતે વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું છે. તપાસ કરતાં તે વાત સાચી છે, તેના જોનારાઓની પણ હયાતિ છે એટલે એ વાતનો સ્વીકાર આપે કર્યો જ છે, છતાં અસ્વીકાર શા માટે ?

નાક ઉપર રાખી કાનમાં મુહપત્તિ બારાવીને વ્યાખ્યાન વાંચવાની સત્ય વાતને સિદ્ધ કરવા અમે-તો તૈયાર જ છીએ. એ જ.

લેખક : જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીધરજી મહારાજ

ગોડીજી, પાયધુની, મુંબઈ.

સિદ્ધચક્ર અંક ૩ એ, તૃતીય વર્ષ, તા. ૨૧-૧૧-૩૪ બુધવાર

૧. પત્તય શબ્દથી કાગળની સિદ્ધિ કરનારે અનુયોગદ્વાર પત્ર ૩૪, પૃષ્ઠ ૧ ચત્રકાણિ તલતાલ્યાદિ સંબંધીનિ અને તત્સં-
ઘાતનિષ્પન્નાસ્તુ પુસ્તકાઃ એવું, જેથી પણ માલૂમ પડશે કે મુખ્ય-
તાએ તાડપત્રનાં પુસ્તકો હતાં. નાના દાખડામાં ભુજપત્ર હોય.

૨. ચર્યાસારમાં પૃષ્ઠ ૬૮-૬૯ રૂથેરાડપિઠ એ ગાથા ૯૫૭
છે તે તેના તાત્પર્યમાં નંદીસૂત્ર સંબળાવતી વખતે શિષ્યે પણ મુહ-
પત્તિવડે મુખ્યબંધન કરવું પડે એમ સમજાય છે, એમ ચોકખું
વિધિગૃહાંતયાના પાઠથી વિરહ-જૂઠું લખેલ છે.

૩. દશવેકાલિક ચૂર્ણિમાં કુષ્મકાલમાં પુસ્તક રાખવું સંયમ
છે એમ તો આ પત્રે જણાવેલ જ છે, પણ શાસ્ત્રોમાં કહેલ લેખન
પ્રાયશ્ચિત્તનો તેથી અપવાદ થાય પણ કાગળને અંગે કરવાં પડતાં
બંધનનો અપવાદ તેમાં નથી એમ જણાવ્યું હતું, તો તેની અવા-
સ્તવિકતા કહેનારે તે ચૂર્ણિમાંથી પુસ્તકબંધનનો અપવાદ સિદ્ધ
થાય તેવો પાઠ આપવો.

૪. હાથથી થતી યોગમુદ્રામાં મુહપત્તિ ધારણના બેઠને જણા-
વનાર જાણગાથા અને આદીશ્વરચરિત્રમાં સૂરિવર્ચોડ્યુપમુખં
વિમ્યસ્તમુખવલ્લિકઃ એટલે મુખ પાસે મુખવલ્લિકાતું રાખવું
વિગેરે પાઠોથી બંધન ટકવું નથી. ને ત વિધિપ્રથા માટે પહેલાં જ
લખ્યું છે કે તે પુસ્તકો કયાં છે ? વળી તેથી પણ બાંધવી જ પડે
તેમ સિદ્ધ થાય તેમ નથી. કોઇ પણ પાઠમાં બંધિય કે બંધિજન
એવો પાઠ છે જ નહીં. સ્થાપન, સ્થગન વિગેરે શબ્દો તો છૂટામાં
પણ લાગુ થાય.

૫. સંપાતિમ આદિનો બચાવ તો વ્યાખ્યાન સિવાયના વખ-
તમાં બાંધનારા કરશે તેમ બીજા તે અને બીજા બન્ને વખતે પણ
કરી શકે.

૬. જેમ વસતિ પ્રમાર્જન વખતે કૃકાટિકા બંધ છે તેમ કોઇ
પણ જગા પર વ્યાખ્યાનમાં કણ્ઠવેધ બંધ હોય તો પાઠ આપવો.

૭. આઠ પડનો શ્લેષ હોવાથી ખાંધવાવાળા એ પડે બાંધે છે, માટે તેમને તેવો શ્લેષ આપવાની જરૂર છે.

૮. તતો વ્ઙ્ઞનદોધિતિ નિર્વલિતતમઃ પટલો મુનીન્દ્રઃ પ્રાહ જેવા અનેક પાઠો ભવભાવના, પુષ્પભાષા, વાસુપૂમ્યચરિત્ર વિગેરેમાં વ્યાખ્યાન કરનાર મુનિરાજેના મુખખંધન વિનાની સાબિતી માટે સ્પષ્ટ છે.

(૧) યોગમુદ્રામાં હાથ મુખ આગળ રાખવાના ન હોય તો શકસ્તવમાં કેમ કરવું ?

(૨) મુહુપત્તિ વ્યાખ્યાન વખતે હાથમાં રાખવાની હોવાથી જ ધરંતિ અને નવરં એ એ પદો છે.

(૩) કારણુસર થયેલી, કારણુ ન હોય તો ફેરવવામાં ડહાપણુ કેમ નહિ ?

(૪) અધિકતા થઇ અનંતાનુબંધીના પ્રસંગને વારવા ચતુર્થીની સંવત્સરી યાવત તીર્થ રહે તે સ્વાભાવિક છે.

તા. ૨૬ ડીસેમ્બર ૧૯૩૪

સિદ્ધ્યંક પાક્ષિક, તૃતીય વર્ષ, અંક ત્રીજામાં અમારા લેખની સમાલોચના લેતાં આપ લખો છો કે “ ‘પત્તયં’ શબ્દથી કાગળની સિદ્ધિ કરનારે અનુયોગદાર પત્ર ૩૪, પૃષ્ઠ ૧ “પત્રકાણિ તલ્લતા-લ્યાદિસમ્બધિની” અને “તત્સંઘાતનિષ્પન્નાસ્તુ પુસ્તકાઃ” જોવું, જેથી પણ માલૂમ પડશે કે મુખ્યતાએ તાડપત્રનાં પુસ્તકો હતાં, નાના ડામડામાં જૂર્જપત્ર હોય”-આના જવાબમાં જણાવવાનું કે-તમે લખેલ અનુયોગદાર સૂત્રનાં પાઠની સાથે જ નીચે લખેલ પાઠ પણ છે. તેમાં વસ્ત્ર ઉપર લખાયેલને પણ પુસ્તક કહેલ છે. તેમ જ તલ્લતાત્માદિમાં આદિ શબ્દ હોવાથી કાઠ પણ રીતે કાગળનો અભાવ પુરવાર થઈ શકતો નથી, એટલે તાડપત્ર ઉપર જ લખાયેલ છે એ કથન વાસ્તવિક નથી. વળી ગંડી, કચ્છપી, મુઠ્ઠી આદિ પુસ્તકોના બેદો દર્શાવ્યા છે તે ઉપરથી લાંબી પ્રતો જ હતી એ વાત જીડી જાય છે, અને લાંબી પ્રતોને કારણે જ મુહપત્તિ બાંધતા એ વાત પણ સ્વતઃ જીડી જાય છે.

તાડપત્રની વચમાં અને બન્ને પડખે દોરાનું પરોવવું આપના શબ્દથી ફલીલની ખાતર માની લઈએ તો પણ એ તો પ્રતના રક્ષણ-ને અંગે છે. એ બંધન મોઢા પર બાંધવાનું પ્રવર્તક અને તેમ નથી. તેમજ વાંચતી વખતે બંધાયેલ પ્રત લઈને વાંચવાનો સંભવ નથી, પણ છૂટા પાના લઈને વાંચવાનો સંભવ છે; એટલે એ હાથથી ફેરવવાની આદિની ફલીલ ટકી શકતી નથી. નીચેના પાઠથી વસ્ત્ર ઉપર લખાયેલ પુસ્તક, પુસ્તક તરીકે સિદ્ધ થાય છે.

“ પત્તયપોત્થય લિહિયંતિ પત્રકાણિ-તલ્લતાલ્યાદિસમ્બ-ધીનિ તત્સંઘાતનિષ્પન્નાસ્તુ પુસ્તકાઃ તત્ત્વ પત્રકાણિ ચ પુસ્તકાશ્ચ તેષુ લિખિતં પત્રપુસ્તકલિખિતમ્ । અથવા પોત્થ-યંતિ પોતં વસ્ત્રં પત્રકાણિ ચ પોતં તેષુ લિખિતમ્ પત્રકપોત-લિખિતમ્ ॥ ”

અહીં તલતાલ્યાદિમાં આદિ શબ્દ હોવાથી તાડપત્ર, બોજપત્ર, કાગળ વિગેરે પણ આવી જાય છે, અને તેના સમૂહથી બનેલા તે પુસ્તકો છે. વસ્ત્રની અંદર લખાયેલાને તો સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપે કહેલ છે, એટલે તાડપત્રની મુખ્યતા રહેતી નથી.

આ વિષયને જ સ્વતંત્ર જણાવનારો પાઠ અનુયોગદ્વાર ચૂર્ણિ પાના ૧૫માં પણ છે.

“वहिरित्तं इमं तालिमादि पत्तालिहितं ते चैव तालिमादि पत्तापोत्थकता तेन लिहितं वत्ये वा लिहितम् ॥”

વળી ઇસુની પૂર્વેની પાંચમી સદીમાં ચીન દેશથી આવેલ એક મુસાફરે હિન્દુસ્તાનનું વર્ણન લખ્યું છે—તેમાં લખે છે કે—તે વખતે હિન્દુસ્તાનના લોકો ‘રૂને કુટીને’ કાગળ બનાવતા હતા. આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ભગવાન મહાવીર દેવનાં આસ-પાસનાં વખતમાં પણ કાગળોનું અસ્તિત્વ હતું, તેમજ લખાણમાં તાડપત્ર અને વસ્ત્રને અમુક જાતનાં સંસ્કારો કર્યા પછી જ તેનાં ઉપર લખવાનું બની શકે. જ્યારે કાગળ ઉપર સંસ્કારની આવશ્યકતા ન હોય સીધી રીતે લખી શકાય એવા ઘણા કારણોથી કાગળ પર લખાયેલ પુસ્તકો વિશેષ પ્રમાણમાં સંભવે છે.

તે સમાલોચનામાં આગળ ચાલતાં આપ લખો છો કે—“ચર્યા-સાર પૃષ્ઠ ૬૮-૬૯ માં દ્વયરોડપિ એ ગાથા ૯૫૭ છે ને તેના તાત્પર્યમાં નંદીસૂત્ર સંભલાવતી વખતે શિષ્યે પણ મુહપત્તિવડે બંધન કરવું પડે, એમ સમજાય છે એમ લખ્યું “विधिगृहीतया” ના પાઠથી વિરૂદ્ધ-જૂઠું લખેલ છે.” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે—ચર્યાસારમાં તે સ્થાને આસપાસના પાઠ ઉપરથી બાંધવાનો અર્થ બેવાનું સૂચવ્યું છે. બાકી હાથમાં તો હમેશાં રખાય છે, છતાં “विधिगृहीत” શબ્દ જ હાથમાં રાખવા કરતાં કંઈ જુદો જ અર્થ સૂચવે છે. હાલ પણ નંદી સાંભળતી વખતે મુહપત્તિ વિશેષ રીતે રખાય છે. વળી વાંચનાર મુહપત્તિ બાંધી વાંચે છે ત્યારે પ્રાયઃ સાંભળનારે પણ મુખ ઢાંકીને સાંભળવાનો રિવાજ હોવાનો સંભવ છે.

વળી આપ લખો છો કે “ દશવૈકલિક ચૂર્ણિમાં દુઃખમકાલમાં પુસ્તક રાખવું સંયમ છે એમ તો આપને જણાવેલ જ છે, પણ શાસ્ત્રોમાં કહેલ લેખન પ્રાયશ્ચિતનો તેથી અપવાદ થાય, પણ કાગળને અંગે કરવા પડતા અંધનનો અપવાદ તેમાં નથી એમ જણાવ્યું હતું. તો તેની અવાસ્તવિકતા કહેનારે તે ચૂર્ણિમાંથી પુસ્તક અંધનનો અપવાદ સિદ્ધ થાય તેવો પાઠ આપવો.” આના જવાબમાં લખવાનું કે વાચકવર્ગ ન સમજી શકે તેવું અરપષ્ટ અને ભુલાવામાં પડે તેવું ગોળમટોળ લખાણ આપના તરફથી આવે છે એ પણ નવીનતા જ છે. અસ્તુ. તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે આપના જણાવવા મુજબ પુસ્તક દોરોથી બાંધવાનું તેમજ બીજી જાતનાં ઉપરનાં અંધન કરવાનું તો પુસ્તક રાખવાનાં અજીવ સંયમથી જ આવી જાય છે, કારણ કે તે તેનું રક્ષણ કરે છે. જો શરીર ધર્મસાધનનું અંગ છે તેથી તેના અંગે ઉપાધિ પણ લેવાય છે તેમ અંધન પણ પુસ્તકને અંગે જણવું અને તે તો પુસ્તકરક્ષણને માટે જ હોય છે. એટલે જો એમ કહે છે કે તે કારણથી જ બાંધવાનો રિવાજ પ્રવર્તેલો હતો એ વાત બરાબર નથી. આ વિષેનો વધારે ખુલાસો ઉપરના જવાબમાં આવી જાય છે.

આગળ ચાલતાં આપ જણાવો છો કે “ હાથથી થતી યોગ-મુદ્રામાં મુહપત્તિ ધારણના ભેદને જણાવનાર ભાષ્યગ્રાંથા અને આદીશ્વર ચરિત્રમાં “ સૂરિવર્યોઽપ્યુપમુખં વિન્યસ્તમુલ્લલ્લિકઃ ” એટલે મુખ પાસે મુખવસ્ત્રિકાનું રાખવું વિગેરે પાઠોથી અંધન ટકવું નથી. ને તે વિધિ પ્રથા માટે પહેલાં જ લખ્યું છે કે તે પુસ્તકો ક્યાં છે ? વળી તે ઉપરથી બાંધવી જ પડે તેમ સિદ્ધ થાય તેમ નથી. કોઈ પણ પાઠમાં “ બંધિય કે બંધિયય ” એવા પાઠ છે જ નહીં. સ્થાપન, રથગન વિગેરે શબ્દો તો છૂટામાં પણ લાગુ થાય.” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે મોઢા પર ધારણ કરે એ ભાષ્યની ગ્રાંથાનાં લખાણ ઉપરથી બાંધવાનું સિદ્ધ થાય છે, કેમકે યોગમુદ્રા એ હાથથી અને છે. એટલે જો મુહપત્તિ મોઢા પર બાંધેલી હોય તો જ યોગમુદ્રાને અખંડિત રાખીને વાંચવાનું અને; અન્યથા નહીં. વળી

આપના તરફથી આદીશ્વર ચરિત્રની જે પંક્તિ પ્રમાણ તરીકે આપવામાં આવી છે તેમાં વ્યાખ્યાનસૂચક શબ્દ જ નહીં હોવાથી એ પ્રસંગનું જ લખાણ છે એમ કેમ માની શકાય ? જે તેમજ હોત તો તે સર્વ પ્રસંગનું બ્યાન આપના તરફથી લખાયેલ હોત. અમારે અને તમારે વ્યાખ્યાનપ્રસંગને અંગે મુહપત્તિ બંધનની ચર્ચા છે બ્યારે આપે આપેલી પંક્તિમાં તે વાત મુદ્દલ નથી, કેમકે વ્યાખ્યાનાદિ વિના બીજા પ્રસંગોમાં તો અમે પણ મુદ્રા વિગેરે કરવાનું વિધાન નહીં હોવાથી તે વાતને સમ્મત છીએ.

વળી આપે જણાવેલા પાઠથી હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવાની વાત સિદ્ધ થતી નથી, કેમકે “ સ્વરિચર્યોઽપ્યુપમુલ્લં વિન્યસ્તમુલ્લવલ્લિકઃ ” અહીં આચાર્યવર્ધ્ મોહાની પાસે વિશેષ રીતે સ્થાપન કરી છે મુહપત્તિ જેમણે એમ કહેવાથી મોહા પર રાખી કાનમાં બરાવીને જ વ્યાખ્યાન કરે તો જ વિન્યસ્તનો અર્થ યથાર્થ ધટી શકે, નહીં તો હાથથી મોહા પર ધારણ કરવાનું લખ્યું હોત. વળી હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવાનું વિધાન કરનાર પાઠ આપ ન આપો ત્યાં સુધી આપની વાત સિદ્ધ થાય તેમ નથી, તેમજ આપના તરફથી આવશ્યક બાલાવબોધનાં પાઠના આધારે આઠ પડી મુહપત્તિ બાંધવાનું કહેવામાં આવે છે એટલે નહીં બાંધવાનો પાઠ મળવો શક્ય નથી, કારણ કે તમારા અને અમારા શાસ્ત્રો એક જ છે. અમે બાંધવાનું સ્વીકાર્યું છે ત્યારે તમે બાંધવાના પાઠો આપો છો અને તે પાઠો જ તમારે માટે પણ બાંધવાનું વિધાન કરે છે.

વળી એક તરફથી આપ પ્રશ્ન પૂછો છે કે વિધિપ્રથા આદિ શાસ્ત્રો ક્યાં છે ? અને બીજી જ તરફથી લખ્યો છો કે તેથી બંધન સિદ્ધ થાય તેમ નથી. આવા આશ્ચર્યકારક કથનના જવાબમાં લખવાનું કે એ વિષયનો સ્પષ્ટ પાઠ તે ગ્રંથોમાં હોવાથી કોઇથી તેનો ઇન્કાર થાય તેમ નથી તથા જુદો અર્થ પણ નીકળી શકે તેમ નથી. વળી પૂર્વે અમે લખી ગયા છીએ કે નહીં બાંધનારાઓ તો બાંધતા થશે તો તે પ્રતોને પણ રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

વળી બંધીય, બંધીડળ એ શબ્દો જ અંધનના અર્થવાળા છે અને બીજા અંધનના અર્થવાચક શબ્દો જ ન હોત અને એમ જ જણાવેલ હોત તો વાસ્તવિક ગણાત, પરંતુ તે શબ્દો સિવાય પણ બીજા ઘણા શબ્દો અંધનવાચક શાસ્ત્રોમાં છે, એટલે અંધનવાચક શબ્દોથી અંધનના અર્થના નિષેધ થાય તેમ નથી. ‘સ્થાપન,’ ‘સ્થગન’ વિગેરે શબ્દો તો છૂટામાં પણ લાગુ થાય. અહીં ‘પણ’ કહેવાથી જ અંધનનો અર્થ પણ આપના લખાણ પ્રમાણે પણ નીકળી શકે છે, અને જે જે સ્થાને અંધનનો અર્થ ગ્રન્થકારે કયો હોય તે પણ સ્વીકારવો જ જોઈએ.

વળી આપ લખો છો કે—“ સંપાતિત આદિનો અર્થ તો વ્યાખ્યાન સિવાયના વખતમાં આંધનારા કરશે તેમ બીજા તે અને બીજા વખતે પણ કરી શકે. ” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે ‘બીજા ટાંકામાં મુદ્રાનું વિધાન નથી’ અને વ્યાખ્યાન સમયે તો મુદ્રા કરવાનું સ્પષ્ટ વિધાન છે એટલે આંધ્યા વિના બીજા પ્રસંગની આશંકા સંપાતિત આદિ જીવોની રક્ષા થઈ શકે તેમ નથી.

તે જ સમાલોચનામાં આગળ ચાલતાં આપ જણાવો છો કે “ જેમ વસ્તી પ્રમાણ ન વખતે કૃકાટિકા અંધ છે, તેમ કોઈ પણ જગે પર વ્યાખ્યાનમાં કલ્પવેધ અંધ હોય તો પાઠ આપવો. ” આના જવાબમાં લખવાનું કે આ વિષય પરત્વે આ પૂર્વે ઘણી વખત લખાઈ ગયેલ છે. તેમજ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવવાનું કે પડિભેદજ્ઞાની વિધિ કરતાં કાનમાં મુદ્રાપતિ ભરાવવાનું જણાવેલ છે એટલે જો તો વિધિને યથાયોગ્યપણે જાળવના હશે તેઓને કલ્પવેધ તો હશે જ. ન વીધેલ હોય તો તેને વીધવાનો અર્થ સામર્થ્યથી આવી જ જાય છે. વળી પડિભેદજ્ઞની વિધિ તો દીક્ષાના પ્રથમ દીનથી જ જાળવવાની હોય છે. જ્યારે વ્યાખ્યાન દેવાનું તો કાળાંતરે અને છે. કદાચ વ્યાખ્યાનને અંગે કલ્પવેધનું વિધાન ઓછું હોય તો સંભવ; પણ પડિભેદજ્ઞ આદિની વિધિથી વીધવાનું પ્રથમ થયેલ હોવાને લીધે હશે.

વળી આપ લખો છો કે “ આઠ પડનો સેખ હોવાથી આંધ-

વાવાલા બે પડે બાંધે છે, માટે તેમને એનો બેખ આપવાની જરૂર છે.” તો લખવાનું કે આઠ પડતું વિધાન જાહેર કરનારે વ્યાખ્યાન સમયે આઠ પડ બાંધતા થવું જોઈએ અને તેવા પાઠો રજૂ કરવા જોઈએ, અને બાંધવાનું સ્વીકારી નહીં બાંધવાની ચર્ચાને બંધ કરવી જોઈએ. ‘બાંધનારાઓ બે પડે બાંધતાં જ નથી એવું’ કહેનાર સત્ય વસ્તુસ્થિતિથી અજ્ઞાત જ છે. ‘ચાર પડની મુહપત્તિ જ બાંધાય છે’ ‘અને તે ઠેઠથી ચાલી આવેલી પરંપરાગત આચરણ છે’ એટલે તેને વિશે પાઠની આવશ્યકતા ન જ હોય તે સ્વાભાવિક જ છે. બાકી આઠ પડના સ્પષ્ટ બેખો છે તેમ દર્શાવનારની તથા- પ્રકારની આચરણ જોવામાં આવતી નથી. તેવા પાઠો આપવા જેથી તેના ઉપર વિચાર કરવામાં આવશે, તેમ હવેથી મુહપત્તિ બાંધવાના પાઠ નથી તેમ કહેવું પણ ન જોઈએ.

તે સમાલોચનાની સમાપ્તિ કરતાં આપ જણાવો છો કે “તત્તો દશમવીધિતિ નિર્વલિતતમઃ પટલો મુનીન્દ્રઃ પ્રાહ” જેવા અનેક પાઠો ભવભાવના, પુષ્પમાલા, વાસુપૂજ્ય ચરિત્ર વિગેરેમાં વ્યાખ્યાન કરનાર મુનિરાજોનાં મુખબંધન વિનાની સાબિતી માટે સ્પષ્ટ છે” આના જવાબમાં લખવાનું કે-જે જે સ્થાને તેવા મુનીન્દ્રવર્યોનું વર્ણન કરાયેલ છે તે વસ્તુસ્વરૂપની દૃષ્ટિએ કરાયેલ છે એમ સમજવું ઘટે છે, પરંતુ તે ઉપરથી તે તે મહાપુરુષોએ વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ બાંધી નથી એમ સિદ્ધ કરવા જરૂર તો આપની વાત તો સિદ્ધ થવી દૂર રહી પરંતુ તેઓ ઉઘાડે મુખે બોલતા હતા તેવું વિપરીત સિદ્ધ થશે.

સિદ્ધચક્ર પાક્ષિકના તે જ પૃષ્ઠ પર જોનમાં આ વિશે આવેલ બેખની સમાલોચના આપે લીધી છે તેમાં પ્રથમના બે પેરેગ્રાફનો જવાબ તો ઉપરના જવાબોમાં આવી જાય છે. આગળ ચાલતાં આપ લખો છો કે “કારણસર થયેલી પ્રવૃત્તિ કારણ ન હોય તો ફેરવવામાં ડહાપણ કેમ નહીં ?” આના જવાબમાં લખવાનું કે સભા સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચવાની અને સાંભળવાની પ્રવૃત્તિ કારણસર થયેલ તેમજ પ્રતિકભણની અંતર્ગત ‘સ્નાતક્યા’ ની સ્તુતિ તે પણ કારણસર કાંબલ

કરેલ. અત્યારે તે બંને કારણોનો અભાવ છે, બંને કારણો સદંતર નાબૂદ થયાં છે છતાં તે બંને પ્રવૃત્તિને ડહાપણુ માનીને કેમ ફેરવતા નથી ? એ જ પ્રમાણે કેમ ચાલુ રાખેા છો ? જ્યારે મુહપત્તિ બંધનમાં તો એક પણ કારણુ નાબૂદ થયું નથી. જેનાં કારણોનો અભાવ છે તેને ચાલુ રાખેા છો, અને જેનાં કારણોનો અભાવ નથી તેવા પ્રવૃત્તિને ભોપેા છો એ સખેદ અનિચ્છનીય છે.

વળી આપ લખેા છો કે “ અધિકતા થઇ અનંતાનુબંધીના પ્રસંગને વારવા ચતુર્થીની સંવત્સરી યાવત્તીર્થ રહે તે સ્વાભાવિક છે. ” આ વિષે જણાવવાનું કે ચોથની સંવત્સરી કારણુસર થયેલી એ ખરોખર છે, વચલા ગાળામાં કેટલાકોનો તેને અંગે વિશેષ થયેલ અને તેથી કેટલાક ગચ્છવાલા હાલમાં પણ તેમ કરતા નથી છતાં ચોથની સંવત્સરી તીર્થની હયાતી સુધી રહેવાની છે, તો પછી મુહપત્તિ બંધનનાં કારણો મોજુદ છે છતાં તેનો નિષેધ કેમ કરી શકાય ? બાંધવી યા ન બાંધવી તે અલગ વાત છે પરંતુ સત્યને સત્ય તરીકે કબૂલ કરવું એ જ ખરા આત્માર્થી મુમુક્ષુ જનોનું લક્ષણ છે. અરતુ. —

જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પાયધુની, ગોરીજી ઉપાગ્રય, મુ'બઈ બંદર

: ૬૫ :

પ્રશ્ન

સિદ્ધચંદ્ર, તૃતીય વર્ષ, અંક ૪ થો, તા. ૬-૧૨-૩૪ ગુરુવાર

૧. ચૂંટીકાર મહારાજે પુસ્તક રાખવામાં ચરણુકરણ અને અભ્યુચ્છેદ બે કારણો ક્યાં છે.

૨. બંધનનો અધિકાર તો ત્યાં નથી જ.

૩. ધણી પ્રતો મોટા તાડપત્રોની છે એમ સ્પષ્ટ લખાયું છે છતાં અન્યથા લખવું કે ચર્ચાવું તે શોભાશય નથી.

૪. રેખચવસ્તુમાં મુહપત્તિના પ્રમાણમાં બે પક્ષ છે, પણ બે મુહપત્તિઓ નથી.

૫. ટ્રિવિધિગૃહીતયા પદ્ધતી બાંધવાનો અર્થ કરનારે સત્ય સમજવાની જરૂર છે. શું એ પદ ન હોય ત્યાં વસતિ પ્રમાર્જનાદિમાં બાંધવાનો અર્થ નહિ કરવો ?

૬. ૪આખા ચર્ચાસારમાં એક પણ પાઠ બ્યાખ્યાનની મુહપત્તિનું વિધાન કરનારો નથી.

૭. ૫ચર્ચાસારના ફોટાઓ તો કલ્પિત જ છે ને !

૧. જેસલમેર વિગેરે જાહેરાતમાં ઘણી પ્રતો નાની પણ છે. આપની દક્ષિણેથી કદાચ સ્મૃતિ બહાર જાય તેમાં દોષ કોનો ?

૨. મુહપત્તિના બે પક્ષોની યાદી મૂકવાની આવશ્યકતા દેખાતી ન હતી ?

૩. ટ્રિવિધિગૃહીતયા પદને આગળ-પાછળના સંધાણ સિવાય બહાર ફેંકનારે સત્ય સમજવાની જરૂર નથી લાગતી શું ?

૪. આખા ચર્ચાસારમાં એક પણ પાઠ મુહપત્તિ વગર બ્યાખ્યાન વાંચવાનું વિધાન કરનારો નથી.

૫. હાથમાં મુખવચ્ચિકા રાખી બ્યાખ્યાનાદિના ફોટાઓ બધાએ અસત્ય અને કલ્પિત જ છે ને ?

૧. ચર્ચાસારનો એક પૃષ્ઠ પાઠ કાન વીંધવા અને વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ બાંધવાનું વિધાન કરનારો નથી.

૨. મોટાં તાડપત્રોને ત્રણ દોરીથી બંધાય છે ને તેનું અનુકરણ કાગળની પ્રતોમાં પણ જગા ખાલી રાખી થયું છે.

૩. ચર્ચાસારમાં ૬૫૭મી ગાથા છે તેનો અર્થ ખોટો છે.

૪ વસતિ પ્રમાણ ન વખતે કૃકાટિકા બંધ છે, કાન વીંધવાનું નથી.

૫. આઠ પૃષ્ઠનું જ્યારે વિધાન કબૂલ છે તો પછી વ્યાખ્યાન વખતે બે પડ થાય છે તેનો ભેખ આપવો જોઈએ.

૧. ૪અગીઆરમી સદી પહેલાંની પ્રતો જોનારા સ્પષ્ટપણે કહી શકે છે કે પ્રાચીન કાળમાં ઘણે ભાગે તાડપત્રની અને ઘણા ભાગે મોટા પાનાની પ્રતો લખાતી હતી. (તાડનાં પાનાં મોટાં હોય તે સ્વાભાવિક છે. નાનાં પાનાં પણ માત્ર આસાતના ટાળવા જેવાં હોય તે પણ ઉપયોગમાં લેવાયાં હોય.)

૨. ૫અઠી અઠી, ત્રણ ત્રણ પુટની પાટલીઓ પાના સાથે એક હાથે રાખી વાંચવી ન દાવે તે સ્વાભાવિક છે.

૧. ચર્ચાસારના પાઠો વ્યાખ્યાનાદિમાં મુહપત્તિ બાંધવાના વિધાન કરનારા છે, સત્ય વસ્તુ ન સમજાય તેનું શું ?

૨. ચર્ચાસારમાં ૬૫૭ મી ગાથાનો અર્થ સત્ય જ છે. ઠીકાની વચલી લીટી લેવાય તે કેવો ? ખોટો ને ?

૩. વિપાક સૂત્રકાર પ્રથમ અધ્યયનમાં ચંડપુરુષેયં વરુષેયં મુદ્ધં ચક્ષુમાળી આ પાઠ ચાર પડ કે આઠ પડ તે જ્ઞાનમાં લઈ વિચારારો, તો બધું યે સમજારો, પણ સમજવું કોને ? જેને જે બહાણ લાગે તે પ્રસન્ન પડે ને ?

૪. અગીઆરમી સદી બાદ નાનાં તાડપત્રો કે પાનાં થયાં ને ? તેમ આપણું કહેવું તો નથી ને ? પણ વ્યાખ્યાનાદિની પ્રભાવિકા પરાપૂર્વથી થાકી આવે છે, એની સાથે શતાબ્દનો સવાલ જ રહેતો નથી.

૫. મોટા મોટા પાનાની પ્રતો આપના વિચાર પ્રમાણે સાપડા ઉપર

: ૬૯ :

૩. મુખ્યમંત્રી પત્ર લખાવીને બાંધવાળાએ જ ફરી ચર્ચા શરૂ કરી છે.

૪. રચનાસારના કથા પાને વ્યાખ્યાનમાં મુદ્દપતિના બંધનનાં વિધાનનો સ્પષ્ટ પાઠ છે તે જણાવવું.

૫. મુખ્યકોશનું અનુકરણ કરવા બંધનવાળા પક્ષે જ કશું છે.

૬. પાઠની માંગણી વખતે પ્રવૃત્તિ કે કોઈના અભિપ્રાયો જણાવવા તે યોગ્ય નથી.

૭. શ્રી ભગવત્સીલ અને શ્રી જ્ઞાતસિન્ધમાં તેમણે જણાવેલા હજીબનો મુખ્યકોશ આઠ પડનો છે, નહિ કે બે પડનો.

૮. વિધાનની ચર્ચામાં પુરુષ પ્રવૃત્તિને ગોઠવવી એ નબળાઈ છે.

રાખી પૂર્વે આચાર્યો વ્યાખ્યાન તો નહીં વાંચતા હોય ને ? તો મુખ્યવિધાનની જરૂર શું હતી ? તે જ ખ્યાલ સરસ હૃદયમાં આવે તો બહુ ય સમભય ને ?

૧. મુખ્યમંત્રી બાંધવાવાળી કઈ વ્યક્તિએ પત્ર લખાવ્યો હતો ? અસત્ય વસ્તુને સ્વીકારી આપના હૃદયમાં અસત્યતા રહેલી હોય એમ સ્પષ્ટ તરી આવે છે. જૈન શાસ્ત્ર સત્યતાના અવલંબનમાં જ આજ મુઘી અવિચ્છિન્નપણે ચાલ્યું આવે છે અને ચાલશે. સત્યતાના ધર્મની કસોટી છે. સત્યતાવાળો આત્મા સત્યતાના પથે ચાલી ભવજ્વલનને નાબૂદ કરે છે.

૨. ચર્ચાસારના ધણાએ પાના પર મુદ્દપતિ બંધનના પાઠો છે.

૩. વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખ્યવિધાનું વિશિષ્ટ પ્રયોજન પૂર્વના સમગ્ર આચાર્યોએ કીધું અને અમેએ તેઓનું અનુકરણ કયું. આપે નથી કયું તે જ મહાન આચાર્યોની અવજ્ઞા તો નથી કરી ને ? ખૂદ આપના ગુંઠની અવજ્ઞા તો નથી ને ?

૪. પાઠની માંગણી દરેક લેખોમાં આપ જ કર્યા કરો છો ને ?

૫. વિધાનની ઉત્પત્તિ કરનાર પુરુષ, તો પુરુષ પ્રવૃત્તિ નહીં માનનાર કેવો ?

૯. 'વસતિ પ્રમાર્જન કરતાં કાન વીંધ્યા વગર પણ મુહપતિ બંધાય છે તેમ મૃતકને પણ બની શકે.

૧૦. રશેષ વખત વાચનાદિકમાં જેમ ઉપયોગ રખાય તેમ વ્યાખ્યાન વખતે પણ રાખી શકાય. (પ્રસંગે પુસ્તક સાપડા ઉપર પણ રાખી શકાય છે.)

૧૧. કૌટ્યવંદન બૃહદ્બાહ્યમાં 'ધરંતિ મુહપોસ્તિયં નવરં' એ પાઠથી જ જિનેશ્વર મહારાજની યોગમુદ્રા કરતાં રોષ વ્યાખ્યાન કારોની યોગમુદ્રામાં ભેદ છે એમ સ્પષ્ટ છે.

૧૨. ૪પુસ્તક સાપડા ઉપર હોવાથી એક હાથે મુહપતિ અને એક હાથે પ્રવચનમુદ્રા પણ બની શકશે. (જે કે આચાર-દિનકર અને વિધિપ્રપાને તમે પણ સર્વાંશે માન્ય કરી શકો તેમ નથી.)

૧૩. ૫આખો વખત બોલતાં જેમ મુહપતિ મુખ પાસે રખાય તેમ વ્યાખ્યાન વખતે પણ રખાય અને તેને સ્થાપન કહેવાય તેમાં નવાઇ નથી.

૧. કાન વીંધવાના પાઠો જે છે તે તમારા મન્ત્રવ્ય પ્રમાણે નકામા બતાવ્યા ને ?

૨. વ્યાખ્યાન વખત સિવાય આપણી સંસ્થામાં મુખવચ્ચિકાનો કેટલો ઉપયોગ રખાય છે, તે તમારી અને મારી ધ્યાન બહાર નથી ને ? સાપડા પર પુસ્તક રાખી વ્યાખ્યાનાદિ કરનાર કેટલી વ્યક્તિઓ દેખાય છે ? આપ પણ એ પ્રમાણે જ વાંચતા હશે ને ?

૩. તીર્થ કરના કલ્પોમાં અને આચાર્યોના કલ્પોમાં ફેર તો તમોને દેખાતો હશે ?

૪. પુસ્તક સાપડા ઉપર રાખી વ્યાખ્યાન વંચાય એમ આપનું કહેવું છે, પણ ચરંગુલં વિદ્યસ્વી ઇશં મુહર્ણંતગસ્સ ઉપમાર્ણં, વિત્તીયં મુહપ્પમાર્ણં ॥ ૧ ॥ એક વેંત અને ચાર આંગળ પ્રમાણે જેટલી મુહપતિ અને બીજું મુખના પ્રમાણ જેટલી. આ બંને મુહપતિને બરાબર વ્યવસ્થાપૂર્વક આપ ગોઠવી દેશો ને ? મુખના પ્રમાણે મુહપતિ બતાવવાનું પ્રયોજન શું તે વિચારશો ? એક ધ્યાનથી વિચારો તો સાપડા રખાશે ને ?

૫. આખો દિવસ મુહપતિનો ઉપયોગ હતો ? ક્યારે કે જ્યારે વ્યાખ્યાનાદિમાં પ્રચાર આપના જેવાએ રાખેલ હતો ત્યારે ને ? બાકી શૂન્ય તો નથી ને ?

: ૬૯ :

૧૪. વ્યાખ્યાનમાં નાક ઉપર રાખીને મુહપત્તિ કાનમાં ભરાવવી એવા વિધાનનો લેખ કેમ નથી આપતા ?

૧૫. સ્પંચવસ્તુના પાઠથી નંદીસૂત્ર સાંભળતાં વિધિગ્રંથી-તથા શબ્દથી હાથમાં રાખવાનો અર્થ થાય છે, માટે બાંધવાનો કરેલો અર્થ ખોટો છે અને નંદીસૂત્ર સાંભળનારો કોઈ બાંધતો પણ નથી.

૧૬. ઉચ્ચાશાતના ટાળવા બાંધવી હોય તો સભાના વ્યાખ્યાન વખતે એકલી ન બાંધતાં સમગ્ર વાંચન વખતે બાંધવી જોઈએ.

૧૭. યનવકારવાળીના મણુકા માટે ઉપદેશરસાયણમાં સ્પષ્ટ સૂચનનો લેખ છે, છતાં તે મણુકાની સંખ્યાને જેમ પરંપરા-મૂલક જણાવાય છે પણ તેમાં લેખનો ડોળ કરવામાં આવતો નથી તેમ જો મુહપત્તિ બાંધનમાં પણ કરવામાં આવે તો ચચી સહેજે ઓછી થાય.

૧૮. પદાંતની કાન્તિનું વ્યાખ્યાન વખતે વર્ણન મુહપત્તિ ન બાંધી હોય તો જ ચોખ્ખ ગણાય.

૧૯. સંમેલનમાં સકલ સંઘ સમસ્ત શ્રીમાન નગરશેઠ

૧. વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખવસ્ત્રિકા નાક ઉપર રાખી કાનમાં ભરાવવાના પાઠો ચર્ચા-સારમાં આપી દીધેલા છે, તેને વિચારો. બાદ બીજા નવીન પાઠો અપારો. જેને જેટલી શ્રદ્ધા થાય તેટલું જ અપાય ને ?

૨. લખનાર વ્યક્તિને બાંધવાની ભાવના છે જ ક્યાં ?

૩. વ્યાખ્યાન સમયમાં એકી ધારાએ જે વાંચન થાય અને શ્રોતા-વર્ગને આનંદ અપાય તેવું તે સમય બાદ કરી કહી શકો છો ને ? વ્યાખ્યાન-સમયે મુદ્રાના ઉદ્દેશો જેમ શાસ્ત્રમાં કરાયેલા છે તેમ બીજા સમયમાં મુદ્રાનો ઉદ્દેશ આપના ધ્યાનમાં આવ્યો તો હશે ને ?

૪. નવકારવાળીના મણુકાનો ઉપદેશરસાયણમાં જે ઉદ્દેશ છે તે તો દેખાડવો હતો ને ?

૫. મુખવસ્ત્રિકા કાન પર ચઢાવેલી હોય કે ન જ હોય છતાં કવિઓ શું વર્ણન નથી કરતા ?

૬. સંમેલનમાં સકલ સંઘની સમક્ષ નગરશેઠ શું ઉચ્ચારેલું હતું તે ધ્યાન આપી નીહાજો:

જાણીએ છું કે તેમના (વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિ આંધવાવાળાના) કહે-
વાથી મુહપત્તિ અંધનની ચર્ચા નહીં કરવા હું વિનંતિ કરું છું.

તા. ક. વ્યાખ્યાનમાં વીધેલા બે કાનમાં મુહપત્તિ ભરાવીને
અને તે નાક ઉપર રહે તેવી રીતે મુહપત્તિ રાખી વ્યાખ્યાન વાંચ-
વાનું વિધાન છે એવો સ્પષ્ટ પાઠ આંધવાવાળા તરફથી જ્યાં સુધી
નહીં આપવામાં આવે ત્યાં સુધી આ પત્રને પિષ્ટપેષણ જેવું સમા-
લોચન કરવું ઠીક લાગતું નથી.

જવાબ

સિદ્ધચક્ર પાક્ષિક વર્ષ ૩૯૦, અંક ૪થામાં આવેલ સમા-
લોચનાનો વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ તરફથી ખુલાસો.

પાક્ષિકના લેખક લખે છે કે—“ વિધિગૃહીતયા ” પદથી
આંધવાનો અર્થ કરનારે સત્ય સમજવાની જરૂર છે. શું એ પદ ન
હોય ત્યાં વસતી પ્રમાર્જનાદિમાં આંધવાનો અર્થ નહીં કરવો ? ”
આના જવાબમાં જણાવવાનું કે “ વિધિગૃહીતયા ” એ પદથી
વાંચનારને અંગે મુહપત્તિ હાથમાં રાખવાનો અર્થ લાગુ કરનારે
સત્ય સમજવાની જરૂર છે. વળી એ પદ ન હોય ત્યાં આંધવાનો
અર્થ ન કરવો એવું કાણે કહ્યું છે ? તેમજ વસતી પ્રમાર્જની

વિનંતિરૂપે સૂચના કરે છે—“ આ સંમેલનના કાર્યમાં ગમ્મ સમા-
ચારી અને મુહપત્તિના વિષયો વિષે ચર્ચા થશે નહીં એમ હું જ્યારે સર્વ
ગમ્મોના મુનિઓને આમંત્રણ આપવા મળ્યો હતો ત્યારે મહેં (વાતાવરણની
શાન્તિ માટે) કબૂલ કર્યું છે તેથી સંમેલનમાં આ વિષયોની ચર્ચા ન
થાય તેમ કરવા મારી વિનંતિ છે. ”

ઉપર પ્રમાણે નગરોઠનું વર્ણન છે જ્યારે સિદ્ધચક્રકાર અસત્ય વાતના
ગમ્મોના ફેંકતાં, ખીખના ઉપર નાંખતાં કાંઈ ડર ખાય છે ! અસત્ય વાતની
બુધેશ તે તો સિદ્ધચક્ર પત્રકારની ફરજ.

વ્યાખ્યાન વિધાનના સ્પષ્ટ પાઠો અર્ચા-સારમાં આપી દીધેલા છે
તે જ પર આપની બુદ્ધિને અવળા રસ્તે દોરી અર્થ ન સમજાય ત્યાં સુધી
આપના જ તરફથી પિષ્ટપેષણની વાતો પેપરમાં આવતાં જવાબ તો
અપાય ને ?

અંદર પણ કૂકટીકા બંધનો નિષેધ કાણે કર્યો છે કે જેથી તમારે વારંવાર તે વાતનું પુનરાવર્તન કરવું પડે છે.

ચર્ચા-સારમાં મુહપત્તિ બંધનનો એક પણ પાઠ નથી એમ લખો છો, પરંતુ ચર્ચાસારમાં તો વ્યાખ્યાનના પ્રસંગનું આખું પ્રકરણ છે (પ્ર૦ ૮મું), અને તેમાં બંધન વિષયકના વિધિપ્રમા આદિ ધણા શાસ્ત્રોના પાઠો સ્પષ્ટપણે આપેલા છે. તે જાણવા છતાં નકાર બણો છો એ શૂંષા છે.

વળી પાશ્વિકના લેખક લખે છે કે “ચર્ચાસારના ફોટાઓ તો કલ્પિત જ છે ને ?” પરંતુ આ પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે; કેમકે તે ફોટાઓમાં મુહપત્તિ નાકથી નીચે હોઠ પર રખાયેલ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તેમ કરવાથી મુખનો સંપૂર્ણ આકાર જોઈ શકાય. એ ફોટાઓ પરથી બંધન ખોટું છે અને ફોટા કલ્પિત છે એમ કહેવું એ ‘ઉતાવળીઓ અભિપ્રાય’ છે. કેમકે વર્તમાનમાં બાંધનારાઓના ફોટા પણ બાંધ્યા વિનાના જ પડેલા છે. એથી તેઓ બાંધનારા નથી એમ સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. વળી પ્રાચીન ગારસાની પ્રતોમાં તેવા બાંધ વાવાળા ફોટા છે તેમ અમારા સાંભળવામાં આવેલ છે. પ્રસંગ આવે પ્રયત્ન કરીને તેવા ફોટાઓ રજૂ કરાશે. આપનું વાંચન બહોળું છે તેમ આપે ધણા દેરાસર આદિના ચિત્રો જોયેલાં હશે, કારણ કે આપનો વિહાર ઘણો થયો છે એટલે તેની જાતના બંધનવાળા ફોટાઓ આપના જોવામાં નહીં આવ્યા એમ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક તમે પણ કહી શકો તેમ સંભવતું નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ જ છે કે ચર્ચા-સારમાંહેના ફોટાથી બંધન ખોટું છે, અને ફોટાઓ કલ્પિત છે એમ સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી.

વળી પૂર્વે ઘણી વખત જે વિષે પ્રત્યુત્તર અપાઈ ગયેલ છે તે વિષે જ ફરી લખો છો કે-“પ્રાચીન કાળમાં તાડપત્રની પ્રતો હતી.” તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે-અનુચોગદ્વાર ચૂંથી તથા ટીકાયાં સ્પષ્ટપણે વસ્ત્ર ઉપર લખાયેલાંને પણ પુસ્તક કહેલ છે અને પાટણના પ્રાચીન મન્થનડોરોમાં તેવા પુસ્તકો હાલ પણ મોજાઈ છે. તાડપત્રનો પાઠ લખને તેની નીચે જ વસ્ત્રનો સૂચક પાઠ છે. તેને છોડી દેવો તેમાં

સત્યપ્રિયતા સમાયેલી નથી. તેમજ તાડપત્રની સાથે રહેલ આદિ શબ્દથી બેવાતા કાગળ, બોજપત્ર વિગેરે અર્થને છોડી દહને તાડપત્ર પર જ જ્ઞાન લખાયેલ છે એમ કહેવું એ પણ યોગ્ય નથી. વળી શાસ્ત્રમાં જણાવેલા પુસ્તકોના બેદો ગંડી, કચ્છપી, મુદિ વિગેરે ઘણી વખત અમે જણાવી ગયા છીએ, તે જાણવા છતાં એની એ વાત-લાંબા તાડપત્ર પર લખાયેલ છે તેવો આગ્રહ કરવો અને પુસ્તકના બેદોનો ખ્યાલ ન કરવો તે ઘટિત નથી. તાડપત્રની લાંબી જ પ્રતો હતી તેમ વારંવાર કહેવું એ એક પ્રકારનો આગ્રહ નહીં તો બીજું શું છે ?

આમળ ચાલતાં પાક્ષિકના લેખક લખે છે કે-“મુ’અમથી પત્ર લખાવીને બાંધવાવાળાએ જ ફરી ચર્ચા શરૂ કરી છે.” આ શબ્દો સત્યથી તદ્દન વેગળા છે. અર્થાત્ કે અમારા તરફથી તેવા પ્રકારનો કોઈ પણ પત્ર લખાયેલ જ નથી. જો લખાયેલ હોય તો નામ-ઠામ સાથે તે કાગળને પ્રસિદ્ધ કરો. અમે તે વાતનો સાદ્દ ઇન્કાર કરીએ છીએ, કારણ કે તેવો પત્ર અમે લખ્યો નથી તેમજ કોઈને લખવા માટે પ્રેરણા કરી નથી, એટલે તે આક્ષેપ તદ્દન ખોટો છે. તેને યદ્દે સિદ્ધચક્રના તંત્રી પર તમે પત્ર લખેલ. તેમાં તંત્રીને અમને સૂચવવા જણાવેલ કે-પાક્ષિકમાં મુહપત્તિ વિષે અમારે નોંધ લેવી પડશે માટે તે વિષે ખોટું ન લગાડશો. આના પ્રત્યુત્તરમાં અમે કહેલ કે-શાસ્ત્રીય બાળતમાં ખોટું લગાડવાનું અમને કશું પ્રયોજન નથી. બાકી કંઈ છપાશે તો અમારા તરફથી યોગ્ય જવાબ અપાશે. આ ઉપરથી રપષ્ટ જોઈ શકાય છે કે-ચર્ચા કોણે શરૂ કરી છે અને સમ્મેલનના ઠરાવને કોણે તોચ્છો છે ? અમારા પર કાગળ હોત તો તેનો જવાબ અમે આપત, પરંતુ તેને યદ્દે તે પ્રશ્નને પેપરમાં છપ્યો એટલે અમારે પણ જાહેર પેપરમાં જવાબ આપવાનો રહ્યો. સત્યપ્રિય જનતા આમાંથી સત્ય તારવી શકે છે. વળી આપ લખો છો કે-“વિધાનની ચર્ચામાં પુરુષ પ્રવૃત્તિને ગોઠવવી એ નબળાઈ છે.” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે-અમારા પર નબળાઈનું આરોપણ કરનાર પાસે ઘણી વખત હાથમાં મુહપત્તિ રાખીને વ્યાખ્યાન વાંચવાની વિધિનું વિધાન કરનારા શાસ્ત્રપાઠો માગ્યા છતાં મળતાં

નશ્વર અને તેને સ્થાને અસંગત દલીલો કરાય છે તે નયનાર્થ નહીં
તો શું છે ? અમે તો વિધિપ્રપા, ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય વિગેરેના
બાંધવાનું વિધાન કરનારા પાઠો આપેલા પણ છે. વળી દ્વિવાલી પર્વ
લોક કરે તે જ દિવસે આપણે પણ કરીએ છીએ, એ તો ફક્ત શ્રીમાન
હિરસ્તૂરીશ્વરજી મહારાજનાં વચનોથી કરીએ છીએ, તો પછી તે જ
મહાપુરુષે મુહપતિ બંધન કરેલ છે તેને આપણે સ્વીકારવું જોઈએ.
તેને બદલે તેનું ખંડન કરવામાં આત્માનું શ્રેય નથી. તેમના વચનને જો
આપણે અનુસરીએ છીએ તો પછી તેમની કરણી તો વિશેષ આચ-
રણીય હોય તે સ્વાભાવિક જ છે, એટલે તેમની કરણીનું ખંડન
કરવું તે તેમની અવજ્ઞા કરવા સમાન છે, તેમ આપણા સર્વના
પૂર્વજોની પ્રવૃત્તિનું ખંડન કરવા સમાન છે. આગળ ચાલતાં તે સમા-
લોચનામાં લેખક લખે છે કે—“શેષ વખત વાચનાદિકમાં જેમ ઉપયોગ
રખાય તેમ વ્યાખ્યાન વખતે પણ રાખી શકાય. (પ્રસંગે પુસ્તક
સાપડા ઉપર પણ રાખી શકાય છે.)” આના જવાબમાં લખવાનું
કે—વ્યાખ્યાન આદિ પ્રસંગમાં જો બીજા પ્રસંગની માફક ઉપયોગ
રાખી શકાતો હોત તો મહાપુરુષોની બાંધવાની પ્રવૃત્તિ ન હોત તેમજ
તેવા બંધનના શાસ્ત્રમાં વિધાન પણ ન કરત; બાકી વ્યાખ્યાનમાં
સાપડા ઉપર કલ્પસૂત્ર આદિ શાસ્ત્રોના પાનાઓ રાખીને વાંચનારા
એવા કેટલા સાધુઓ અનુભવમાં આવ્યા છે ? આ વિધાન તો જાતિને
અંગે છે, વ્યક્તિને અંગે નથી.

જિનેશ્વર દેવોની યોગમુદ્રાથી વ્યાખ્યાનકારની યોગમુદ્રા અલગ
છે એમ લખો છો તો માંગવા છતાં તેવા પ્રકારના પાઠ કેમ આપતા
નશ્વર ? અને ‘ધરંતિ મુહપતિ’ એ પદ પરથી જ ભેદ છે એમ કેમ
સાબિત કરવા ચાહો છો ?

નવકારવાળી માટે ઉપદેશરસાયણમાં પાઠ છે તથા મુહપતિ
બંધન પરંપરાશૂલક છે તેમ માનો તો ચર્ચા બોલી થશે એમ આપ
લખો છો તો જણાવવાનું કે—નવકારવાળી માટે કયાંય પણ વિધાન
અથવા પાઠ નથી જ એમ અમે નથી કહ્યું, પરંતુ તે વસ્તુ અતિ

પ્રચલિત હોઇને ઘણા ગ્રન્થોમાં તેનું વિધાન નહીં હોવાનું જણાવ્યું છે. આઠી મુહપત્તિ બંધન માટે તો અમે પૂર્વે લખી ગયા છીએ કે તે પ્રવૃત્તિ પરંપરાગત હોઇને જિનાગ્ના સમાન છે. પાઠ તો વારંવાર તમે જ માંગો છો. જો પરંપરાને સ્વીકારી હોત તો ચર્ચા ન જ લાગત એ સત્ય છે, પરંતુ આ શબ્દોથી એમ જણાય છે કે તમે પણ પરંપરામૂલક પ્રવૃત્તિને સ્વીકારો છો એ હર્ષની ખીના છે, એટલે હવે પરંપરાગત પણ પ્રવૃત્તિરૂપ મુહપત્તિ બંધનનું ખંડન તો નહીં જ કરી શકો એમ અમે માનીએ છીએ. અને વળી આઠપડી મુહપત્તિ બાંધવાનું આવશ્યક બાળાવબોધનું વિધાન જણાવીને તમે પણ શાસ્ત્રદષ્ટિએ બાંધવાનું સ્વીકારો છો. આઠી વાત કરતાં વિતંડાવાદ વધે છે, એટલે ચર્ચા લાગ્યા કરે છે.

એ સમાલોચનામાં છેવટે આપ લખો છો કે-સંમેલનમાં સકલ સંઘ સમક્ષ શ્રીમાન નગરશેઠે જણાવ્યું હતું કે-“તેમના (બાપ્પાનામાં મુહપત્તિ બાંધવાવાળાના) કહેવાથી મુહપત્તિ બંધનની ચર્ચા નહિ કરવા હું વિનંતિ કરું છું.” આના જવાબમાં લખવાનું કે-આ શબ્દો પણ સત્ય પરિસ્થિતિથી તફાવત વેગળા છે. તેને રહેજ વિસ્તારથી જોઇએ.

મુનિસંમેલન સમાપ્ત થયા બાદ તેના ઠરાવ વિગેરેની પ્રસિદ્ધિ માટે તે વિષેનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તેમાં નગરશેઠનું બાપણુ પણ છપાયેલ છે. તે પુસ્તકના છઠ્ઠા પાના પર નગરશેઠનાં બાપણુ-માંથી નીચે પંક્તિઓ ઉતારવામાં આવે છે તે ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે-પાક્ષિકના લેખકે નગરશેઠના મુખમાં જે શબ્દો મૂક્યા છે તેનાથી આ ઉચ્ચારાયેલા મૂળ શબ્દોમાં કેટલો મહાન તફાવત છે ?

નગરશેઠના બાપણુના તે શબ્દો જોઇએ.

“ વિનંતિરૂપે સૂચના કરું છું કે-આ સંમેલનના કાર્યમાં ગમ્મ, સમાચારી અને મુહપત્તિના વિષયો વિષે ચર્ચા થશે નહિ, એમ હું જ્યારે સર્વ ગમ્મોના મુનિઓને આમંત્રણ આપવાને મળ્યું હતા ત્યારે મહેં (વાતાવરણની શાન્તિ માટે) કબૂલ કર્યું છે, તેથી સંમેલનમાં આ વિષયોની ચર્ચા ન થાય તેમ કરવા મારી વિનંતિ છે. ”

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે કે-નગરશેઠના પોતાના શબ્દોથી તમારી વાત બેશ પણ ટકતી નથી, છતાં જો તમે તે જ વાતને પકડી રાખવા માગતા હો તો સ્પષ્ટપણે જણાવો કે-સંમેલનમાં મુહૂર્તની ચર્ચા નહીં કાઢવા માટે અમારા સમુદાયના કયા સાધુએ નગરશેઠને કહેલ. તે વાત નગરશેઠ દ્વારા જ પ્રસિદ્ધ કરાવો કે જેથી જનતાને સત્ય વસ્તુસ્થિતિની ખબર પડે. ઊલટું અમે તો નગરશેઠની સાથેની વાતમાં જણાવેલ કે તેવા પ્રકારની ચર્ચા માટે તૈયાર છીએ. વળી અત્યાર સુધીમાં તમારા તરફથી જે પાઠો અપાયા છે તે સમ્પૂર્ણ નહીં પણ ટૂંકી પંક્તિઓ જ હોય છે અને તેમાં વ્યાખ્યાનનું નામ પણ નથી હોતું. તથા હાથમાં રાખવાનો અર્થ પણ નથી નીકળી શકતો.

આપે હમણાના પાક્ષિકમાં જણાવેલ કે-ચતુર્થીની સંવત્સરી ચાવત તીર્થ સુધી રહેશે, તો આપે પોતે સર્વ સંઘથી અલગ પડીને પેટલાદ આદિમાં ત્રીજની સંવત્સરી કરેલ છે, એ જૂલ તો ખરી ને? આશા છે કે આપ તે જૂલને સરલતાથી સ્વીકારી બેશો.

ઉપરોક્ત સમાલોચનામાં કેટલાક પ્રશ્નોને અમારે છોડી દેવા પડ્યા છે, કેમકે ઘણી દલીલોના જવાબ પ્રથમના લેખોમાં અપાઈ મચેલા છે. કણ્વવેદનો સંસ્કાર તો બાહ્યાવસ્થામાં જ થઈ જાય છે. જુઓ આચારદિનકર આદિ શાસ્ત્રો, એટલે મુનિના અંગે તેનું ઓછું વિધાન હોવ નો સંભવ છે, કારણ કે પ્રથમ તે દરેકને થયેલ હોય છે, કવચિત જ પ્રથમ ન થવાનાં કારણે કરવાનો પ્રસંગ સંભવે છે.

તેમજ કેટલીક બાબતો અર્થશૂન્ય, અસ્પષ્ટ અને પિષ્ટપેષણ-વાળી જણાવાથી તેના જવાબમાં પુનરુક્તિ દોષને નહીં વહોરતાં તે વાતને જવા દેવી ઇષ્ટ સમજાએ છીએ. અરતુ.

જૈનાચાર્ય વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ

ડૉ. ગોડીજી ઉપાશ્રય, પાંચધુની, મુંબઈ.

પ્રશ્ન—સિદ્ધચક્ર.

તૃતીય વર્ષ, અંક ૫ મો. તા. ૨૦-૧૨-૩૪ ગુરુવાર.

૧. વ્યાખ્યાન વખતે મુદ્પત્તિ આંધવી તે તે માટે કાન વીધવાનું વિધાન કરનાર એક પશુ પાઠ આપો.

૨. જિનેશ્વર મહારાજ અને અન્ય વ્યાખ્યાનકારાની મુદ્રાની ભેદ ખૂદ ચૈત્યવંદન ભાષ્યકારે ઘરન્તિ મુદ્પોત્તિયં નવરં એમ કહીને સ્પષ્ટ જણાવ્યો છે.

૩. ઉપુસ્તક વગર અગર પુસ્તક સાપડા ઉપર રાખી વાંચે તો યોગમુદ્રા અને નાના પુસ્તકને એક હાથમાં રાખી પ્રવચનમુદ્રા માને તો મુદ્પત્તિ હાથમાં રહી શકે છે.

૪. વ્યાખ્યાન સિવાયના સ્વાધ્યાયાદિમાં જળવાશે ને સ્વાવલંબ્ય નહિ થાય તો વ્યાખ્યાનમાં પણ તેમ કેમ નહીં થાય ?

૫. શ્રાવકને તેની રીતિએ પુસ્તકની કે તેમાંની સ્થાપનાની

૧. કાન વીધવાનો પાઠ આચારદિનકર દશમ ઉદય ભા. ૧ લાનું પાનું ૧૭, કકવેધ સંસ્કાર વિધિમાં જોવા તરફી લેવી.

૨. ઘરન્તિ મુદ્પોત્તિયં નવરં આ પાઠ પરથી જિનેશ્વર મહારાજ અને અન્ય વ્યાખ્યાનકારાની યોગમુદ્રાનો ભેદ દેખાતો નથી. વાસ્તે રાખના આખા પાઠો લખો, નહીં તો હુબવા તૈયાર થશો ને ?

૩. આપના પૂર્વના આચાર્યો (હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ, ક્રિયોદ્ધારક પંચાસજી સત્યવિજયજી મહારાજ વિગેરે) આપના લખવા પ્રમાણે કરતા તો હશેને ? કે આપે નવો જ માર્ગ સ્વીકાર કરેલ હોય એમ મને લાગે છે. યોગમુદ્રા, પ્રવચનમુદ્રા વાપરવાની શુદ્ધિ અલૌકિક ને ?

૪. વ્યાખ્યાનકાર જે સમયે વ્યાખ્યાન કરવા પાઠ ઉપર બેસે તે સમયનું ચિત્ર આભેળો એટલે માહિતી બધીએ આવી જશે. આવી તો હશે, પણ કબૂલ કરાય તો દોષના ભાગીદાર બને ને ?

૫. આપ હમેશાં શ્રાવકનું અનુકરણ કરવા ભાગ્યશાળી બન્યા હશે ? પણ શાસ્ત્રકાર તો સાધુનું અનુકરણ શ્રાવકે કરવાનું વિધાન પ્રતિપાદન નથી કયું ?

આશાવના ટાળવા બાંધવાનું હોય છતાં તમારે તેનું અનુકરણ કરવું હોય તો બધી વખત પુસ્તક ઝાલતાં બાંધવું.

૬. મચ્છુકા માટે ઉપદેશરસાચન દેખવો.

૭. ફિરિણોનો સ્વભાવ પ્રસરવાનો છે ને તેથી કાન્તિનું કથન બળવનને જણાવે છે. વર્ણનનો અધિકાર પણ નથી.

૮. રબાંધનાર પક્ષે મુખ્યથી ચર્ચાપત્ર લખાવીને ચર્ચાની શરૂઆત કરી છે.

૧. ઉપંચ વસ્તુની હપ્તમી ગાથાનું ચર્ચા-સારવાળું તાત્પર્ય ગાથાની ટીકાથી સંગત નથી એમ હવે તમે પણ માનો છો, તેમ તેમાં આપેલ અપિ શબ્દ વક્તા અને શ્રોતાની સરખી અવસ્થા જણાવે છે તે વિચારો.

૨. 'ચર્ચા' ન કરવાની તમારા પક્ષે કબુલાત લીધી એ વાતનું મૌખિક તત્ત્વ જવા દઈએ, પણ ખુદ શેઠશ્રીનું બાપણ વાંચવું. તે વખતે છાપું કાઢનારને પૂછો કે જેથી ખસ્યાનું માલૂમ પડે.

૩. પતટસ્થથી સાચો નિર્ણય મળે નહીં એમ તમે માનો

૧. કવિઓ શરીરના આખા અવયવોનું વર્ણન આનંદથી કરે છે તેમાં દાંતનું વર્ણન પણ આવી જાય ને ? કાન્તિનું વર્ણન અને બાખ્યાનાદિ સમયે મુખવચ્ચિકા બાંધનારે કોઈપણ ભતનો સંબંધ નથી તે ધ્યાનમાં તો હશે ને ?

૨. નહીં બાંધનાર પક્ષે પત્ર લખાવી ચર્ચા જોવા કરી હોય એમ તમોને શું નથી લાગતું ? બીજા પ્રતની માથામાં કદાચ આપ ફસાતા તો નથી તેને ?

૩. પંચ વસ્તુની હપ્તમી ગાથાનો અર્થ પૂર્વે કર્યો તે ખોટો ને ? પોતાની બુદ્ધિને અંગે શાસ્ત્રીના અર્થોને પણ તે રસ્તે દોરવા પ્રયત્ન કરાય તેનું શું ?

૪. ચર્ચા નહીં જ કરવાની આપના પક્ષે કબુલાત લીધેલ છતાં અચ્ચને માથે નાંખવા પ્રયત્ન કરાય તેનું શું ?

૫. તટસ્થ બાપમાં આપ તો રહ્યા છો ને ? આપના પર બાજી છોડાય તો આપ તૈયાર છો ને ?

છો તે ઠીક નથી. તમે મધ્યસ્થ બુદ્ધિએ જેએને તટસ્થ તરીકે નીમો તે કબૂલ હતા તેથી તમને નીમવા લખ્યું હતું.

૪. યોમાસાની દીક્ષાનો પુરાણ અને ભાવિત ગ્રાહ માટે નિષેધ નથી એ હકીકત વિશેષ બાળ્ય ૧૦ ઉ.થી સ્પષ્ટ છે. અન્ય માટેના નિષેધમાં દશ૦ વૃત્તિકાર મહારાજ પણ પ્રાય સખ્દ લખે છે.

૫. પરંપરાએ કહેવું તે શાસ્ત્રના અનર્થક પાઠો આપવા એ કેમ શોભે ?

૬. આચરણને આગમોક્ત કહેનારે સમજવું જરૂરી છે.

૭. ઇનિર્દેશુક તેમજ સાવચ આચરણા માનવાની શાસ્ત્રકારો સ્થાને સ્થાને મનાઇ કરે છે.

૮. યશી કાલિકાચાર્ય મહારાજે અંતરાધિ પાઠથી આચરણા કરી છે તો તમારી આચરણામાં કોઇ પાઠ છે કે ?

૯. પૃથુષણા કલ્પકર્ણણમાં અપવાદના લેખો છે.

૧. યોમાસાની દીક્ષા ભાવિત કોણ ? દીક્ષા લેનાર આત્મા ભાવિક તો હોય ને ? ભાવિક વગર દીક્ષા અપાય ને ? ધોરી માર્ગનું અવલંબન બાળ્ય પર રાખી આપની બુદ્ધિના અર્થને આગળ ધરનાર કેવો તે જ વિચારણીય ? આપણે માનીએ તે ભાવિક ને ?

૨. પરંપરાના સંબંધ સાથે શાસ્ત્રોના પાઠોનો સંબંધ અસ્ખલિત-પણે રહેલો છે. અનર્થ કરનારા જ સંસારની ભીરૂતા વગરના ને ?

૩. વ્યાખ્યાનાદિકમાં મુખ્યવસ્ત્રિકા બાંધન સાવચ અગર નિર્દેશુક છે ને ? એમ આપની માન્યતા હોય તો આપના વડીલો પણ સાવચનું અગર નિર્દેશુક ક્રિયાનું ચોષણ કરતા હશે એમ તો આપની માન્યતા નથી ને ?

૪. કાલિકાચાર્ય મહારાજ વ્યાખ્યાનાદિકમાં મુખ્યવસ્ત્રિકા બાંધતા હતા ને ? તેનો સ્પષ્ટ પાઠ મળેલો જોઈએ. ન બાંધતા હોય તો પણ પાઠ તો છે ને ?

૫. અપવાદના લેખો આપની સમક્ષ ધણાએ હશે પણ ઉત્સર્ગના લેખો તો આપ રાખતા નહીં હો !

૧૦. ૧ગણધર મહારાજે વ્યાખ્યાન વાંચ્યાનો પુરાવો આપવો.

૧૧. ૨વ્યાખ્યાન વાંચવામાં મુહપતિ વીંધેલા કાનમાં ભરાવવી એવો પુરાવો વિધાનવાળો આપ્યા પછી તેની પ્રમાણિકતા જોવાય.

૧૨. કાન ન વીંધ્યા હોય તો પણ વસતિ પ્રમાણતાં મુખ બાંધી શકાય છે એમ તમે માનો છો એટલે સાધુ થતાં પડિસેહણ કરવા કાન વીંધવા એવો પાઠ તમારે આપવો.

૧૩. થોડે અંતરે મુહપતિ રહેવાથી તે સુકાશી ને ચતના પણ થશે. બાંધનારે સંમૂર્ચિમની ઉત્પત્તિ ને હિંસામાં બચાવનો પાઠ દેવો.

૧૪. ૪ચોથનું કારણ અધિકતા છે ને તે ચાલુ છે તેમજ તેની પ્રવૃત્તિનો નિશીથ આદિમાં ૨૫૪ લેખ છે.

૧૫. ૫બાંધ્યાની વાત કહેનાર સર્વથા જૂઠા છે. તમેએ તે માની તે પણ નવાઈ છે.

૧. ૧પત્ર શબ્દથી કાગળ જ લેવા એ જૂઠું હતું ને ? સાચાકારે તો તાડપત્રાદિ લીધાં જ છે.

૧. વિષાક સૂત્રના મૂલ પાઠમાં મૃગાપુત્રને દેખવા ગયા ત્યાં ગોતમ પ્રશ્નએ ચાર પડથી મુખ તો બાંધ્યું હતું ને ? સાચી ? કેવા હેતુએ ? તે વિચારવું. જે કારણ હતું તેના કરતાં આ કારણ અધિક તો નથી ને ? કાન વાંધાએલા હશે ને ?

૨. પ્રમાણિકતા તો આપની હાલ જોવાઈ રહેલી લાગે છે. પ્રમાણિકતા વગર પૂર્વોચાર્યોની સહેલ તથા અનવધ પ્રણાલિકાનો ધ્વંસ આપના લખાણોથી આપ શું નથી કરી શકતા ? એ જ પ્રમાણિકતા.

૩. અમારી મુહપતિ થોડે અંતરે જ રહે છે. હાથમાં રહેલી મુહપતિ હાથના તેમજ મોંના નીકળેલા ધુંકથી લીની પણ બને તે આપ પ્રત્યક્ષ નહીં જોતા હો. શરીર પર રહેલા લીના કપડામાં સંમૂર્ચિમ જીવોની ઉત્પત્તિ તો નહીં થાય ને ?

૪. જેમ ચોથનું કારણ અધિકતા આપ માનો છો તેમ મુહપતિકાની અધિકતા આપને શું નથી લાગતી ?

૫. આપે બાંધી, સાંભળનારે દેખી તો હશે ને ? તે પણ તેવા.

૬. તાડપત્રને મુખ ગણી વસ્ત્રાદિનો પાઠ એક બાબુ મૂકી અર્થ કરે તે જૂઠું ને ? સાચાકારે તાડપત્રની સાથે વસ્ત્ર, કાગળ વિગેરે પણ લીધેલ છે.

૨. ત્રણ કાણાંથી પ્રતનું લાંબાપણું ને તેથી મુહપત્તિનો હેતુ ગણાય.

૩. વસ્ત્રમાં લખેલ પત્રક કહેનારે અતુળનો દન્દ બોલે.

૪. ઇ. સ. પૂર્વે પાંચમીનો ભેખ આપવો.

૫. રૂંચરોડપિ માં બાંધવાનો અર્થ દર્શિત છે એમ માન્યું તે ઠીક છે. વિધિગૃહિતયાથી બાંધવાનો અર્થ કહેનારે શું કહેવું ?

૬. ઉપધિમાં અશક્તિ કારણ ગણાય, અહીં તો દરેક આંટ પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

૭. હાથથી યોગમુદ્રા છે તો તેમાં આપેલ મુહપત્તિ ધારણનો અપવાદ મુખને નહિ વળે.

૮. ઉપમુલ્લેને સ્થાને ઉપમુલ્લકર્ણનો પાઠ લાવવો.

૯. ઠગાઠ પડ મુહપત્તિના હોય એ વાતને બાંધવામાં સમજનારે વાંચતાં ધ્યાન આપવું.

૧૦. તે દેશનાના અધિકારે છે, જુઓ શુશ્રાવ દેશનાં

૧૧. ૪વિધિપ્રપા નથી એમ નહીં પણ જિનભદ્ર અને શીલાંકાચાર્યની વિધિપ્રપા બતાવવી.

૧. વસ્ત્રમાં પુસ્તકો લખાયેલાં દેખાય છે, જેની દૃષ્ટિમાં ન આવે તેનું કેમ ?

૨. ચર્યા-સારમાં રૂંચરોડપિ ગાથનો અર્થ સત્ય જ લખેલ છે, પણ જેને તેમાં ચોતાની મતિ ન ચાલે તેનું કેમ ?

૩. આપના હાથમાં રહેલી મુહપત્તિ કેટલા પડની છે ? તે તપાસાય તો જ સત્ય વસ્તુ હાથમાં આવે. ચતિદિનચર્યા-સાવસૂરીમાં મુહપત્તિનું પ્રમાણ ચંદરગુલં વિહત્વી રાયં...વીર્યં મુદ્ગપમાણં આ બે પ્રમાણ વિચારાય તો બધુંએ સમજાય. મુહપત્તિ રાખવાનું પ્રયોજન શું ?

૪. તમે જ્યારે બાંધનના સન્મુખના ભાગમાં આવશો, હૃદયની સરજતા અમારા જલવામાં આવશે ત્યારે જ વિધિપ્રપા ગ્રંથો બતાવવામાં આવશે. ગ્રંથ દ્વેષ રાખવા તે અમારો આચાર નથી, પાઠોને ઓળવવધ તે અમારો ધર્મ નથી, સત્ય વસ્તુની ગવેષણા તે જ અચાર.

૧૨. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન, પંચવસ્તુ, એકનિર્મુક્તિ આદિમાં પડિ-
ભેદણુ વિધિ છે. ત્યાં ઉપધિ પડિભેદણુ કરતાં બંધન છે.

૧૩. ૧અન્યો ન વાંચે ને સ્નાતસ્થા ન કરે તેમાં છતરનું જોર નહીં.

૧૪. પાંચમ કરનાર નિશીથ ચૂર્ણિને માને છે ને તેમાં એક જ
તિથિ કહી છે.

૧૫. ૨“ મુહુર્તપત્તિના વિષયો વિષે ચર્ચા થશે નહીં એમ હું
જ્યારે સર્વ મહોના મુનિઓને આમંત્રણ આપવાને મળ્યો હતો ત્યારે
મેં (વાતાવરણની શાન્તિ માટે) કબૂલ કયું છે. ” એ વાક્ય
વિચારશો તો કબૂલાત કાણે લીધી તે જણાશે.

જવાબ

સિદ્ધચક્ર, તૃતીય વર્ષ, અંક ૫ માં.

આપના તરફથી વારંવાર કર્ણુવેધ સંબંધમાં કહેવામાં આવેલ છે.
તે વિષે જણાવવાનું કે જુઓ, આચારદ્વિનકર, દશમો સંસ્કાર, પૃષ્ઠ
૧૭ મું. બાલકોને ત્રીજા, પાંચમા અને સાતમા વર્ષે કર્ણુવેધ સંસ્કાર
કરવાનું જણાવ્યું છે. તેમ જ હિન્દુ સંસ્કાર ગ્રંથોમાં પણ કર્ણુવેધ
નામનો દશમો સંસ્કાર છે, એટલે આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે
કે જૈન તેમ જ હિન્દુ શાસ્ત્રો મુજબ ગૃહસ્થપણમાં જ યાને બાલ્યા-

૧. અન્ય ન બાંધે તેમાં અન્યનું જોર નહીં. વાતને સ્વીકારે નહીં
તેમાં પણ અન્યનું જોર નહીં.

૨. આપની પાસે વિનંતિ કરવા નગરશેઠ આવેલ. ઉપરની વાત
કરેલ હશે તો તે કબૂલાત આપે લીધેલી હશે. એટલે આપ તે વાક્યને
ન સમજ્યા એટલે બીજા ઉપર તે વાક્યને કાઢવા તૈયાર બન્યા છો. કબૂલાત
લેનાર નગરશેઠ અને આપનાર આપ. આવો જ અર્થ આપ સ્વીકારી
હૃદયમાં રાખી આત્મા સાથે ખુલાસો તો કરશો ને ?

વસ્થામાં જ કર્ણુવેધ સંસ્કાર થવો જોઈએ એટલે દીક્ષા લીધા પછી તે વાત ફરી કરવાની જરૂર રહેતી જ નથી; કેમકે ગૃહસ્થપણમાં તે સંસ્કાર પ્રાપ્ત થઈ ગયા હોય છે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ તેને ઉત્સર્ગ માર્ગ કહેલ હોય તેવા ઉત્સર્ગને અપવાદરૂપે કરવાથી વિરાધક થવાય છે. તેમ જ અપવાદને ઉત્સર્ગરૂપે કરવાથી આરાધકમાં વિરાધકપણાની બજના છે એમ પંચકલ્પ ચૂર્ણિમાં કહેલ છે.

ઉસ્સગો અવધાયં આચરમાણો વિરાહ મણિઓ ।

અવધારા પુણપત્તે ઉસ્સગ નિસેવણે મયળા ॥૨॥

અર્થાત્—ઉત્સર્ગમાં અપવાદનું આચરણ કરતા તેને વિરાધક કહ્યો છે અને અપવાદને પ્રસંગે ઉત્સર્ગનું સેવન કરે તો વિરાધકપણાની બજના જાણવી. એમાસી દીક્ષા એ વિશેષ પુરુષને અંગે છે અને અપવાદરૂપ જ છે, તેમ છતાં આપ તો તે વાતને ઉત્સર્ગરૂપે કરવા માગો છો એમાં સ્પષ્ટપણે વિરાધકતા જ સમાયેલી છે. અપિ શબ્દનો અર્થ ગુરુની માફક ઊભા રહીને સાંભળવાની સમાનતાનો સૂચક છે એ વાત પૂર્વે ઘણી વાર કહેવાઈ ગઈ છે.

બાળ્યકારની ગાથાથી “ ધરંતિ મુહપત્તિયં નવરં ” એ પદથી યોગમુદ્રાનો ભેદ કાઢી રીતે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી.

મુહપત્તિ બાંધીને વ્યાખ્યાન કરવું એ સાવધ આચરણ નથી, પરંતુ નિર્વહ આચરણ છે, એ તો નિઃશંક છે. સાવધ આચરણ હોત તો પૂર્વ મહાપુરુષો તે આચરણને સ્વીકારત જ નહીં. તેમ હાથમાં રાખીને વાંચનારનો ઉપયોગ પ્રાપ્ત બરોગર રહેતો નથી, એ સૌના અનુભવની વાત છે, એટલે ઉપયોગશૂન્ય વાચન એ સાવધ વચન કહેવાય. એ બાબત ભગવતી સૂત્રના પાઠથી સિદ્ધ છે. વળી તેમાં સંમૂર્ધિમ જીવોની ઉત્પત્તિનો સંભવ નથી, કેમકે નાક ઉપર રહેતી હોવાથી કદાચ થૂંક લાગ્યું હોય તો નાકમાંથી નીકળતા પવનથી સુકાઈ જાય છે, એટલે બીની થવાનો સંભવ નથી. બાકી હાથમાં રાખનારને પણ જેઓને થૂંક ઉડતું હશે તેમની તો બીની થશે જ. અને તેથી સંમૂર્ધિમ જીવો ઉત્પન્ન થવાના જ. તેને નીંવારવા

ઊધાડે મુખે બોલવાનો પ્રસંગ ઉપરિચિત થશે, અને એથી ઉધાડે મુખે બોલાયેલું વચન ભગવતીજ્ઞના કથન મુજબ સાવચ્છ વચન બનશે. આ સર્વ દોષોને ટાળવા માટે વ્યાખ્યાનસમયે મુદ્દપત્તિ બાંધવી તે જ ચોક્કસ છે. વળી પ્રહેરવાનાં કપડાં તો પ્રસ્વેદથી, મુદ્દપત્તિ કરતાં પણ વધારે ભીનાં થાય છે, તો દિગંબરપણું સ્વીકારવાનો સમય આવશે માટે ભીની થવાની દલીલ કેવલ અસ્થાને છે. પૂર્વે આપે પોતે મુદ્દપત્તિ બાંધીને વ્યાખ્યાન વાંચેલ છે, એમ આપના કેટલાક પરિચિત માણસોનું કહેવું છે, જેઓ મુંબઈ અને અમદાવાદમાં મોજુદ છે જે પ્રસંગે રજૂ થઈ શકશે.

પંચવસ્તુનો હપ્ત મી ગાથાનો હાથમાં રાખીને વાંચવાનો આપે કહેશે અર્થ ખોટો તો ખરો ને? કેમકે તે ગાથા સાંભળનારને અંગે છે.

‘ તાડપત્ર ઉપર જ લખાયાની મુખ્યતા કહેનારે તેની સાથેનો જ વસ્ત્ર પર લખાયાનો પાઠ છોડી દીધો છે, તેમજ તેની સાથે આદિ શબ્દથી ભેવાતા કાગળ, મોજપત્ર ઇત્યાદિ અર્થોને પણ જતા ક્યાં છે ’ એ જેરવ્યાજબી તો ખરું જ ને ?

વિજય વીરસૂરિજ્ઞના ભંડારની અને આપે શોધીને છપાવેલી નંદીસૂત્રની પ્રતોને મેળવી જોતાં આપના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રતમાં ધણી ગાથાઓ નથી. એ પરથી લાગે છે કે પાઠ છોડી દેવાની આપની રીત પ્રાચીન છે.

સિદ્ધચક્રના ગતાંકમાં આપ લખો છો કે “ આચરણાને આગમોક્ત કહેનારે સમજવું જરૂરી છે. ” આના જવાબમાં જણાવવાનું કે સૂત્ર શબ્દનો અર્થ અને આચરણાનું પ્રમાણિકપણું—

સૂચનમેક્તં સુક્તં આચરણાઞ્ચ ય ગમ્મદ તયત્થો ।

સીસાયરિય કમેણ હી નજ્જંતે ।સપ્પસત્થાઈ ॥૧૮॥

બહુસુચકમાણુપક્કા આચરણા ધરદ સુક્ત વિરહે વિ ॥

ઘીઘ્ઘારો વિ પદ્ધતે નજ્જદ વીઠં સુદીઠીઠિ ॥૧૯॥

ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય—અર્થાત્ કે સૂત્રન માત્ર કરે તે સૂત્ર કહેવાય છે પરંતુ તે સૂત્રનો વાસ્તવિક અર્થ તો આચરણાથી જ જાણી શકાય છે. શિષ્ય અને આચાર્યના ક્રમવે સિદ્ધપણાએ જાણાય છે. સૂત્રના અભાવે બહુશ્રુતના ક્રમથી ચાલી આવેલી આચરણા માન્ય કરાય છે. જેમ દીપક ઓલવાઈ મથેલો હોય તો પણ સારી દષ્ટિવાળા માણસે જોએલી વસ્તુને જાણી શકાય છે.

આચરણા એ સૂત્ર તુલ્ય છે:—

તમ્હા અનાયમૂલા હોંસારહિયા સુહજ્ઞાણ જાણીય,
સુરિપરંપરપત્તા સુતઘ્વ પમાણમાયરણા ॥ ૨૫ ॥

ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય—અર્થાત્ તે જ કારણ માટે આ પ્રવૃત્તિ કાણે ચલાવી છે તેના મૂલ પુરુષની ખબર ન હોય અને હિંસારહિત શુભ ખ્યાનને ઉત્પન્ન કરવાવાળી આચાર્યોની પરંપરાથી ચાલી આવેલી આચરણા સૂત્રની માફક જ પ્રમાણભૂત જ છે.

ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યની આ ગાથાઓથી સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે કે સૂત્રમાં કોઈ પણ વસ્તુ વિસ્તારપૂર્વક કહેલી નથી. તેમાં તો સૂત્રન માત્ર છે. વિશેષ જે કંઈ જાણી શકાય છે તે તો પૂર્વ મહાપુરુષોની આચારણાદ્વારા જ જાણી શકાય છે. એમાં ક્ષેશ માત્ર પણ શંકાને સ્થાન નથી. સૂત્રના ઉપર ભાષ્ય, ચૂલ્કી આદિ લખાયા તે પણ આચરણાથી જ લખાયાં છે. સૂત્ર તો દશ પૂર્વધરના લખેલાં જ માન્ય છે, તેથી ઓછું જ્ઞાન ધરાવનારે આચરણા આદિ જોઈને તેના પર ભાષ્યાદિ રચેલ છે. એટલે નિર્વેદ એવી પૂર્વ પ્રવૃત્તિને નહિ માનતા તેનું ખંડન કરવું એ સુઘ જનોનું કર્તવ્ય નથી જ. ‘સંસારવૃદ્ધિનો ભય જેઓને ન હોય તેવી જ વ્યક્તિ આવી સત્ય સનાતન અને આચારણાસિદ્ધ વસ્તુનો વિરોધ કરે.’ બાકી જેઓને સંસાર પર વાસ્તવિક નિર્વેદ ઉત્પન્ન થયો તે પુરુષ કદાચકથી અસિત બની સત્ય પ્રવૃત્તિનો વિરોધ કરી પોતે વિરાધક બને જ નહીં.

કોઈ વસ્તુની કારણવશાત્ આચરણા ન થાય બે અલગ વાત

છે પરંતુ તેથી વસ્તુસ્વરૂપને જોડું પાડવા પ્રયાસ કરવો તે ચોખ્ખું નથી. ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યની ઉપરોક્ત ગાથાઓથી આચરણા એ પ્રમાણશ્રુત છે એ આપણે જોઈ ગયા, તેમ છતાં આચરણા એ સૂત્રાગ્રા સમાન જ છે અથવા ગણધર વચનતુલ્ય છે, એ આપણે પ્રવચનસારોદ્ધારના પાઠથી પણ જોઈએ.

ગીતાર્ણાચરણં તુ મૂલગણધરમણિતમિષ ।

સર્વં વિધેયમેષ સર્વૈરપિ મુમુક્ષુભિરિતિ ॥

પ્રવચન સારોદ્ધાર, પત્ર ૧૦૬, પૃષ્ઠ ૧૭૯

અર્થાત્ કે ગીતાર્થ પુરુષની આચરણા મૂલ ગણધરના કરેલા વચનની માફક જ સર્વે મોક્ષની ઇચ્છાવાળાઓએ સર્વ કરવા જાયક જ છે. આચરણા વિષેના આવા સ્પષ્ટ પાઠો પછી કોઈ પણ સરલ પુરુષ પૂર્વ મહાપુરુષોની નિર્વાણ પ્રવૃત્તિને વિશે શંકા ઉઠાવે જ નહીં તેમજ તેનું ખંડન પણ ન કરે. બાકી તો જેઓને નથી જ સમજવું અને કદાચક્ર ધારણ કરવો છે તેને ઉપકારીઓ પણ સમજાવી શકતા નથી. કોણિક નરેશને ‘તું ચક્રવર્તિ નથી’ એમ કહેનાર અન્ય કોઈ નહીં પણ ખ્રૂદ ભગવાન મહાવીર દેવ જ હતા. તે છતાં કદાચક્રથી પ્રસિદ્ધ બનેલ તે દુર્ભતિ રાજ પ્રભુની તે વાતને નહીં સદ્દહતો થકો કલ્પનાથી ૧૪ રત્નો ઉપજાવી લડવા ચાલ્યો અને પ્રાણ ગુમાવી નરકગામી થયો. આમ ન સમજનારને કોણ સમજાવી શકે? નહીંતર આચરણા એ પ્રથમ ગણધર મહારાજના વચન તુલ્ય છે એમ જાણવા છતાં તેનો નિષેધ અને ખંડન કરાય ખરાં? અત્યારે ધણીએ એવી બાળતો આપણે આચરી રહ્યા છીએ કે જે વિષે સિદ્ધાન્તમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી જણાતો, તેમ છતાં પૂર્વની આચરણાથી તે પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહેલી છે. જેમકે સિદ્ધાણું બુદ્ધાણુંની ત્રણ ગાથા બોલવા માટે વ્યવહાર ભાષ્યમાં પાઠ છે, પરંતુ ચોથી, પાંચમી ગાથા કે જે હાલમાં બંને વખત પ્રતિક્રમણમાં બોલાય છે તે તો માત્ર આચરણાથી જ બોલાય છે. આમ આચરણા એ ફરેકને સ્વીકાર્ય જ હોવી જોઈએ. “ આચરણાને આગમેક્ત

કહેનારે સમજવું જરૂરી છે” આ પ્રમાણે કહેનાર વ્યક્તિને અમે પૂછીએ છીએ કે “પૂર્વ મહાપુરુષોની પૂર્વધરોની આચરણાનું ખંડન કરનારે સમજવું જરૂરી છે.” આચરણાનું ખંડન કરનારે સમજવું જરૂરી છે કે આચરણા આગમેય છે એ વાત પ્રવચનસારોદ્ધાર અને ચૈત્યવંદન મહાશ્યામના કુપર આપેલ પાઠથી સિદ્ધ છે. સિદ્ધચક્રના છેલ્લા અંકમાં અને તે પૂર્વના અંકમાં આપ લખો છો કે, “આધનાર પક્ષે મુખ્યથી પત્ર લખાવીને ચર્ચા શરૂ કરાવી છે.” આ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો અમે પૂર્વના લેખમાં કરી ગયા છીએ તેમ છતાં જણાવવાનું કે આ વાત ખોટી છે-પાયા વિનાની છે અને સમાજને જોધા પાટા બંધાવવા જેવી છે એટલે જો તે વાત સત્ય હોય તો તે પત્ર તથા લખનારના નામ-ઠામ સાથે પ્રસિદ્ધ કરો. બાકી એક વિદ્વાનનું ચિરસ્થાયી વાક્ય છે કે ‘થોડા માણસોને થોડા વખત સુધી અવળું સમજાવી શકાય છે પણ સર્વ જનોને લાંબા સમય સુધી બતાવી શકાતા નથી.’ એટલે સમાજમાં આવી ઊલટી રીત આપની હવે ચાલવી અશક્ય છે. સિદ્ધચક્રના અંકમાં લીધેલ સમાલોચનામાં કેવળ પીછપેચણ હોઇ કેટલીક બાબતોને જતી કરી છે.

શાસનદેવ સહુને સન્મતિ આપો એવી શુભેચ્છા.

પ્રશ્ન

સિદ્ધચંદ્ર, તૃતીય વર્ષ, અંક ૭ મો, તા. ૧૬-૧-૩૫

૧. શ્રી પંચવસ્તુની હયરોડવિ ગાથાની ટીકામાં વિધિગૃહીતયા પાઠનો સાક્ષાત્ અર્થ મુખે મુહુપતિ યાંધી નન્દિસૂત્ર સાંભળવું એવો નથી. માત્ર ચર્ચાસાર મુખઅંધનની સિદ્ધિ માટે હોવાથી તેવો અર્થ કયો છે એમ તમારું કથન અંધનમાં તેની નિરુપયોગિતા સ્વીકારાવે છે.

૨. તે ગાથાનો અર્થ શબ્દ નન્દિસૂત્રના વક્તાની શ્રોતા જેવી દશા જણાવી વક્તાને પણ મુખઅંધન ન હતું એમ સ્પષ્ટ કરે છે તે વાત તમારે અસ્વીકાર્ય નથી,

૩. શ્રી શીલાંકાચાર્ય ને શ્રી જિનભદ્રાચાર્યનો વિધિપ્રપાનો પાઠ તે ગ્રન્થની પ્રાપ્તિ વિનાનો છે. તિલકાચાર્યની સમાચારીમાં કાલપ્રહણ વિધિમાં કાને મુહુપતિ રાખવા જણાવે છે, પણ વ્યાખ્યાન કે અંધનની વાત જ નથી.

૪. પોત્થ શબ્દનો પોત પર્ચાય કરતાં પત્રક અને પોતાનો દન્દ-સમાસ જુલાઈ ગયો છે. પત્રક શબ્દથી કાગળ જ લેવામાં જૂલ થઈ એમ હવે સમજાયું હશે.

૫. રમુખ આગળ મુહુપતિ રાખવાની શ્રી આદીશ્વર ચરિત્ર

૧. શ્રી શીલાંકાચાર્ય ને શ્રી જિનભદ્રાચાર્યનો વિધિપ્રપા નામનો ગ્રન્થ આપના હસ્તકમાં ન આવ્યો એટલે તે ગ્રન્થ જ નહીં એમ કહેનારાઓ દોષિત કરે છે. એવા કેટલાએ ગ્રન્થો આપના હાથમાં નહીં આવેલા હોય એમ આપને શું નથી લાગતું ?

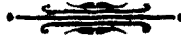
૨. આદીશ્વરચરિત્ર કે પુષ્પમાલાનું નામ આપી આપની અભિલાષાને તૃપ્ત કરવા ચાહતા હો તો તે ગલત છે. નામ આપવાથી કાર્યસિદ્ધિ નથી પણ સંખંધપૂર્વક પાઠ આપવાથી કાર્યસિદ્ધિ છે તે ધ્યાનમાં રાખરો. અસંખંધવાળા પાઠોથી પણ કાર્યસિદ્ધિનો અભાવ આપને શું નથી દેખાતો ?

અને પુષ્પમાલા વિગેરેની વાત દેશના વખતની છે તેમ તો તે સ્થાન જોવાથી સમજી શકાશે.

૬. ચર્ચાસારમાં આપેલા ફોટા મુખ સાફ દેખાડવા માટે ઓઠથી મુહપત્તિવાળા કયાં છે તે કથન તે ફોટાઓની કમ્પિતતા જણાવવા બસ છે.

૭. એક પણ પુરાવો હજી સુધી વ્યાખ્યાન વખતે મુખ બંધનનો ચર્ચા-સારથી કે આટલા લેખોથી આપી શકાયો નથી માટે તેની જાહેરાત કરવી જરૂરી છે.

૧. આટલા લેખોમાં કેટલાએ પુરાવાઓ આપની આગળ મૂકેલા હતાં તે પુરાવાઓ આપની બુદ્ધિમાં ન આવે તે દોષ કોનો ? બુદ્ધિનો કે આગ્રહનો ?

જવાબ

સિદ્ધચંદ્ર, અંક ૭મો, તા. ૧૯-૧-૪૫.

વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાનું પ્રમાણ નીચેના પાઠોથી આપ સ્વીકારી લેશે.

૧. શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ મુહપત્તિ બાંધતા હતા તેના પુરાવામાં હીરવિજયસૂરિરાસના ત્રણાવત્યા ગામના અધિકારમાં નીચેની કડીઓ મળ્યૂત ટેકાડપ છે.

“ હબિબલો હરખ્યે મનમાંહિ,
દીસે અવલ ફકીરો;
ગુણ દેખી શાહ અકબર,
માને મોટા હિંદુ પીરો.

॥ ૧ ॥

હળિબલો એક પ્રશ્ન પૂછતો,
કપડાં કયું બધેલ ?
થુંક કિતાબ ઉપર જમ લાગે,
તેણે બધ્યા હે એહી

॥ ૨ ॥

હળિબલો ફિર એમ પૂછતો,
થુંક પાક કે નાપાક ?
હીર કહે “ મુખમાં તવ પાકી,
નીકલે નામ નાપાકી.”

॥ ૩ ॥

ઉપરનાં વાક્યમાં વિનયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમયમાં હળિબલોનો ખૂદ હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજને પ્રશ્ન છે, પણ આજના વીસમી સદીના જમાનામાં નાના-મોટાં તાડપત્રોનાં પાનાના પ્રશ્નો. આ બંનેની અવસ્થાનું જ્ઞાન આપણને કેટલું કરાવે? એક સુસલમાન સૂયાનો પ્રશ્ન-હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજે મુખવચ્ચિકા મુખ પર બાંધી, બાપ્પાનની શ્રેણી ચાલતાં પ્રશ્ન. જવાબ-ખિતાબ પર થુંક પડે વારતે મુખે મુખવચ્ચિકા બાંધેલ છે. પ્રશ્ન— ‘થુંક પાક કે નાપાક?’ જવાબ-જ્યાં સુધી મોંમાં રહે ત્યાં સુધી પાક અને બહાર નીકળે ત્યારે નાપાક. આટલા જવાબ-સવાલમાં બધીએ વાત બાળકારને આવી જાય છે ત્યારે અમારા મુરખી મુનિરાજે સાદી અને સરલ વાતો બ્યાનમાં નહીં લેતાં બંડનાત્મક ન્યાયની શૈલી સ્વીકારી કાર્યમાં ગુંથાય તે કેવું આશ્ચર્ય?

૨. આદીશ્વર ચરિત્રમાં ગુરુચર્યોપ્યુપમુલ્લં વિનયસ્તમુલ્લ-
વચ્ચિકા એ પાઠમાં વિનયસ્ત શબ્દનું હોવાપણું અને હસ્ત શબ્દનું
ન હોવાપણું મુહપત્તિનું બાંધવું જ સાબિત કરે છે.

૩. જે રીતે અમે સાબિત કરીએ છીએ કે બુદ્ધરાયજી મહારાજના વખતથી જ હાથમાં મુહપત્તિ રાખી બાપ્પાન વાંચવાનું શરૂ થયું તેવી રીતે લાંબા તાડપત્રથી જ બાંધવાનું શરૂ થયું એનું પુરુષપ્રમાણ કે શાસ્ત્રપ્રમાણ પણ આપ આપી શકતા નથી.

૪. પરંતુ જ્યોત્ સંજ્ઞા પુરાવો વિપાકસૂત્રનો આપી સફળતાથી છોડો કે-

મયં ગોચમ ! તુભ્યે વિચયં મંતે ! મુહ્યોત્તિયાપ મુહં
વંધ્ય તત્તે નં મગવં ગોતમે મિયાદેવીપે પવં વુત્તે સમાણે
મુહ્યોત્તિયાપ મુહં વંધતિ ।

અર્થ:-ભગવાન ગૌતમપ્રભો ! આપ પણ મુહ્યોત્તિવડે મોં
બાંધો તેથી તે ભગવાન ગૌતમસ્વામી મૃગાદેવીએ એ પ્રમાણે કહ્યું
એટલે મુહ્યોત્તિથી મોઢું બાંધે છે. મૃગાદેવી બીજા વસ્તુઓથી
બાંધવાનું ન કરેતાં મુહ્યોત્તિથી જ બાંધવાનું કરે છે, એથી સામિત
શ્રાવ્ય છે કે પ્રસંગોપાત ગણપદોમાં પણ મુહ્યોત્તિ બાંધવાનો રિવાજ
હોતો અને મુહ્યોત્તિ બાંધવાના પ્રસંગોમાં વ્યાખ્યાનનો પ્રસંગ મુખ્ય
અને મહત્વનો છે.

૫. ઉપરની વસ્તુને પ્રત્યોત્તરસાધ્યશતક ગણતરી પણ સમ્યક્
અનુભવિ છે.

ગણધરાદિભિરપિ યથાવસરે મુખે મુલવલ્લિકા ચઢ્યા-
સીત્ ન સર્વદા યદિ સર્વદા ચઢ્યા ભવેત્ તર્હિ વિપાકસૂત્ર-
પાઠાસંગતિઃ સ્યાત્ ।

ભાવાર્થ:-ગણધરાદિવડે પણ પ્રસંગોપાત મુખ પર મુહ્યોત્તિ
બાંધાતી હતી (સર્વદા નહિ), જો સર્વદા બાંધાયેલી હોય તો વિપાક
સૂત્રના પાઠને વિરોધ આવે.

૬. તદુપરાંત બહુશ્રુત શ્રીમાન્ વિનયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ
(આત્મારામજી) પણ વસ્તુને જો કે અમલમાં નહોતી મૂકી છતાં આ
વાતને સમ્મત હતા એમ તેઓશ્રીના લખેલા અને મુનિશ્રી વલ્લભ-
વિનયજી(શ્રીમાન્ વિનયવલ્લભસૂરિજી)ના સહીવાળા કાગળ પરથી
સાબિત થાય છે. આ રજી તે પત્ર.

શ્રી

મુ. સુરત બંદર.

મુનિશ્રી આલમચંદજી યોગ્ય લિ. આચાર્ય મહારાજ

ॐ श्री श्री १००८ श्रीमद्विजयानंदसूरीश्वरजी (आत्मारामजी) महाराजजी आदि साधु मंडल ठाणे ७ के तर्फ से वंदनाऽनु-
बंदना १००८ बार वाचनी। चिठी तुमारी आई, समाक्षर सर्व
जाण्य है। यहां सर्व साधु सातामें है, तुमारी साता समंचार
लिखना:—

मुहपत्ति बिशे हमारा कहना इतना ही है कि मुहपत्ति
बंधवी अच्छी है और घणे दिनों से परंपरा चली आई है
इन को लोपना यह अच्छा नहीं। हम बंधना अच्छी जानते
हैं, परन्तु हम दुंदीप लोक में से मुहपत्ति तोड़के निकले
हैं इस वास्ते हम बंध नहीं सके हैं और जो कंहि बंधनी
इच्छीप तो यहां बड़ी निंदा होती है और सत्य धर्म में आये
हुए लोको के मनमें हीलचली होजावे इस वास्ते नहीं बंध
सके हैं सो जानना। अपरंच हमारी सलाह मानते हो हो
तुमको मुहपत्ति बंधन में कुछ भी हानि नहीं है, क्यों कि
तुमारे गुरु बंधते हैं और तुम नहीं बंधो वह अच्छो बात
नहीं है। आगे जैसी तुमारी मरजी, हमने तो हमारा अभि-
प्राय लिख दीया है सो जानना।

और हमको तो तुम बांधोने तो भी वैसा हो और वहीं
बांधो तो भी वैसा ही हो, परंतु तमारे हितके वास्ते लिखा है,
आगे जैसी तमारी मरजी।

१९४७ कार्तिक वदि ०)) बार बुध वसखत वल्लभविजय
वंदना वाचनी। दीवालो के रोज दश बजे चिठी लिखी है।

[श्रीमद् आत्मारामजीसे मुहपत्ति आंधता संबंधे सुरत
भिराजता मुनि महाराज श्री आलभयंदजीने आपेक्षे तेमना
पत्रने प्रत्युत्तर-श्री मुहपत्ति यथोसारता ज्योड परथी.]

७. वर्ष भीमना अंक २० भां आप लगे छे। ६—“दांया
ताडपत्र परथी व्याख्यान वांयती वभते पूर्वपुरुषोअ मुहपत्ति
आंधी, ” आभण जतां अंक २२ भां आप लगे छे। ६—“नावा

કે કાગળના પુસ્તકો પહેલાં હતાં તેનો પુરાવો દેવો.” તો અમે બધાનીએ છીએ કે નિશિચયૂર્ણિમાં સ્પષ્ટ પાઠ છે કે—

દિહો બાહ્ય પુદ્ગલેષુ તુલ્યો ચતુરસ્સો ગંડીપુથગો, અંતે તણુઓ મજ્જે પિહુલો અપ્પ બાહ્યો કચ્છમી ચતુરજ્જુલો દીહો વા વૃત્તાક્રુતિ મુદ્ધી પુથગો અહવા ચતુરજ્જુલો દીહો ચતુરસ્સો મુદ્ધિ પુથગો, દુર્ગં ફલગા-સંપુડગં, દીહો હસ્સો વા પિહુલો અપ્પ બાહ્યો ક્લિવાડી, અહવા તણુ પત્તેહિં ઉસ્સિઓ ક્લિવાડી” તિ

આમાં મુદ્ધિ પુસ્તક વિગેરે પાઠ સ્પષ્ટ સુચવે છે કે પહેલા એટલે દેવધર્મિગણિ પહેલા પણ પુસ્તકો હતાં અને તે નાના પણ હતાં.

૮. આના દર્શિત પુરાવામાં અત્યારે પણ કાગડ, તાડપત્ર, વાલુજ, પત્રાદિ પર લખેલી પ્રતો મળી આવે છે અને સૌથી વધારે સ્પષ્ટ અને સુંદર પુરાવો આપના જ શબ્દો છે. વર્ષ ૩, અંક ૧૩-૧૪-૧૫ પાનું ૩૪૨-૩૪૩માં નીચેના ફકરામાં આપ પોતે જ તે વાતની કથુલાત આપના જ શબ્દોમાં કરો છો. “ભગવાન મહાવીર વખતે પણ પુસ્તકોની હયાતી. આ ઉપરથી તેમજ ભગવાન મહાવીર મહારાજના કેવળજ્ઞાનની પહેલાં જિનદાસ નામનો શેઠ અષ્ટમી અને ચતુર્દશીએ પૌષધ કરીને પુસ્તકો વાંચતો હતો, આ વાત આવશ્યક વિગેરે સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ હોવાથી સિદ્ધાન્ત અને શાસ્ત્રના પુસ્તકોનું લખવું શ્રી દેવધર્મિગણી ક્ષમાશ્રમણુ પછી જ થયું છે અને તેથી આ શ્રીપાળ મહારાજે કરેલી જ્ઞાનની આરાધનામાં પુસ્તકો લખવા સંબંધી આવતો અધિકાર અસંગત છે એમ કહી શકાય નહીં. ભગવાન દેવધર્મિગણી ક્ષમાશ્રમણુએ આગમો પુસ્તક પાના ઉપર લખ્યાં, અર્થાત્ પહેલાં ખીજાં શાસ્ત્રો પુસ્તક પાના ઉપર લખા-એલાં હતાં પણ આગમો પુસ્તક પાના ઉપર લખાએલાં ન હતાં એમ કહેવું પરંતુ શ્રુતરક્ષના અધિકારમાં દ્રવ્યશ્રુત તરીકે પુસ્તક પાના લીધેલાં હોવાથી અને શ્રુતરક્ષ તરીકે વિભાગ આગમમાં જ પડતા હોવાથી આગમો પહેલાં લખાતાં જ ન હતાં એમ કહી શકાય નહીં. એટલી વાત જરૂર છે કે અંગાદિકનું જ્ઞાન આચાર્યોદિક પરંપરાદ્વારાએ

શાસ્ત્રનમાં પ્રવર્તતું હોવાથી નિર્ગ્રંથ શ્રમણ ભગવંતોને આગમ પુસ્તકોની જરૂર રહેતી ન હતી અને તેથી પાંચ પ્રકારના પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ પ્રકારનાં પુસ્તક રાખવા, લખવા કે બાંધીને સાચવવાં એ દરેકમાં નિરુપયોગિતા હોવા સાથે ઉપાધિપણ્યને લીધે પ્રાયશ્ચિત્ત આપત્તિ શાસ્ત્રકારોએ જણાવેલી છે. પણ ભગવાન વજ્રસ્વામીજી સરખાને કરાવેલા અભ્યાસની સ્થિતિનો વિચાર કરતા ધારણા રહિત એવા શ્રમણ નિર્ગ્રંથાદિ માટે પણ પુસ્તકોનો ઉપયોગ થતો નહતો કે ? આગમના પુસ્તકો રખાતાં નહતાં કે ? એમ કહી શકાય તેમ નથી. વળી પહેલા કાગળના પુસ્તકો નહોતા તેનો આપ જ શો પુરાવો આપી શકો છો ?

૯. તો છેવટમાં અમે આપને પૂછીએ છીએ કે પરંપરાથી અગર શાસ્ત્રપાઠથી કોઈ પણ રીતે આપને આ વસ્તુ (મુહપતિ-નું વ્યાખ્યાન સમયે બાંધવું) માન્ય છે કે નહીં ?

૧૦. અને “ વ્યાખ્યાનકારમાં મુહપતિ બાંધનાર અને નહીં બાંધનારમાં આરાધક કોણ ? અને વિરાધક કોણ ? ” એ અમારા પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર હજી સુધી કેમ મળતો નથી ?

૧૧. પ્રતિ-સમાલોચનાની સમાપ્તિમાં અમે એટલું જ કહેવા માંગીએ છીએ કે વસ્તુનું પિષ્ટપેષણ નહીં કરતાં છેલ્લા બે પ્રશ્નો (૯-૧૦) જાહેર ખુલાસો જૈન જનતાને આપી દેશે, અને પાંચ પ્રકારનાં પુસ્તકો ઠેઠથી હોવાથી અમુક વખતે લાંબા તાડપત્રના જ પુસ્તકો હતાં અને તેથી જ મુહપતિ બાંધવાનું શરૂ થયું તે કહેવું પુરૂષ અને શાસ્ત્રપ્રમાણ વિનાનું હોવાથી બ્યાજબી નથી. આપને પણ તેવા ચિત્રો જોવામાં આવ્યાં હશે, તેથી જ પૂછવા છતાં પણ નિષેધ કરેલો નથી. એટલે આપના જોવામાં પણ તેવાં ચિત્રો આવ્યા હોવાનું અનુમાન થાય છે. મુહપતિ બાંધવાનો પરિવાર સહિત આદર કરશે તો ચર્ચાસારનાં ચિત્રો કરતાં પણ પ્રાચીન ચિત્રો પ્રયત્ન કરીને રજૂ કરશું.

આચાર્યશ્રી વિજયહર્ષસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પુનાસીટી

પ્રશ્ન.

સિદ્ધચક્ર, તૃતીય વર્ષ, બાદરવા વદિ ૦)) શુક્રવાર ૧૯૯૧ અંક ૨૪.

૧. વિપાકનું અંધન દુર્ગંધથી બચવા.
૨. નાના વખતે અંધનનો લેખ નથી. આરોહ મોટામાં થયો છે.
૩. વિન્યસ્ત શબ્દ છે તે ન્યાસ કરનારને ખેંચે છે. સુખદ શબ્દ નથી.
૪. કામળ લખનારને માનતા હોય તેને પૂછવું.
૫. ચર્ચા-સાર ખોટા અર્થવાળો ને કલ્પિત ફોટાવાળો જ છે.
૬. વ્યાખ્યાનની વખતે અધિવાનો લેખ હોય તો કોઈને પણ માનવામાં વાંધો હોય જ નહીં, પણ હજી સુધી એક પણ તેવો લેખ છે જ ક્યાં?

૭. શાસ્ત્રના અર્થને ફેરવે તે પરંપરા છે. તે વખત ઉપયોગ નથી રહેતો માટે આંધું છું ધારી આંધે તો અથવા લિંગ ફરી જાય છે, પ્રમાદને પોપણ મળે છે, વિધિશાસ્ત્રોમાં લેખ નથી અને ઉપયોગ શક્ય છે; માટે ન આંધવી સારી છે. માને ને આંધે તો તે બંને આરાધક થાય.

જવાબ

૧. વિપાક સૂત્રમાં જે ગૌતમસ્વામી પ્રભુએ મુખવચ્ચિકાને આંધી પણ નાક અને કાનના સંઅંધવાળી આંધેલ હશે કે અન્ય રીતે? દુર્ગંધથી બચવા પ્રભુ ગૌતમસ્વામીએ આંધી તે વાત તો સ્પષ્ટ રીતે સૂત્રના મૂળમાં જ વર્ણવેલ છે. જ્યારે જીવો દુર્ગંધીથી બચવા મુખવચ્ચિકાને આંધવા રૂપમાં ઉપયોગ કરે છે તો ખૂદ તીર્થંકરની વાણીદારાએ નીકળેલા શબ્દોને મણધર પ્રભુએ શ્રુતી જે આગમ રૂપમાં રજૂ કર્યાં છે તે આગમોની આશાતના દૂર કરવા પૂર્વ મહાપુરુષવા ધોરી રરતાને નાચુદ કરવા ભાગ્યશાળી અને તેને સજ્જન નરો કેવી ઉપમાને આપે તે વિચારણીય છે.

૨. ચર્ચા-સારમાં જેટલા લેખો જે જે વિજ્ઞાનમાં આપેલા છે તે તે પાઠો અર્થસંબંધથી લગારે ફેરફાર નથી. દુનિયાની કહેવતનો આશ્રય લઈએ તો 'જેને કમળો થયો હોય તે તો દરેકને પીળા રૂપમાં દેખે.' આ કહેવતને યાદ કરાય તો જ ધ્યાનમાં આવે, નહીં તો બધું એ અવળા રૂપમાં જ દેખાય ને? પણ મારા મુરખી બાઈઓ, જેટલું આપણાથી બની શકે તે જ પ્રમાણે વિચારણા કરાય. 'શાસ્ત્ર ગહન. શાસ્ત્રનાં અર્થો પણ ગહન' જે માણસની જેવી પ્રણાલિકા હોય તે જ તેવું સ્વીકારી શકે છે. આપણમાં પણ આપની વાતને જે સત્ય રૂપમાં સ્વીકારી લે તે આપણને ખૂબ વ્હાલો લાગે છે? પણ ન સ્વીકારી શકાય તો તે વ્યક્તિને આપ હલકા પાડવા પ્રયત્ન નથી કરતા શું?

આટલું આપ વિચારો એટલે યસ. સત્ય વસ્તુ આપની પાસે અવશ્ય આવી જિભી રહેશે. સત્ય વસ્તુની અવગાહના આપણાથી બધાં સુધી કરાય નહીં ત્યાં સુધી આપણે પરિભ્રમણ કરવાનું ખરું ને?

'ચર્ચા-સાર સત્ય જ છે.' ખોટું કહેનાર આત્મા આત્માને ભ્રમિત બનાવે છે. પોતાનો કમ્મો ખરો કરવા પ્રયત્ન કરે છે ને?

૩. શાસ્ત્રના અર્થને ફેરવે તે બોલોની પરંપરા વધારે છે અને શાસ્ત્રને શસ્ત્રરૂપે પરિણીત કરવા તેનું શું? વારતે વિચારાય તે જ બુદ્ધિ-પ્રાહી કહી શકાય ને?

૪. તે વખત ઉપયોગ નથી રહેતો વારતે બાંધું છું. આ પ્રશ્નને અવલંબી લખાય કે જૈનાચાર્ય વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજને ઉપયોગ રહેતો ન હતો એટલે બાંધતા હતા ને? આ વીસમી સદીના જમાનામાં આપણા જેવા ઉપયોગ રાખનારા જીવો ખૂબ જ છે ને? આપણા કરતાં વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજ જેવાને ઉપયોગનો અભાવ હતો ને? એટલે બાંધતા હશે. વાહ!!! જમાનાની બિહારી છે! જેનામાં ઉપયોગ, ક્રિયા વગેરેનો અભાવ દષ્ટિગોચર કરતા હોઈએ ત્યાં ઉપયોગના સદ્ભાવનાને પોષવા મન લલચાય ત્યાં બાકી રહ્યું શું?

બાંધનાર બાંધવી માને અને નહીં બાંધનાર શું પ્રમાણના

પોષણરૂપ અને નિ? પૂર્વે મહાન પુરુષો વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખ-
વસ્ત્રિકા બાંધી વ્યાખ્યાનાદિ કરતા હતા તો તે આત્માઓને પ્રમાદનું
પોષણ થયું ને? તમારા જ લખાણ પરથી પૂર્વે જેટજેટલા
આચાર્યો વ્યાખ્યાનાદિમાં મુખવસ્ત્રિકાનું બંધન સ્વીકારી બાંધતા
તે બધાએ પ્રમાદના પોષણરૂપ થયા ને? આપના કરતાં પૂર્વ
મહાપુરુષો નિઃપ્રમાદી હતા તે તમારે સ્વીકારવું જ પડશે.

યશોવિજયજી મહારાજ, પંન્યાસજી સત્યવિજયજી મહારાજ
વિગેરે મહાન પુરુષો અપ્રમાદી હતા તે તેઓના જીવન પરથી
આપણને માણુમ પડે છે, તો તેવા પુરુષોને પ્રમાદી બનાવતાં
આપણે શું પ્રમાદી નથી બનતા?

મુખવસ્ત્રિકાને વ્યાખ્યાનાદિમાં નહીં બાંધનારો આત્મા નિર્વંચ
પ્રણાલિકાનો ધ્વંસ કરનાર શું આપને નથી લાગતો? સાવચ
પ્રણાલિકાને સ્વીકારનાર આપણને નથી લાગતી શું? એક વસ્ત્રનો
નાશ કરવા જેટલી કાશીશ થાય તેટલી જ આપણી ભવપરંપરા શું
વૃદ્ધિ પામતી દેખાતી નથી? સાથે જ્ઞાનાવરણી કર્મ અને આશા
તના નથી દેખાતી શું? અને ત્યારથી આપણે ચારિત્રનું અંગ
મુખવસ્ત્રિકાને અમુક અંશે ગુમાવેલી નથી શું? ઉપયોગ રાખનારા
પણ કેટલા ઉપયોગપૂર્વક વર્તી રહેલા છે તે તો તમારી અને
મારી દષ્ટિ બહાર નથી.

નાનામાંથી આપણે મોટું ધણું ચે ગુમાવ્યું છે અને ગુમાવતા
જઈએ છીએ તે જો ધ્યાનમાં આવે તો નજરોનજર બધુંએ
તરી આવે છે.

જમાલી જેવા તીર્થંકરની અમુક એક બાબત નહીં માનનારા
નિહવરૂપમાં મૂકાયા, તો આપણની ગણતરી શેમાં?

લેખક:-પંન્યાસ કલ્યાણવિજય

સમાસોચના પર દષ્ટિપાત

તા. ૧૮ નવેમ્બર ૧૯૩૪

હાલ શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓમાં બે પક્ષ છે. એક પક્ષ વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ મુખ ઉપર આંધે છે ત્યારે બીજો પક્ષ નથી આંધતો અને માનસિક કલ્પનાઓથી સત્ય વસ્તુને અસત્યના રૂપમાં બહાર કરે છે. વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ આંધવાનો રિવાજ મારી સમજ પ્રમાણે અને વાદીવેતાલ શાન્તિસૂરિવિરચિત ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યના આધારે તીર્થની સ્થાપના થઇ ત્યારથી ચાલુ થયેલ હોવા જોઇએ. યત:—

લિહામણે નિસન્નો પાપ ઠવિડજ પાયપીટંમિ ।
કરધરિય જોગમુદ્રો જિજ્ઞાસો દેસજં કુણદ ॥ ૮૪ ॥
તેજં ચિય સૂરિવહા કુણંતિ વક્ષણ જોગમુદ્રાય ।
જં તે જિજ્ઞાસકિવા ધરંતિ મુહપત્તિજં નવરં ॥ ૮૫ ॥

અર્થ—જિનેશ્વર ભગવાન સિંહાસન ઉપર બેસી, પાદપીઠ ઉપર પગ સ્થાપન કરી, હાથમાં યોગમુદ્રા ધારણ કરીને દેશના આપે છે, તેથી જિનેશ્વરના પ્રતિરૂપ (પ્રતિનિધિરૂપ) ગણધર મહારાજના આપણુ યોગમુદ્રાએ જ ધર્મદેશના આપે છે. વિશેષમાં એટલું કે તેઓ મુહપત્તિ ધારણ કરે છે. અહિં ગણધરોને માટે મુહપત્તિ ધારણ કરીને યોગમુદ્રાએ દેશના આપવાનું લખ્યું છે.—યોગમુદ્રા—એ હાથની અન્યોન્ય દશ આંગલીઓ ભરાવીને હાથની કોણી પેટ ઉપર રાખે તે યોગમુદ્રા કહેવાય. અર્થની દેશના આપનાર આચાર્ય તીર્થંકર તુલ્ય છે એમ વ્યવહાર ભાષ્યના ૬ ક્ષા ઉદ્દેશાની ગાથા ૨૦૨ માં કહ્યું છે. અહિં યોગમુદ્રા જિનેશ્વરના અનુકરણને માટે છે અને સાવલ ભાષાના પરિહાર માટે મુહપત્તિ ધારણ કરવાનું કહ્યું છે. અત્રે નહિ આંધનાર પક્ષ ધરંતિ પદનો અર્થ હાથમાં રાખવાનો કરે છે, પરંતુ મૂલ ગાથાની અંદર તો હાથમાં ફક્ત યોગમુદ્રા જ ધારણ કરવાનું વિધાન છે. સાથે મુહપત્તિ રાખવાનો નિર્દેશ નથી એટલે મુહપત્તિ જુદી

પડે છે, તેથી તે સોનું બાષાના પરિહાર માટે મુખ પર ધારણ કરવી જોઈએ. યોગમુદ્રાની સાથે જો મુદ્રપત્તિ હાથમાં રાખે તો તે યોગમુદ્રા સાવચ બાષાના પરિહાર માટે ઠીક મુખ સુધી લઇ જવી પડે. ત્યાં સુધી લઈ જવાનું અથવા મખને નીચું રાખવાનું વિધાન આ બાથમાં નથી, માટે ઘરંતિ પદનો અર્થ મુદ્રપત્તિ હાથમાં રાખવી એવો કરતાં મુખ પર ધારણ કરવી એટલે બાંધવી એ અર્થ જ અર્થાપત્તિ ન્યાયથી સુસંગત લાગે છે. એ મુદ્રપત્તિ બંધન પુસ્તક ઉપરથી વ્યાખ્યાન વાંચવાનું હોય ત્યારે થુંકથી થતી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના અને સાવચ બાષાના પરિહારને માટે છે. નહિ કે પ્રમાદ! હાલ જો કે તથાપ્રકારના શારીરિક બલના અભાવે વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી યોગમુદ્રા રહી શકતી નથી, મંગલાચરણ સુધી રહે છે તેથી મુદ્રપત્તિ મુખ ઉપર ન બાંધતા હાથમાં જ રાખવી એમ ન કહી શકાય; કેમકે મુદ્રપત્તિ બંધનનો વિષય જ જિન છે. જેઓ મુદ્રપત્તિ બાંધતા નથી અને પુસ્તક ઉપરથી વ્યાખ્યાન કરે છે, તેઓ થુંકથી થતી શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના અને સાવચ બાષાનો પરિહાર કેટલો કરી શકે છે એ તો શ્રોતાઓને પ્રત્યક્ષ જ છે. નહિ બાંધનાર પક્ષ એવી દલીલ કરે છે કે બીજા સમયમાં શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના દૂર કરવા માટે કેમ બાંધતા નથી? એના પ્રત્યુત્તરમાં કહેવાનું કે મણધરે મહારાજ આદિ પૂર્વપુરુષોએ બાંધેલ નથી, પણ મુદ્રપત્તિનો ઉપયોગ જ રાખેલ છે; તેથી અમે પણ ઉપયોગ રાખીએ છીએ. જેમ હાલ કાળની વિષમતાને લઇને ચારિત્રના શાસ્ત્રોક્ત ઉત્તરગુણોનું સર્વોંશે પાલન થતું નથી, તેથી કંઈ મૂલ્યગુણોનો ત્યાગ થોડો જ કરાય? અને કરે તો ચારિત્રનો અભાવ થાય તેવી રીતે ધર્મદેશના સમયે યોગમુદ્રા ન રહી શકે એટલે મુદ્રપત્તિ બંધનને પણ છોડી દેવું એ શું યોગ્ય છે? નહિ બાંધનાર પક્ષની શાસ્ત્રશૂન્ય અને માનસિક કલ્પનાથી ઉદ્ભવેલી અસત્ય દલીલોથી ભદ્રિક જીવે. ઉધે રસ્તે ન દોરાય, જિનેશ્વરની આજ્ઞાના આગ્રહક અને અને સત્ય વસ્તુને ઓળખે તે માટે જ બાંધનાર પક્ષ તરફથી “મુદ્રપત્તિ ચત્વર્યાસાર” નામનું પુસ્તક પ્રકાશિત થયેલ છે તે વાંચવાથી સુર સમદષ્ટિ મનુષ્ય તેની ઉપયોગિતાનણી શકે છે. એ જ પુસ્તકની

: હેલો :

સમાલોચના કરતાં સિદ્ધાંતકાર તો ૨૬-૭-૩૪ ના અંક-
માં લખે છે કે “ લાંબા તાડપત્ર ઉપરથી વ્યાખ્યાન વાંચ્યા વખતે
પૂર્વપુરુષોએ મુહપત્તિ બાંધી અને તે એક હાથે પાનાં વંચાયા તેવી
પ્રતોના વખતમાં ચાલુ રહી, પણ તે નીકળી જવી થોડા હોય
નીકળી ગઇ છે એમ માનવું શું બોલું છે ?” અંતિહાસિક દૃષ્ટિએ
વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે વીર સં. ૬૮૦ માં અંતિમ પૂર્વધર
શ્રી દેવદિગ્જીવી ક્ષમાક્ષમણ મહારાજાએ આગમો પુસ્તકારૂઠ કયા
એટલે તાડપત્ર પર લખાયા તે સમયથી વ્યાખ્યાન વખતે મુહપત્તિ
બાંધવાની શરૂઆત થઇ હોય એમ સાગરજી પોતાના સંપ્રદાયી મુહ-
પત્તિ બાંધવાનું જાહેર કરે છે. આજદિન પથંત એ પ્રવૃત્તિ ચાલે છે,
એમ જાન જગત સારી રીતે જાણે છે. તાડપત્ર ઉપર પુસ્તકો લખા-
યાને આજે ૧૫૦૦ વર્ષ થયાં છે એટલે મુહપત્તિ બાંધવાનો રિવાજ
સમાલોચનાના કથન પ્રમાણે આજકાલનો તો ન જ ગણાય; પણ ૧૪૦૦
અથવા ૧૫૦૦ વર્ષનો પ્રાચીન ગણાય. વિક્રમ સં. ૪૧૨ની આસ-
પાસ ચેત્યવાસ શરૂ થયો હતો. અને મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજીના સમયમાં
તેનો અંત આવ્યો હતો. પૂર્વધર કાલિકાચાર્ય મહારાજે શાલિવાહન
રાજાના કહેવાથી બાદરવા શુ. ૪ ના દિવસે સાંવત્સરિક પર્વ
કયું અને તે સમયના સર્વ ગીતાર્થીએ એને સંમતિ આપી. એટલે
પૂર્વાચાર્યોની પરંપરાથી ચોથના દિવસે એ પર્વની આરાધના કરાય
છે. વિક્રમ સં. ૧૧૫૬ માં ચંદ્રપ્રભસૂરિએ ચોથનો વિરોધ કર્યો એમ
ઇતિહાસ કહે છે. આ ચોથની આરાધના પરંપરાથી છે એમ ધર્મ-
સંગ્રહમાં પણ લખ્યું છે; કેમકે સ્થલે સૂત્રમાં વિધાન નથી. નિશિથ-
ચૂર્ણિમાં ચોથને કારણિક કહેલું છે, છતાં આ બાબત સાગરજી જરાએ
વિરોધ કરતા નથી અને પરંપરાને સૂત્ર તુલ્ય માનીને તેનું સમર્થન
કરે છે, તો પછી આ મુહપત્તિ બાંધનની પરંપરાને તેઓશ્રી કેમ તોડે
છે એનો હેતુ સમજતો નથી. પરંપરા તોડનારને માટે આનંદબનજી
મહારાજ શું કહે છે ?

ચૂરણિ માણ્ય સૂત્ર નિર્યુક્તિ વૃત્તિ પરંપર અનુભવે ।

સમયે પુરુષના અંગ કહ્યા ય જે છેદે તે દુરમથ રે ॥ ૫ ॥ ૮ ॥

(નેમિનાથ સ્તવન)

વ્યાખ્યાન સમયે મુહપતિ બાંધવાની પ્રવૃત્તિ અમુક આચાર્યથી શરૂ થઈ છે, એવું ઐતિહાસિક પ્રમાણ સામ્રાજ્ય મહારાજ પણ આપી શકતા નથી તેમજ અંતિમ પૂર્વધર દેવદિગ્ગણી ક્ષમાક્ષમણ મહારાજથી આરંભીને અત્યાર સુધીમાં માનવુંગસૂરિજી યાકિની-મહત્તરાસુત્ર હરિભદ્રસૂરિજી, કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિજી, સોમપ્રભ-સૂરિજી, મુનિસુંદરસૂરિ, આણંદવિભગસૂરિ, જગદ્ગુરુ હીરવિજયસૂરિ, પ્રખર વિદ્વાન ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીગણી વિગેરે ધણા વિદ્વાનો થયા છે. એમાંથી અમુક આચાર્યે મુહપતિ બાંધવાનો વિરોધ કર્યો એવા પણ ઐતિહાસિક પૂરાવો આપી શકતા નથી, છતાં સમાલોચક પોતાના શબ્દોમાં એમ જાહેર કરે છે કે “ નીકળી જવી યોગ્ય હોય ” તો તેઓશ્રી કદાચ અપેક્ષાએ ૧૫૦૦ વર્ષની જૂની પરંપરાને નીકળી જવી યોગ્ય સમજે છે? જો એમ માનતા હોય કે મુહપતિ બાંધવી એ કુલિંગ છે (?) તો ગણધર મહારાજએ પણ અવસરે અવસરે મુહપતિ બાંધી છે એમ પ્રશ્નોત્તરસાધકશતકમાં લખ્યું છે અને વિષાકસૂત્રમાં ગૌતમરવામીજીનો દાખલો છે, એટલે કુલિંગ પણ કહી શકાય નહીં. કદાચિત્ સાવચની અપેક્ષાએ નીકળી જવી યોગ્ય માનતા હોય તો તે પણ વ્યાજબી નથી. કેમકે “ વ્યાખ્યાન વાંચવા વખતે પૂર્વપુરુષોએ મુહપતિ ” એમ તો સિદ્ધચક્રકાર પણ પોતાના શબ્દોમાં કબૂલ કરે છે. બીજું સભાની અંદર કદપસૂત્ર વાંચવાની શરૂઆત વીર સં. ૯૯૩ થી થઈ છે. જો કે બીજા વ્યાખ્યાનો માટે સમયનો નિયમ નથી, મરજી પ્રમાણે વંચાય છે; પણ કદપસૂત્રનાં વ્યાખ્યાનો તો પૂરા કરવા જ પડે એટલે વધારેમાં વધારે ત્રણ ચાર કલાક તો ચાલે જ; પણ મુહપતિ નાક પર રહે, છે તેથી કોઈ કોઈ વાર થુંક લાગે તો પણ નાકમાંથી નીકળતા પતનથી સુકાઈ જાય છે તેથી મુહપતિ બાંધનાં પૂર્વપુરુષોએ જીવોત્પત્તિનો સંભવ માન્યો નથી. જો વ્યાખ્યાન સમયે મુહપતિ બાંધવી એમાં જીવોત્પત્તિનો સંભવરૂપ દોષ હોય તો પૂર્વપુરુષો એવી પ્રવૃત્તિ કરે જ કેમ ? કેમકે પૂર્વપુરુષો ત્રિવિધે ત્રિવિધે સર્વ સાવચના ત્યાગી હતા અને એમણે સાવચ પ્રવૃત્તિનો વિરોધ કર્યો છે તે વાત નિર્વિવાદ છે.